

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN DE L'ASSOCIATION
DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK

XIX

ANNÉE

ZVEZEK

3-4

CAHIER

S SODELOVANJEM ČLANOV ODBORA

UREDIL

DR. JOSIP MAL

LJUBLJANA 1938

Uredništvo in upravništvo »Glasnika« je v Ljubljani, Bleiweisova c. 24 (Narodni muzej), kamor naj se pošiljajo tudi vsi za »Glasnik« namenjeni rokopisi in recenzijski izvodi.

Za vsebino in obliko so odgovorni pisatelji. Ponatiskovati ali prevajati v »Glasniku« objavljene spise in slike je dovoljeno samo s pritrditvijo avtorja in društvenega odbora ter z navedbo vira.

»Glasnik« izhaja četrtletno. Članska cena znaša za letnik **30 Din.**

P. n. člane prosi odbor Muzejskega društva, da blagovolijo poravnati letno članarino (à 30 Din). Kdor bi imel še kak zaostanek na članarini iz prejšnjih let, tega bo društveni blagajnik s posebnim dopisom opozoril na skupni znesek dolga. Društvo ima svoj čekovni račun pri Poštni hranilnici, podružnica v Ljubljani, s št. **10773** in z naslovom: »Muzejsko društvo za Slovenijo, Ljubljana«.

Pričujoči zvezek (3—4) »Glasnika« je izšel 10. decembra 1938.

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

TISKA JUGOSLOVANSKA TISKARNA V LJUBLJANI (KAREL ČEČ)

RIMSKA NAJDBA IZ POLHOVEGA GRADCA

R. Ložar

Spomladi l. 1914 so preuredili v Polhovem gradcu del občinskega travnika-sadovnjaka, ki leži pod tamošnjo občinsko hišo (parc. kat. obč. P. g. št. 185, vrt) v šolski vrt. Pri prekopavanju zemljišča so našli na večje število predmetov iz rimske dobe, ki dokazujejo, da se je tam tedaj nahajala neka naselbina. V domnevi, da bi se utegnili na sosednji parceli, ki je bila last vdove Kozjek, nahajati še kakšni starinski predmeti, je dal l. 1920 ljubljanski Spomeniški urad to zemljišče prekopati pod vodstvom ravnatelja Mantuanija, vendar niso to pot ničesar našli. Iz poročila¹ bi sledilo, da je obsegalo najdišče iz l. 1914 razen občinskega travnika (sedaj šolski vrt) tudi parcelo Kozjek. Notic pri najdbi l. 1914 niso napravili nobenih.

Najdene predmete je v poročilu o novih muzejskih pridobitvah svoj čas na kratko opisal ravnatelj dr. Mal.² Prvotno so bili last občine Polhov gradec, po njegovem posredovanju pa je občina kasneje dragocenejši del odstopila Narodnemu muzeju v Ljubljani, le nekaj malega je še ostalo na kraju samem kot last občine, v oskrbi občinskega tajnika g. Tomšiča. Po smrti g. T. je njegova gospa izročila predmete županstvu. To so predmeti št. 20—38 našega seznama (pod 6 omenjenega Malovega članka, ter železne stvari, ki jih kaže pod 22). Dragocen je med temi kosi posebno krožnik iz mozaičnega stekla, toda tudi ostali imajo svojo vrednost.

I.

PREDMETI V NARODNEM MUZEJU

Bronasti predmeti

1. Askos iz brona.³ (Inv. št. 6978, pod. 1.)

Višina askosa pri robu ustja 15,8 cm, pri vrhu ročaja 23 cm. Posoda je v glavnem dobro ohranjena, le na dnu se na kolobarjih, ki jih je zapustila stružnica, prikazujejo razpoke. Askos ima na robu ustja borduro, ki posnema motiv paličnega ornamenta. Spremlja jo niz vzboklinic. Na hrbtu posode sta dva grebena, ki ojačujeta kovino in se

¹ Zbornik za umetnostno zgodovino, I, 1921, 84.

² Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, VII—VIII, 1926—1927, 9 sl.

³ Iz grške besede *ἄσκος*, odrta koža, meh. Askos je zelo stara keramična oblika, ki nastopa že v predgrških časih. S. Fuchs, Die griechischen Fundgruppen der frühen Bronzezeit (Berlin, 1937) jo obravnava v zvezi s problemom indogermanizacije grškega ozemlja kot formo določene etnične skupine. Pojav askosa v grški keramiki spravlja v zvezo s samoško umetnostjo O. Waldhauer, (Jahrbuch des Deutsch. Archäol. Inst. Arch. Anz. Bd. 44, 1929, 235 sl.).

Pod. 1 Veliki askos

spodaj ovijata ven in nazaj. Dno ima obliko nizke noge ter je delano na stružnici. Posebnost posode je ročaj. Tehnično je na njem zanimivo to, da ni z zakovicami pritrjen na posodo, temveč privarjen. Spojna masa pa je večji del že odnehala in danes se drži ročaj posode le še na čisto majhnem kosu spodnje ataše, kjer je masa še nedotaknjena. Tudi figura Diane je privarjena na ročaj. Na hrbtu Diane so vidni sledovi retuše.

Ročaj je ves okrašen. Sestoji iz zgornje ataše, iz pravega ročaja ter iz spodnje ataše. Zgornja ataša (pod. 2) predstavlja figuro Diane, obrnjene k ustju askosa in do pasu golo. Namesto spodnjega telesa vidimo akantov kelih v obliki rimske številke pet. Diana nosi na glavi diadem z vgravirano cik-cak črto. Nad in pod prsmi se nahaja po en niz graviranih, navzdol odprtih polkrogov s točkami v sredi, kar pomeni nemara luskasto oblačilo. Z rokama drži Diana po enega od nje proč obrnjenega psa. Leva noga levega psa je odbita. Njihova dlaka je jako lepo gravirana, namesto zadnjih delov pasjih teles vidimo dvoje trolistih čaš, kateri prehajata v smeri proti ročaju v dve nabrekli. Na teh dveh nabreklinah se nahajata dva gumba z vtisnjenima križema.

Pravi ročaj sam kaže od strani obliko črke s. Na spodnjem koncu prehaja v ostro koleno ter potom nježa v spodnjo atašo. Zunanja površina ročaja je pokrita z dvo-delnim akantovim listom, manjši del se nahaja zgoraj. Lista sta lepo simetrična, z

močno žilo v sredi. Daljši spodnji del je le malo zavihan nazaj. Telo ročaja tvori na koncu spodnjega akantusa simetrično voluto, kjer pa se list končuje, je zopet gumb z vtisnjanim križem. Na figuralni spodnji ataši (podoba 3) se nahaja gola figura Scile, ki drži v dvignjeni desnici jabolko, levico pa ima poleg sebe spuščeno. Na telesu so trije nizi graviranih polkrogov, lusk, ki pokrivajo Scilo. Spodnje telo figure predstavlja simetrično upodobljeni kačasto-ribji telesi. Na prehodu se nahaja ovratnik iz akantusa. Pod figuro so upodobljeni v obliki križa, ki mu manjka vrhnji krak, trije psi. Oni v vertikalni smeri je podan zviška ter ima tace poleg sebe, psa v vodoravni smeri pa sta podana v tri četrt profila. njune tace pa so poševno k telesu obrnjene. V kotih med nogami vodoravnih in vertikalnega psa se prikazuje po ena delfinova glava, plavuti, oziroma zadnja konca delfinovitih teles pa se nahajata zgoraj, kjer se kolenasta ataša v obliki dveh volut stika s posodo.

2. Askos iz bronca. (Inv. št. 6977.) Pod. 4.

Višina askosa pri robu ustja 12,5 cm, pri vrhu ročaja 17 cm. Premer dna 6,7 cm. Pločevina je na spodnjem kraju posode počila, tako da na več krajih zeva. Rob ustja je okrašen z borduro, ki je zelo podobna jajčnemu nizu. Spremlja jo nazobčan niz. Dve rebri po hrbtu posode ojačujeta pločevino. Dno ima obliko nizke krožničaste noge in je izdelano na stružnici. V sredi kolobarjev je jamica za osovino vretena. Ročaj je že odpadel od posode. Bil je nanjo privarjen. Sestoji iz pravega ročaja v obliki črke s ter iz spodnje ataše, ki jo nosi kolenasti člen. Ves ročaj je okrašen, okras sam je nekako dvodelen. V sredini ročaja (pod. 5) se nahaja prepas, sestojč iz niza bunčic ter iz dveh linij na vsaki strani. Nad prepasom se nahaja četverolistna čaša, iz katere raste na stebelcu trolista čaša, iz te pa se dviga šesterostebelen cvet z bogato krono. Iz krone prihaja dolg zaviti list do temena ročaja. S tem listom se na nasprotni strani stika doprsna, nazaj ob ročaju zvita figura mladeniča, ki ima roke sklenjene nad glavo. (Pod. 6.) Namesto spodnjega dela telesa ima figura trodelen akantov ornament, izpod katerega prihaja na vsaki strani kači podobna vijuga. Pod prepasom ročaja vidimo podobno, a večjo trolisto čašo. Iz nje raste na vitkem stebelu z vmesno čašo cvet z močno krono, iz tega pa se dviga krepek popek. Koleno ročaja se viličasto cepi v voluto na vsaki strani, iz razcepa raste podoben cvet kot gori, iz tega cveta pa se razširja pahljačasto na vse strani deveterolistna palmeta (pod. 5).

3. Oinohoe, vrček iz bronca. (Inv. št. 6974.) Pod. 7.

Pod. 2. Zgornja ataša velikega askosa

Pod. 3. Spodnja ataša velikega askosa

bovi. Na dnu posode je 7 kolobarjastih pasov.

5. Steklenička iz brona. (Inv. št. 6975.) Pod. 8.

Višina 12.5 cm, zgornji premer 4 cm, premer dna 4 cm. Steklenička je na enem kraju poškodovana. Nad ozkim vratom se dviga profilirano ustje. Pod vratom tečeta dva vzporedna kolobarja. Dno posodice je nekoliko gor umaknjeno ter kolobarjasto. Blizu nje ga kaže pločevina na dveh krajih sledove močnih udarcev.

6. Leščerba iz brona. (Inv. št. 6992.) Pod. 9.

Dolžina svetilke 8 cm, višina 2.5 cm. Na gumbu pokrova je morala biti prej zanjka, ki je zdaj odbita. V bronastem vzvodu z ušescem na enem kraju recipienta je še obroček s kosom verižice. Ohranjen je poleg tega večji obroček, na katerem vise tri pletene verižice, na eni izmed njih pa manjši obroček. Na eni izmed verižic je najbrž visel pokrov, na drugih dveh leščerba. Njeno dno ima obliko nizke noge.

Glinasti predmeti

7. Čaša iz terrae sigillatae. (Inv. št. 6989.) Pod. 10, levo.

Višina 6 cm, premer ustja 10.5 cm, premer noge 4.8 cm. Čaša je slabo ohranjena, na več krajih dopolnjena. V sredini dna v notranjščini posode pečat v obliki stopala z besedilom SOLO.

Višina 22.5 cm, premer odprtine zgoraj 5.7 cm, premer dna 5.9 cm. Posoda je dobro ohranjena. Rob ustja je gladek, njegova zunanja površina stružena. Dno je nekoliko dvignjeno ter polno kolobarjev. Oba ročaja sta privarjena na posodo. Na njihovih zunanjih površinah vidimo po tri, druga vrh druge nahajajoče se troliste čaše, zelo slabo reliefne, ki napravljajo vtis kot da je ročaj rastlinsko steblo, sestavljeno iz treh členov. Temeni ročajev obdajata po dva svitka. Spodnja dela ročajev imata obliko delfinskih glav, pogledanih zviška. Iz delfinskih gobcev rastejo linearne gravirane pahljače.

4. Krožnik iz brona. (Inv. št. 6976.) Pod. 8.

Zgornji premer krožnika 18 cm, višina 4 cm. Krožnik je v splošnem dobro ohranjen, le na enem mestu ga manjka večji kos. Rob krožnika je ven zavihan. Pod njim tečeta na notranji strani dva profila, na zunanji strani pa trije, slabše struženi zle-

Pod. 4. Mali askos

8. Čaša iz terrae sigillatae. (Inv. št. 6990.) Pod. 10, desno.

Višina 6 cm, premer ustja 10—11 cm, premer noge 5 cm. Čaša je bila razbita in je na več krajih dopolnjena. V sredini dna v notranjščini čaše pečat v obliki stopala z besedilom CANA. Črki N in T sta v ligaturi.

9. Nagrobna leščerba iz sivo-rumenkaste, slabo žgane gline. (Inv. št. 6991.) Pod. 11.

Dolžina leščerbe 23 cm. Leščerba je bila vsa razbita, levega roglja do polovice manjka. Na prehodih med rogljema, kakor tudi med rogljema in sredino leščerbe plastično izdelani peltasti (ščitni) motivi. Rt leščerbe je trikoten, kvišku zasukan ter okrašen: na spiralno oblikovani voluti se nahaja palmeta, ki raste iz dveh enakih, simetrično postavljenih dvojno-volutnih vej. Pod rtom se nahaja uho za prst, ki je leščerbo držal.

Stekleni predmeti

10. Kraterju podobna skodela iz mozaičnega (murinskega) stekla. (Inv. št. 6984.) Pod. 12.

Višina 9.8 cm, premer ustja 14.5 cm, premer noge 7 cm. Steklo je modro, proti svetlobi pa prosojno. Vzorec v njem tvorijo povprek rezane in v modro stekleno maso vtopljene steklene paličice, ki kažejo v sredi rumenkasto jedro, obdano od belkastih krogov, razvlečenih na najrazličnejše načine. Vmes so posejane belkaste točke ter proge. Čaša je zunaj gosto rebrasta, njen rob pa je nekoliko noter umaknjen. Na sredi dna se še vidijo sledovi brušenja stekla. Posoda je v glavnem dobro ohranjena.

11. Visoka, kraterju podobna skodela iz mozaičnega stekla. (Inv. št. 6985.) Pod. 13.

Višina 12.5 cm, zgornji premer 17 cm, premer noge 8.5 cm. Posoda je bila vsa razbita in je na več krajih dopolnjena. Napravljena je verjetno na naslednji način. Steklar je vzel pet steklenih kosov oziroma ploščic, ki jih razpoznamo iz peterih, v obliki metop razporejenih polj, z deloma spiralno, deloma četverkotno izvedenimi barvastimi progami. Te plošče je položil v kalup, v katerega je s pipo pihnil razbeljeno stekleno maso, ki je plošče raztopila, obenem jih pa združila s tem, da je zalila presledke med njimi. Kalup je imel obliko rebraste posode. Glavne barve skodele so: vinkorumena, proti svetlobi prosojna barva mase, ki je zalila presledke, proge v ploščah pa so dvoje vrste: ene so sestavljene iz modrikastih in belih niti, druge pa

Pod. 6. Zgornja ataša malega askosa

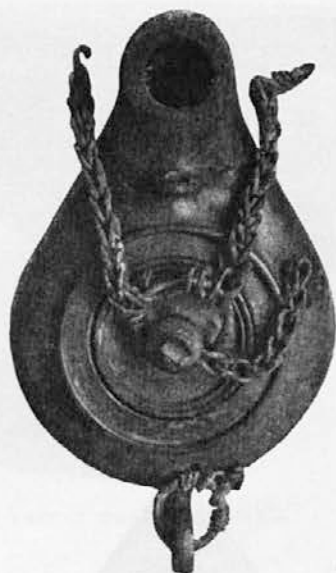

Pod. 5. Ročaj malega askosa

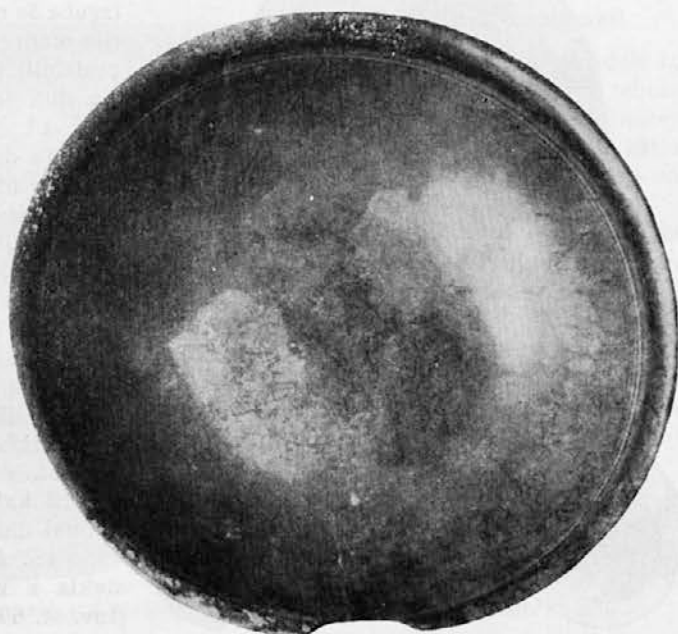
so samo bele. Rob posode je ven zavihan. Noga skodele ponavlja okrasni motiv trupa, je pa na posodo bila privarjena v posebnem procesu.

12. Kroglasta skodel ca (deinos) iz opaknega (gostega) mozaičnega stekla. (Inv. št. 6983.) Pod. 14, levo.

Višina 5.5 cm, ustje 9.5 cm. Čaša ima močno ostenje, zunaj krepka rebra, dno je ravno. Na nekaterih mestih je dopolnjena. Majhni koščki stekla bele barve, večji del povprek rezanih in povaljanih v obliki spiral,

Levo: Pod. 7. Vrček (oinohoe)
Zgoraj: Pod. 9. Bronasta leščerba

Pod. 8. Levo steklenička, desno krožnik

Pod. 10. Čaši iz terrae sigillatae, leva SOLO, desna CAÑA

Pod. 11. Glinasta lešcherba

so bili položeni v kalup, tu združeni z raztopljeno stekleno maso modre barve, ki tvorijo v njej sedaj one spirale belkast vzorec, znotraj sorazmerno redovit, na zunanjsčini pa precej nepravilen. Površina posodice je znotraj medlo hrapava zaradi brušenja, zunaj pa se sveti kot da bi bila prekrita s posebno polituro.

13. Kroglasta čaša (deinos) iz mlečno belega gostega stekla. (Inv. št. 6982.) Pod. 14, desno.

Višina 5,5 cm, premer ustja 7,5 cm. Čaša je na več krajih dopolnjena. Zunaj ima koncentrična rebra, ki se pa izgube še nad dnom posode. Vzorec tvorijo modre, deloma ravne, deloma vijugaste niti, vtopljene v mlečno-belo maso. Na dnu je nepravilna modra spirala.

14. Kroglasta čaša iz temno-rozdečega do temno-vijoličastega stekla. (Inv. št. 6981.) Pod. 15.

Višina 7 cm, premer ustja 7 cm. Posodica je fino izdelana in lepih oblik. Vrat je nekoliko noter umaknjen. Okrog njega teče profil, pod njim pa po rami posode 8 graviranih črt. Na trupu posodice se nahajajo tri mlečno-bele lise. Na linijah so na treh krajih skupine zelenkastih, modrikastih ter belih točk, ki so najbrž posledica oksidacijskega procesa v steklu. Da bi jih bil povzročil kak bronast predmet, ki se je dotikal čaše, ni misliti.

15. Čaša iz temno-vijoličastega stekla z navpičnimi ravnimi stenami. (Inv. št. 6986.) Pod. 16, levo.

Višina 8,5 cm, premer odprtine 10 cm, premer dna, ki je skledičasto,

3 cm, Posodica je na več krajih dopolnjena, na zunanjščini se nahaja na prehodu gornjega v spodnji konični del pas, sestojč iz vzporednih brušenih linij, razen tega pa več drugih risov nekega ostrega predmeta.

16. Čaša iz enakega stekla, enake oblike. (Inv. št. 6987.) Pod. 16, desno.

Mere iste kot pod 15. Posodica je bila brušena.

17. Dve črepinjici posodice iz svetlo zelenkaste stekla. (Inv. št. 6988.) Pod. 17.

Vzorec v črepinjicah sestoji iz vzporednih nizov tekočih zanj, tako zvanega filigrana, na robu ustja pa je ta fina mreža zaključena z nizom poševnih zanj, izmenično bele in rujave barve (reticella-trak).

18. Steklenica iz navadnega zelenkaste stekla. (Inv. št. 6979.) Pod. 18.

Tretjina steklenice manjka. Višina 25 cm. Ročaj je odbit, vendar je na vratu dobro vidno mesto, kjer je bil pritrjen.⁴

19. Steklenica iz navadnega zelenkaste stekla. (Inv. št. 6980.) Pod. 19.

Steklenica je na več krajih počena, višina 17,5 cm, premer noge 7 cm. Ročaj je na temenu zvrt v obliki omega zanjke. Posodica kaže lepo iris.

Pod. 12. Vaza iz mozaičnega stekla

PREDMETI, KI SO ŠE V POLHOVEM GRADCU

Pod. 13. Vaza iz mozaičnega stekla

Stekleni predmeti

20. Nizka skodela iz mozaičnega stekla z rebrasto zunanjščino ter noter umaknjnim robom ustja (pod. 20, tretja posoda od leve, pod. 21).

21. Balzamarček iz zelenkaste stekla, močno iriziran. Poln prsti. Višina 7,5 cm. Pod. 20, drugi kos od desne.

22. Balzamarček iz rumenega stekla, prazen. Višina 6 cm. Pod. 20, prvi kos od leve.

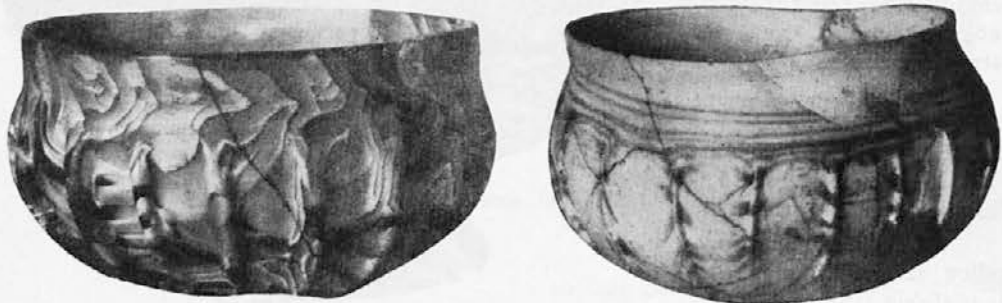
23. Balzamarček iz navadnega prozornega stekla, prazen, iriziran. Višina 9 cm. Pod. 20, tretji kos od desne.

⁴ Ta steklenica je v sl. 5 Malovega poročila izostala.

Glinasti predmeti

24. Fragment čaše iz terrae sigillatae. Premer noge 3.5 cm. Na sredi dna znotraj pečat v obliki stopala z besedilom ASTI. Pod. 20, drugi kos od leve.

25. Dva odlomka čaše iz terrae sigillatae. Posodica je z izjemo majhnega kosa plašča, ki manjka, cela, vendar razbita. Premer ustja 7.5 cm, premer noge 4 cm. Na

Pod. 14. Skodelica iz mozaičnega stekla (levo), kroglasta čaša (desno)

Pod. 15.
Kroglasta
čaša iz temno-
barvnega
prosojnega
stekla

Pod. 16. Čaši iz temnobarvnega prosojnega stekla

sredi dna znotraj nejasen pečat v obliki četverokota z nečitljivim besedilom v dveh vrstah (ACVTI?, IVSTI?). Pod. 20, prvi kos od desne.

26. Razbit lonček iz navadne rumenkaste gline.

27. Odlomki steklenice iz rumene, slabo žgane gline.

28. Del vodovodne cevi, dolžina 18 cm.

Železni predmeti

29. Železna ost sulice, natič deseteroogelno izkovan. Dolžina 25.5 cm. Pod. 22 b.

30. Ost sulice iz železa, dobro pojeklena, vendar mrena odpada. Natič deseterostraničen. Dolžina 25.5 cm. Pod. 22 c.

31. Ost sulice iz slabšega železa. Dolžina 13.5 cm. Pod. 22 a.

32. Umbo (ščitna grba) iz železa, dobro ohranjen. Premer spodaj 18 cm, višina 7.5 cm. Izmed štirih žebeljev na krajevcih so trije še ohranjeni. Pod. 22 d.

33. Železen usločen vzvod z razširjenima preluknjanima krajema. Dolžina 12.5 cm. V eni luknji še ohranjen žebelj, druga do polovice odlomljena. Pod. 22 e.

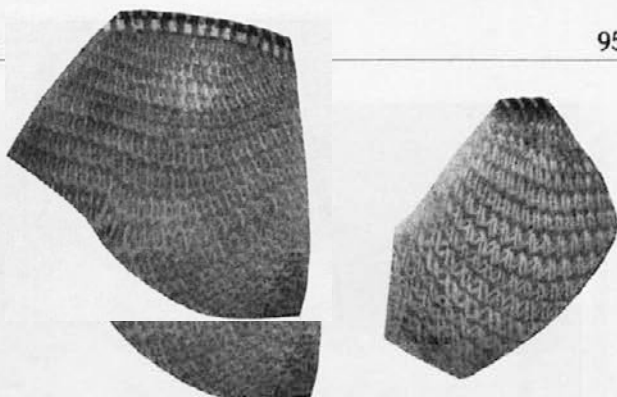
34. Enak železen vzvod. Dolžina 13.5 cm. Kosa pod 33 in 34 sta očitno del kakega ščita. Pod. 22 f.

35. Enajst kovanih žebeljev, dolgih od 12—14 cm. Pod. 22 g.

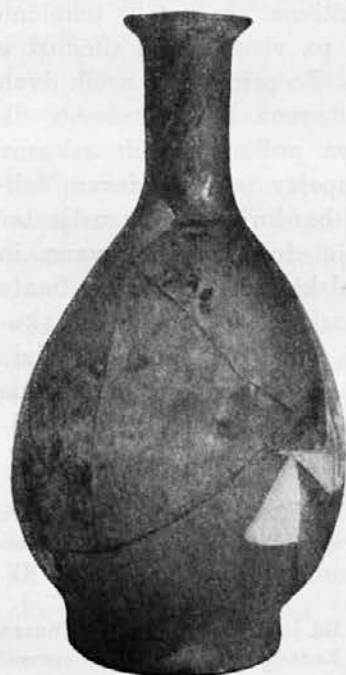
36. Palica iz železa, okrogla, brez krajev. Dolžina 21 cm. Pod. 22 h.

37. Železna palica na enem kraju četverokotno kovana, na drugem okroglo; na njej je zataknjena četverokotna železna ploščica. Dolžina 33 cm. Pod. 22 i.

38. Palica enake oblike iz železa. Ploščica je premakljiva. Dolžina 33 cm. Smoter teh dveh kosov ni več jasen. Pod. 22 j.

Pod. 17. Dve črepinjici z reticella-trakom

Pod. 18. Steklenica

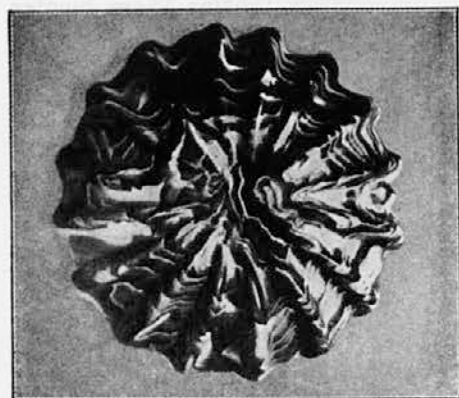
Pod. 19. Steklenica z ročajem

Pod. 20. Predmeti v Polhovem gradcu

II.

Med bronastimi predmeti iz Polhovega gradca se nahajata kar dva askosa z lepim okrasom. (O obliki askosa glej zgoraj opombo 3.) V zgodnjem rimskem umetnoobrnem inventarju je tip askosa pogosto zastopan. Iz Pompejev izvira primer, ki po svoji formi velikemu askosu iz P. g. dobro ustreza. (Pod. 23.)⁵ Forma pompejanskega kosa je popolnoma ista, bordura na robu ustja tudi, na hrbtu je dvoje sličnih ojačevalnih reber in zgoraj se nahajata dva natančno taka gumba z vsekanima križema kot na našem askosu. Nekateri razlike obstoje med ročajema, a o tem spodaj. Drugi askos, iz Boscurealeja, se bolj razlikuje

Pod. 21. Skodela iz mozaičnega stekla.

od polhograjskega;⁶ spodnji del posode je bolj stlačen in razvlečen, tudi ni askos tako lepo proporcionalen. rebra so zelo primitivna, še zgolj tehnično izdelana, zato pa vlada večja sličnost v izdelavi ročaja. Po primerjavi naših dveh posod z navedenima lahko rečemo, da ustrezata trupa polhovgrajskih askosov onemu iz Pompejev tako po formi, tehnični izdelavi, borduri na robu ustja ter po nogi, ki je dobro izoblikovana in ki je boscurealski nima. Zato pa imata polhograjska askosa s poslednjim skupen kolenasti člen na spodnjem delu ročaja in še to, da segajo ojačevalna

rebra čisto do črte, kjer se začneja spodnja ataja ročaja oziroma še dalj, medtem ko kaže pompejanski vrček tu večjo razdaljo.

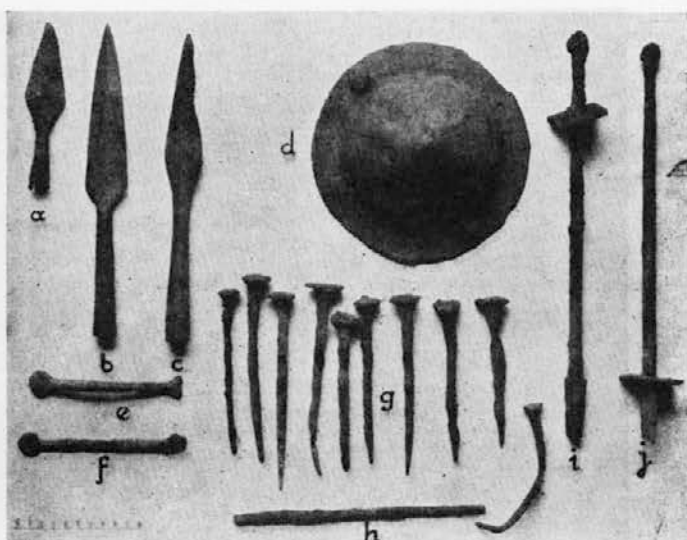
⁵ K. A. Neugebauer, *Bronzegerät des Altertums*. 1927. XXV/2. Th. Bossert, *Geschichte des Kunstgewerbes*, Bd. IV. 1930, str. 259. V obeh knjigah so reprodukcije askosa za stilistično primerjavo neporabne. Winter-Pernicejevega dela, *Die hellenistische Kunst in Pompeji*. IV. Gefäße und Geräte aus Bronze, v Ljubljani ni.

⁶ G. Lehnert, *Illustrierte Geschichte des Kunstgewerbes*. Bd. I., str. 113, pod. 93. V Museo profano v Vatikanu se nahaja askos neznane proveniencie (A. Radnóti, *Vasi di bronzo romani nel Museo profano del Vaticano*, Roma, 1937 (XV), 32, Tav. III, 3). O askosih iz Panonije gl. Radnóti o. c. p. 33.

Ročaja polhograj-skih posod sestojita iz treh delov, iz gornje ataše, iz pravega ročaja in iz spodnje ataše. Med poslednjo ter ročajem je vertikalno koleno, ki ima to nalogo, da napravlja ročaj na oko ugodnejši, seveda pa to le glede na sposobnost toreuta, ki je naša askosa napravil. Dejansko je ta rešitev tehnično neokretna in umetniško zaostaja za pompejanskim ročajem, ki je to občutljivo mesto premagal s tem, da je ročaj v celoti navijugal. Omenjeno trodelnost pa kaže le pompejanski kos in še ta nedosledno, medtem ko je struktura onega iz Boscoreale rastlinsko zabrisana.

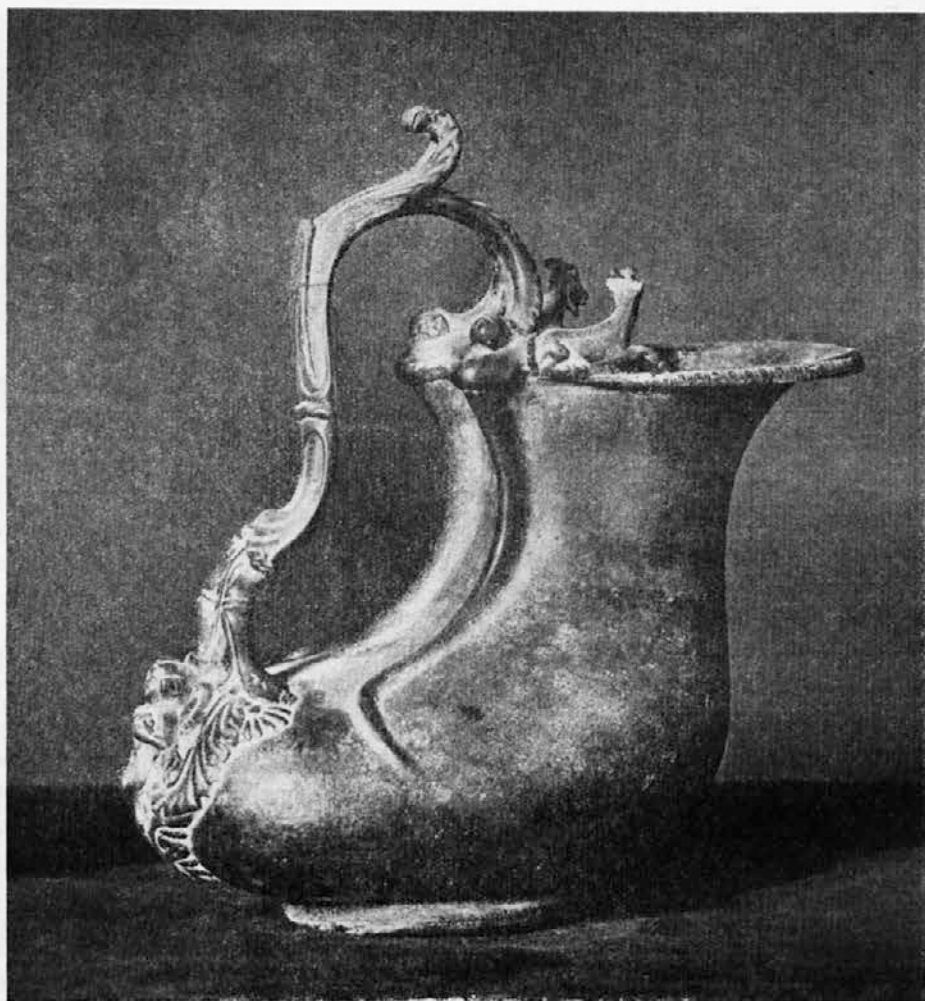
Pravi ročaj je na naših dveh posodah dvodelen in sestoji iz rastlinskega okrasa pod in nad prepasom. V tem tvorita naša askosa z obema italskima tako enotno skupino, da ne najdemo n. pr. med velikim številom kovinskega posodja iz Aleksandrije nikakih pravih analogij, čeprav je glede posameznih motivov stanje ravno obratno.⁷

Kar se teh tiče, natančne analize in primerjave niso potrebne, kajti tu imamo opraviti z elementi, ki so v umetni obrti poznega helenizma in zgodnjega cesarskega časa vsepovsod razširjeni ter zastopani in tvorijo že tako indiferentno maso motivov, da ne bi podrobna raziskava dovedla do nikakega rezultata. Poudariti je treba le glavne poteze. Tako kažeta n. pr. oba italska kosa na ročajih v zgornji polovici nekake listne čase, pri kateri je največji list spredaj. Iz teh čaš rasto notranji listi, ki se zgoraj vihajo nazaj. Ročaj našega večjega askosa (pod. 1) motiva čaše sploh nima, temveč ga pokriva enoten dvodelen akantov list, čigar zgornji del se viha nazaj. Manjši askos pa kaže sicer volutni čaši spodaj in zgoraj, a večji listi se nahajajo na straneh in tako vzbuja motiv bolj predstavo volutnega kapitela kot pa predstavo rastlinske čaše, ki jo zlasti dobro podaja kos iz Boscoreale. Polhograjska primera sta v tem pogledu bolj arhaična nego italska, bolj klasicistična. Isto bi se dalo trditi glede motiva cvetnih čaš in kron, ki odganjajo na številnih stebelcih iz volutnih čaš na ročaju manjšega askosa (pod. 5). Ti motivi razodevajo brez dvoma osebni okus toreuta, saj se na ročaju kar trikrat ponove. V ostali toreutiki te dobe

Pod. 22. Železni predmeti

⁷ Th. Schreiber, Alexandrinische Toreutik (Abhandl. d. K. Sächs. Gesellsch. der Wiss., XIV, 1894, 272 sl.).

Pod. 23. Askos iz Pompejev. (Foto Alinari)

ne najdemo zanje nikakih primerov.⁸ Številnejše pa so zato analogije za akantov list na temenu ročaja, ki se viha nazaj, dalje sploh za akantus in za volute.⁹

Zgornja ataša večjega askosa kaže figuro Diane, ki drži z rokama dva psa (pod. 2). V primerjalnem gradivu tega motiva nikjer ne najdemo, shema figure zgoraj pa je večkrat zastopan. Med najstarejše primere sodi najbrž hidrija iz 5. stol. pr. Kr., ki je bila najdena v Argosu in kaže na ataši doprsno, v peplos oblečeno žensko figuro. Hidrija je delo peloponeških toreutov.¹⁰ Motiviko ročaja, ki prehaja v figuro, kaže vrček iz 5. stol. pr. Kr. v Budimpešti.¹¹ En ročaj posode

⁸ Vsaj ne v virih, ki so na razpolago v Ljubljani.

⁹ Schreiber o. c. p. 344, Fig. 82; 358, Fig. 92; 358, Fig. 94; 366, Fig. 104, 105, itd.

¹⁰ Neugebauer, *Bronzegerät*, Taf. XXIII. 1. Bossert, *Gesch. des Kunstgew.*, IV., Taf. 10.

¹¹ Neugebauer, *Bronzegerät*, Taf. XXIV. 2. Dva nadaljnja primera pri K. A. Neugebauer, *Reifarchaische Bronzevasen mit Zungenmuster* v *Römische Mitteilungen*, 38/39, 1923/1924. str. 347, Abb. 2 (Boston), str. 358, Abb. 7 (Berlin); na obeh ženski doprsji.

z žensko glavo na ataši, obrnjeno k odprtini posode, iz rimske dobe, se nahaja tudi v zbirki Niessen.¹² Motiv take figure nas vodi h grški umetnosti.

Ravno tako obstoje nekateri primeri za vzorec živali na ataši. Pompejanski askos kaže tam, kjer sta na našem psa, dva bradata kozla (pod 23), čigar glavi sta obrnjeni druga k drugi, živali pa v smer posode. Ta kompozicija se s polhovgrajsko docela ujema, čeprav je mnogo bolj heraldična. Podobne primere so našli v etrurski nekropoli Marzabotto pri Bologni. Motiv dveh, v posodo obrnjenih živali, je zastopan tu na treh ročajih, izmed njih sta na enem ovna, na drugem ovci, na tretjem pa opici.¹³ So to še arhaični primeri, vendar pa brez dvoma ono, kar nas najbolj približuje neposrednemu poreklu pompejanskega in polhovgrajškega motiva, namreč Etruriji. To se posebno jasno vidi, če primerjamo te izdelke z arhaično toreutiko.

Arhaične posode, zlasti hidrije s heraldično postavljenimi figurami živali na atašah ročajev, najdene večji del kot eksportni kosi po Evropi ali pa v Grčiji sami, imajo v celoti to posebnost, da živali kažejo odprtini posode vselej hrbe, t. j. obrnjene so iz nje ven k ročaju. Motivčno nastopajo večji del levje figure.¹⁴ Poreklo tega vzorca je orientalno in ga v najčistejši obliki kaže velika hidrija iz Grächwyla v Švici.¹⁵ Nikjer se tako jasno ne vidi kot tu, da sta združena dva, na znotraj popolnoma tuja si elementa, v novo celoto, namreč posoda in figuralni ornament. Nekje v srednji Italiji se pojavljajo potem dela, na katerih obračajo toreuti figure živali k odprtini posode, skušajo ta dva, med seboj tuja elementa asimilirati. Blizu Kapue so našli bronasto vazo, ki kaže na ataši dva psa, gledajoča v smeri odprtine posode.¹⁶ Déchelette misli, da prihaja kot izvor v poštev Kampanija, vsekakor pa je važnost Etrurije pri tem nepobitna. V Weisskirchnu v Porenju je bila najdena bronasta posoda, oinohoe, ki nam kaže zopet dva čepeča psa, ki gledata v smeri odprtine posode.¹⁷ Ta najdba pripada prvi laténski stopnji (La Tène I) in je pač import. Asimilacija posode in figuralnega motiva pa je pripadla Keltom in njih delavnicam, ki so si sicer elemente izposojali na jugu, a v stilu so bili samostojni.¹⁸ To nam kažejo v klasično lepi obliki čisto keltske

¹² Beschreibung römischer Altertümer, gesammelt von Carl Anton Niessen. 1911. Bd. I, Nr. 3741, Bd. II, Taf. CXIX.

¹³ Gozzadini, Di un'antica necropoli a Marzabotto nel Bolognese. Bologna, 1865, str. 50, tav. XV, 5, XVI, 2 in 4.

¹⁴ Neugebauer, Reifarchaische Bronzevasen, na več mestih. Dalje isti v Archäol. Anzeiger, 1925, 177 sl. Kar se izvora vseh teh posod tiče, je N. mnenja, da so nastajale sicer nekje v Južni Italiji (Tarent, Locri!), toda pod neposrednim vplivom grške (peloponeške umetnosti (Arch. Anz. 188).

¹⁵ Neugebauer v Arch. Anz., Beilage 1, 2. Hoops, Reallexikon der germanischen Altertumskunde, 1911—13, Taf. 20. 1, 2. (s. v. Bronzegefäße.)

¹⁶ J. Déchelette, Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine. 1913. II, 2. fig. 307, 2, 2 a.

¹⁷ Déchelette, t. II, 3, fig. 438.

¹⁸ Kelti so tu mišljeni kot del onega prehodnega kulturnega okrožja, ki je nadomestilo stari ilirsko-hallstattski element in ki ima to nalogo, da prilikuje južni inventar severnemu in obratno. Adama v. Scheltema, Die altnordische Kunst, 1923, 149 govori o laténski umetnosti kot umetnosti izenačevalnega pasu (Ausgleichszone).

tvorbe, kot so: dva vrča iz Bouzonvilla¹⁹ ter vrč iz Dürrnberga pri Halleinu.²⁰ Tu so živalske figure prešle, kolikor je pri tem južnem motivu sploh mogoče, popolnoma v organizem posode, in ni odveč še enkrat poudariti, da se je to zgodilo v keltskih delavnicah, pri katerih je bila tradicija nordijskega ornamentalnega stila brez dvoma še močno živa. Na vseh teh posodah gledajo živali k ustju.²¹

To pa nas hkrati navaja k temu, da je treba na ves material bronastih vaz, ki so po svojih elementih sicer južnega porekla, gledati manj splošno in konvencionalno kot na čisti import, zato pa tembolj analizirati posamezne sestavine ter stil te celotne toreutike, ki je zlasti tostran Alp v večji meri autohtonokeltski nego italjski in klasičen.

Medtem ko nas tedaj k ustju posode obrnjene živali vodijo v Italijo, najbrž v Etrurijo, se spodnja ataša velikega askosa (pod. 3) giblje tesneje v smereh helenističnega klasicizma. Kompozicija sama je skoraj prenatrpana, saj obstoji iz treh delov, iz človeške figure, prehajajoče v ribje telo, iz dveh delfinov ter treh psov. Take zamotane kombinacije se porajajo vselej v eklekticističnih dobah. Motiv človeške figure, prihajajoče iz akantove listne čaše, je v antični umetnosti pogosto zastopan. V našem primeru je ta figura Scila, obdana od treh psov. Tako figuro kaže v slični izdelavi ročaj nekega zrcala, ki ga Pernice pripisuje tarentinskim delavnicam,²² in se nahaja v Louvru. Ročaj stoji pod neposrednim vplivom grške umetnosti ter stilistično s polhograjskim ni v zvezi. Vzorec Scile je bil potem posebno priljubljen v provincialnih kamnoseških delavnicah.²³ Posredovala ga je najbrž kakšna vzorčna knjiga, kar dokazuje drža rok, ki je v vseh primerih slična.

Ročaj manjšega polhograjskega askosa ima na zgornji ataši moško figuro, nagnjeno nazaj in prilagodeno ročaju (pod. 6). Spodnje telo markirajo akantovi listi. V nasprotju s figuro Scile, ki je mitologična in čisto dekorativna, je figura na ročaju tega askosa pozen odmev nekega motiva, ki ga je rodilo veselje nad plastično upodobitvijo človeškega telesa. Na bronastih vazah V. in IV. stoletja tvorijo ročaje pogosto človeške figure, zvite tako, da služijo njihova telesa prijemu roke.²⁴ Prvo, kar nam tak figuralen oziroma antropomorfen ročaj pove, je to, da predpostavlja njegova izvedba precejšnjo višino plastične umetnosti, kajti to so težji statuarični motivi. Do posebnega bogastva in razmaha pa je ta tip prišel potem na pokrovih italjskih bronastih cist in vaz, predvsem onih iz Preneste. Na njih se nahajajo pogosto statuarične skupine, tako na primer vidimo često dve figuri, ki nosita oziroma držita v svojih rokah mrtvo truplo tre-

¹⁹ W. A. Jenny, *Keltische Metallarbeiten*. 1935. Taf. 10 levo in desno.

²⁰ Jenny, Taf. 12, 13.

²¹ Ta problem je jasno orisan pri Adama v. Scheltema, o. c. p. 144 in je za dualizem posode ter figuralnega motiva lep primer kotliček iz Hallstatta (ist., Abb. 30).

²² *Tarentiner Bronzegefäße* (Jahrb. des Deutsch. Archäol. Inst., 1920, 95, Abb. 8).

²³ R. Egger, *Führer durch die Antikensammlungen des Landesmuseums in Klagenfurt*. 1931, 37, Abb. 19.

²⁴ Neugebauer, *Reifarchaische Bronzevasen*, str. 343, Taf. VIII. G. Richter, *Greek, etruscan and roman bronzes*. New York, 1915, 90, str. 60.

tjega (ciste so bile pogosto žare za pepel).²⁵ Zelo priljubljen motiv pa je roko-borba med dvema atletoma, katerih telesi sta medseboj tako spoprijeti, da tvorita lok in ta lok predstavlja najlepši antropomorfni značaj.²⁶ Rodovnik antropomorfnega ročaja na polhograjski posodi kaže brez dvoma nazaj v tradicijo prenestinskih delavnic, to se pravi v spodnje-italsko grško umetnost, toda na drugi strani je njegov stil že silno daleč od onih sveže plastičnih in zanimivih skupin. Duha ugašajočega realizma in vedno bolj se uveljavljajočega klasicizma dokazuje že to, da je figuri po nepotrebem podloženo telo ročaja.

Ostali okras ročaja je rastlinski in že zgoraj opisan. Zanimiva je le palmeta na spodnji ataši, rastoča iz volutne čaše skupno s cvetom. Mnogo je posod v antični drobni umetnosti, ki imajo na tem mestu figuralno okrašen medaljon; en primer takega ročaja se nahaja tudi v ljubljanskem muzeju.²⁷

Oinohoe ali vrček (pod. 7) je tip, ki mnogo pogosteje nastopa v zgodnje rimskih inventarjih. Medtem ko je ročaj zgoraj neposredno privarjen na posodo, je spodaj izdelan v obliki ataše, ta pa ima obliko delfinske glave. Ta motiv je v toreutiki zelo pogost (primere glej pri Schreiberju). Tehnično in tudi sicer se naš vrč (nekateri imenujejo ta tip posode tudi amfora, vendar neupravičeno), dobro ujema z vrčem iz Emone, le da ima spodnja ataša obliko kljunatega ptiča, čigar peruti so simetrično razprostrte na vse strani.²⁸ Na podoben način imata nekoliko pod robom ustja pritrjene ročaje tudi dva vrča iz zagrebškega muzeja, od teh eden s srčasto atašo, drugi z rastlinsko.²⁹ Vsi ti vrči tvorijo med seboj enotno grupo.

V ljubljanskem muzeju se nahaja še drug primer takih posod, iz Grobelj pri št. Jerneju na Dol.³⁰ Ta vrček je zanimiv zaradi tega, ker je mnogo manj fin v izdelavi, večji po merah in težji. Njegov vrat ni enotno izpeljan v trup posodice, temveč nekoliko noter umaknjen, jasno opredeljen od rame ter trupa posode. Ročaj je zgoraj viličasto razcepljen ter pritrjen na posodo, da s svojim razcepom objema polovico oboda ustja.³¹ Vsa njegova površina je gravirana. Spodnja ataša je srčastolista. Vsi elementi ročaja tega vrča govore za drugo provenienco nego pri polhograjski. Ne le noter umaknjeni vrat, tudi srčasti

²⁵ J. Sieveking, *Antike Metallgeräte*. München. Taf. 6. Cista iz 4. stol. pr. Kr. Na kratko o tej vrsti posod K. A. Neugebauer, *Antike Bronze-Statuetten*. Berlin, 1921, 104 sl.

²⁶ Neugebauer, *Bronze-Statuetten*, fig. 56; Neugebauer, *Bronzegerät*, Taf. XIX, 1.

²⁷ Inv. št. 1977. Najdišče ni znano. Iz troliste čaše prihaja kodrolasa glava.

²⁸ Iz groba 750, inv. št. 5978. Višina kanglice 21.5 cm, premer ustja znotraj 5 cm, premer dna 6 cm. Dno in vrat posodice sta ravno tako stružena kot pri polhograjski. Za figuro ptiča se nahaja dobra analogija v Aquilei (G. Brusin, *Aquileia*, fig. 131). Spremnje najdbe iz emonskega groba ne dajo za čas nobenega podatka. Zelo slične ročaje z delfinskima atašama kaže tudi izgubljena oinohoe s francoskega limesa, Dép. Loire (J. Werner v *Marburger Studien* 1938, Taf. 107/10).

²⁹ V. Hoffiller v *Vjesniku Hrv. arheol. društva*, n. s. VII, 1903, 122, sl. 64/10 (iz Bakra), sl. 64/11 (iz Siska).

³⁰ A. Müllner, *Typische Formen aus den Archäologischen Sammlungen des Landes-museums Rudolfinums in Laibach*. Taf. L, nr. 2. Inv. št. 1749. Višina posodice 25 cm, premer zgoraj 7 cm, premer dna 8 cm. Kovina te posode je izredno težka. V *Mittheil. des Hist. Ver. f. Krain*, 1854, 93 se omenjajo iz Grobelj »Bronzegefäße«.

³¹ Tri take ročaje manjših mer poznamo iz Tržišča pri Cerknici, od teh imata dva srčastoliste ataše. *Glasnik Muz. društva za Slov.*, XV, 1933, pod. 8., str. 48.

list ataše in cela forma razodevajo keltski okus, čeprav je bil predmet najden že v rimskem inventarju. Keltska provenienca ne bi bila nič čudna, saj leže Groblje v območju Neviodunuma. Grobeljska oinohoe je izrazita prehodna oblika. Ti viličasto razcepljeni ročaji s srčastolistimi atašami ali brez njih se pojavljajo posebno pogosto na italško-grških ali pa italških bronastih posodah v grobovih druge in tretje latenske stopnje ter se običajno smatrajo za čist import.³² Ti elementi nam nudijo važno navodilo za kronologično razvrstitev doslej neopredeljenega materiala.

Bronasta steklenička z ozkim vratom ter bronasti krožnik (pod. 8) sta dva tipa, ki doslej v naših najdiščih nista bila zastopana. Edino za stekleničko obstoji slaboten primer v obliki precej manjše stekleničke iz zelo tenke in lahne pločevine iz Emone (grob 53 iz l. 1898). Za bronasto svetilko pa imamo nekatere analogije iz kranjskih najdišč, iz Ptujja ter Aquileje.³³ Sicer ni na naši formi nič posebnega.

Med glinastimi predmeti je najprej omeniti oljenko z značilnim trikotnim zaključkom, na katerem se nahaja palmetni okras (pod. 11). Oljenke s takim trikotnikom na enem kraju ter s peltasto flankiranimi prehodi med roglji, kakor tudi med roglji in trupom leščerbe, so v panonskem gradivu dobro zastopane, med najpodobnejše primere sodi neka oljenka iz Šopronja na Gradiščanskem,³⁴ le da nima na rtu palmete, v recipientu pa ima figuralen motiv. Podobne leščerbe vsebuje tudi koroško gradivo.³⁵ Iz Emone niso znane. Okras trikotnih zaključkov je najraznovrstnejši, a najbolj se jim prilega motiv palmete, ki je tudi najpogostejši. Palmeta nastopa v številnih inačicah. Naša je zanimiva zaradi v križ postavljenih volutno-spiralnih lokov. Najbližja primera zanjo sta dva fragmenta iz Siska,³⁶ ki skoraj doslovno ponavljata ta volutni spiralno-ornamentalni motiv. Ker pri kosih iz Siska ne poznamo ostalega dela oljenk, je težko reči, kateremu tipu pripadata. Toda to je nedvomno, da spiralni okras razodeva domač, provincialni okus in da ni nastal v kaki delavnici, ki se je posluževala klasičnih vzorcev ali pa sploh delovala pod neposrednim vtisom italških delavnic. Zato ni izključeno, da predstavljajo ti trije primeri produkt kake južnopanonske delavnice. Tipus je sicer identičen s tipom III pri Loeschkeju.³⁷ Na severu od Alp se ta tip pojavi že v avgustejski dobi, posebno pogost je v tiberijanski, kasneje postane redek.

³² Več takih ročajev v zbirki Niessen, Beschreibung (op. 12), Bd. II, CXVIII, 3739, CXIX, 3741, 3743, 3745. Označba ročajev kot »italško-rimski« gotovo ni pravilna za vse kose. Déchelette, Manuel, II, 3, str. 1448.

³³ Račje selo (inv. št. 1737; neznano najdišče (inv. št. 1983); Drnovo (inv. št. 645). Forme niso popolnoma identične. Ptuj: M. Abramić, Poetovio, 1925, str. 120 (74). Aquileia: G. Brusin, Aquileia, str. 191, Fig. 132. Za panonske bronaste leščerbe D. v. Ivany, Die panonischen Lampen (Dissertationes panonicae, S. 2, 2). Budapest, 1935, tab. LIX in sl. Polhograjski približno najbližje sta leščerbi tab. LXII, 7 (Dunapentele) in tab. LXII, 4 (Carnuntum).

³⁴ J. Miltner Jahreshefte des Österr. Archäol. Inst., XXV, 1929, Beibl. 152, Abb. 63/8.

³⁵ Miltner Jahreshefte, XXVI, 1930, Beibl. 174, Abb. 33.

³⁶ v. Ivany, tab. XLVII, 12, 13.

³⁷ S. Loeschke, Lampen aus Vindonissa. Zürich, 1919. 34 sl. Taf. III, 321.

Terra sigillatne čaše (pod. 10) kažejo formo posodice na nizki nogi, ki se navzgor razširja, stene posodice pa so bolj ali manj ravne in navpične.³⁸ Vse čaše so brez okrasa. Pač pa nosijo žige: CANTA, SOLO, ASTI ter nečitljiv četrti žig, vse v vtisnjem stopalu. Znamka CANTA doslej v tej pisavi neznan. V galski sigillati nastopajo znamke CANTIANVS, CANTVS, CANTVS & PATRICVS;³⁹ izmed teh pride za nas v poštev le CANTUS, ki je najbrž latinizirana oblika keltskega imena CANTA. Znamka nastopa v delavnici La Graufesenque. Njeni izdelki se datirajo v čas Tiberija-Klaudija (14—54. po Kr.), vendar se med številnimi transkripcijami pisava CANTA nikdar ne nahaja. Ravno tako neznan je znamka SOLO v tej pisavi. Oswaldov katalog navaja samo imena SOLLIVS, SOLLO, SOLLVS pri izdelkih iz Rheinzaberna iz hadrijansko-antoninske dobe.⁴⁰ Naša posodica z rheinzabernsko manufakturo nima nič skupnega in bi tudi kronološko nastale težave, če bi hoteli identificirati imeni SOLLO in SOLO. Znamka ASTI na posodici v Polhovem gradcu je ravno tako neznan. To ime registrira Oswald pod imenom CASTVS⁴¹ pri manufakturi iz La Graufesenque iz klavdijsko-neronskega časa (41.—68. po Kr.). Tu kronološko ne bi bilo zadržkov zoper identifikacijo. A istovetenje imen ASTVS in CASTVS še ni ravno priporočljivo. Kar se tiče končno četrte signature, ki je dvovrstična, bi se morda lahko brala kot IVSTI, čeprav je dvomljivo; signatur IVSTVS je več;⁴² ona iz La Graufesenque je iz flavijske dobe. Morda smemo videti v tej znamki ime ACVTVS, oziroma ACVTI, kar je južnogalska signatura, ki se navadno pojavlja dvovrstična. Posode s to znamko se datirajo v dobo Tiberija in Nerona.⁴³

Na vsak način predstavljajo štiri sigillatne čaše važno pridobitev, če ne po formah, gotovo po signaturah. Ako smo prisiljeni to vprašanje pustiti odprto, je temu vzrok skrajno pomanjkljiva publiciranost južno-galske, zlasti pa severoitalske sigillate. Posodice s pečatom v obliki stopala oziroma podplata se pripisujejo običajno neki tovarni ali delavnici, ki je obstojala v Padovi ravnini; njeno mesto ni znano. Sigillata pa je raztresena po muzejih v Aquileji, Trstu, v Ljubljani, Ptuju, Carnuntu itd.⁴⁴ Čaša na nizki konični nogi je tu pogosto zastopana. Toda kakor se zdi, da ta časa ni nič specifično padovanskega, tako je tudi malo verjetno, da bi bile vse signature od tam, temveč kaže marsikaj v južno Francijo, Galijo. Kar pa se tiče problema padovanske sigillate vobče,

³⁸ O. Hölder, *Formen der römischen Thongefäße diesseits und jenseits der Alpen*, 1897. Taf. XVIII, 8. Draggendorfove razprave o sigilati v Ljubljani ni.

³⁹ Ph. Oswald, *Index of potters' stamps on terra sigillata (Samian ware)*, 1931, 58. Canta je v keltskem jeziku prepozicija, ki pomeni z, pri, na pr. Cant — abri, pri ali s plemenom Abri(ov). A. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, I, 1896, canta. Canto je debelska oblika za tvorbo imen kot so Cant-ianus, Cant-iacum itd. Ime Cantus se v tej pisavi pogosto omenja v rimskodobnih napisih, med drugim na pr. of. canti (po Holderju Richard, *Marques de potiers et petites inscriptions gallo-romaines*) itd. Skoraj vsi primeri tega imena izvirajo iz Galije in je keltsko poreklo imena kakor tudi galsko poreklo naše signature s tem zadostno okrepljeno.

⁴⁰ Oswald, str. 305.

⁴¹ Oswald, str. 24 ter 65.

⁴² Oswald, 155.

⁴³ A. Oxè v *Arch. Anz.* 1913, 68 sl. Oswald, 3.

⁴⁴ A. Oxè v *VII. Bericht der Römisch-germanischen Kommission*, 1915, 6 sl.

se ne bomo čudili, če se bo nekega dne izkazalo, da je treba sigillatno posodje, ki se je doslej kratko in malo pripisovalo neznani padovanski delavnici, razdeliti na druge manufakture severne Italije ali celo obmejnih provinc.⁴⁵

Poleg bronastih izdelkov in sigillate je pozornosti vredno zlasti polhograjsko steklo. Kraterjema podobni skodeli na konični nogi ter nizki krožnik (pod. 12, 13, 20) prinašajo primere tako imenovanega mozaičnega (ali murinskega, ali millefiori stekla), one tolikanj sporne in šele po Kisi popolnoma pojasnjene antične steklenine.⁴⁶ Že iz popisa sledi, da je vsaka izmed posodic zastopnica posebnega tehničnega postopka. Izdelki iz mozaičnega stekla so nam bili doslej znani na naših tleh samo po najdbah v emonskih grobovih. Nizka skodela brez noge, ki se še nahaja v P. g., je kot tip nova; iz Emone je poznan le krožnik, ki ji od daleč sliči, soroden pa je po tehnični izvedbi ter rebrasti zunanjsčini.⁴⁷ Letos je prišla v strugi Bistre pri Bevkah na dan lepa nizka skledica iz mozaičnega stekla, ki je polhograjski mnogo bolj slična. V vodo je zašla pač med transportom iz Nauporta v eno izmed mest Panonije, morda je bila namenjena za Emono.⁴⁸ Obe posodi na konični nogi imata v emonskih najdbah pač nekatere primere, ki obliki kraterja bolj ustrezajo, se pa po materialu in izvedbi od njiju razlikujejo.⁴⁹

Pogostejši je bil doslej tip okrogle rebraste čaše, imenovane deinos, vendar samo v navadnem, prozornem steklu, ne pa tudi v gostem, opaknem, kakršni sta čaši iz P. g. (pod. 14). Ena taka čaša iz modrega stekla je bila najdena na Vinjem vrhu.⁵⁰ Po ena (rumena) v Drnovem, v Mokronogu in Mihovem,⁵¹ nadalje v Črnelem ter v Emoni;⁵² od tu tudi ena v vijoličasti barvi, a brez progastega okrasa. Kot neposredno izhodišče teh čaš bi mogli smatrati Aquilejo, toda glede na izredno bogate zbirke rimskega stekla v Veroni, Brescii, v Milanu in Turinu, ki vsebujejo zelo natančne primere za naše, ne bi bilo izključeno, da je središče produkcije ležalo nekje v severni Italiji. Preko Alp in v naše kraje je to mozaično in murinsko steklo prihajalo v glavnem zelo zgodaj, v prvi polovici 1. stol. po Kr., ter je imelo visoko ceno.

Doslej pa niso bile pri nas znane čaše iz temno-rdečega ali temnovijoličastega stekla, ki jih imamo sedaj troje (pod. 15, 16). Ta steklenina spada v vrsto antičnih barvastih stekel, ki so antičnega zbiralca posebno veselila.⁵³ Temnovijoličasto in temnovinskordečo barvo so steklarji dobivali s pomočjo različnih oksidov (manganovih, bakrovih itd.).⁵⁴ Nič nima ta vrsta opraviti s tako imenovanim haematium-steklom, ker je to gosto. Modrozelenkaste bunčice na okrogli čaši (pod. 15) niso, kot smo dejali, nič drugega, nego posledica

⁴⁵ Argumenti, ki jih Oxè navaja v navedenem vpisu v njen prid, niso prepričevalni.

⁴⁶ A. Kisa, *Das Glas im Altertume*. II. Teil. 1908, 501 sl.

⁴⁷ *Mittheilungen des Mus. Ver. f. Krain*, XVIII, 1905, Taf. III, levo.

⁴⁸ Najditelj grof V. Lichtenberg, Bevke. Sedanji lastnik juvelir Eberle v Ljubljani.

⁴⁹ *Mittheil. Mus. Ver.*, ist., desno.

⁵⁰ Müllner, *Typische Formen*, Taf. XLIX, 1.

⁵¹ Müllner, ist., sreda.

⁵² *Glasnik Muz. društva za Slovenijo*, XVI, 1935, tab. II, 1 (Črnelo); XI, 1930, 26, fig. 14 c (Emona).

⁵³ Kisa, o. c. p. 259 ss.

⁵⁴ Kisa, o. c. p. 282 ss.

nezadostno ali pa nepravilno izvršene oksidacije pri barvanju, zanimivo pa bi bilo izvedeti, ali so nastale šele zaradi ležanja v zemlji, ali pa že tedaj, ko so se rabile.

Obe steklenici (pod. 18, 19) sta običajno blago, pri katerega obravnavanju bo treba misliti tudi na domačo produkcijo, ne samo na import. Dejstvo, da je bilo okrožje Zagorja in Hrastnika zanesljivo poseljeno že v rimski dobi in da imamo še pred tem v grobovih na Vačah locnje fibul, obložene s steklom, skoraj v vseh naših predrimskih najdiščih pa izredno množino steklenega okrasja, ne izključuje možnosti, da je na naših tleh cvetela steklarska obrt že pred prihodom Rimljanov.

Skupno z doslej opisanimi predmeti so našli tudi nekaj železnih predmetov, deloma orožja, deloma druge vrste. Izmed orožja je omeniti ščitno grbo, umbo, prvi primer, ki ostane v naših zbirkah (pod. 22 d). Veliko grobišče v Mihovem na Gorjancih je dalo Dunaju, kjer se njegov inventar nahaja, poleg številnega drugega orožja tudi mnogo takih grb. V naših zbirkah pa je polhograjska precej prva. O dveh palicah s četverkotnima ploščama (pod. 22 i, j) ni jasno, kakemu namenu sta služili. Ker se ob priliki izkopavanja niso napravili nikaki načrti, niti zapiski, bo to, kakor tudi še marsikako drugo poglavje polhograjske najdbe, ostalo nepojasnjeno.

III.

Polhograjska najdba je zaključen inventar drobne opreme zgodnje rimske dobe. Zemljišče, na katerem se najdišče nahaja, leži na južnovzhodnem pobočju hriba, na čigar vrhu stoji polhograjska farna cerkev. Terensko je to skoraj edini prostor na vsem pobočju, kjer bi mogla stati kaka večja in širša zidana naprava, kajti strmina je tu v splošnem tolikšna, da brez izdatnih opornih zidov, ki izravnava nivojske razlike, ne gre.

Kot najdišče je bil doslej P. g. v literaturi slabo zastopan. Pred l. 1854 po enem viru⁵⁵, l. 1846 pa po drugem viru⁵⁶, so v P. g. ob priliki posekanja nekega oreha našli star nagrobni kamen, ki je vseboval več stekleničk in čigar pokrov je bil na robovih okvirno obdelan. Verjetno je, da gre pri tem za sarkofag, čeprav v besedilu ni jasno povedano.⁵⁷ L. 1933 pa je muzej prejel iz P. g. del vodovodne cevi rimskega izvora,⁵⁸ ki ji je popolnoma podoben fragment, ki ga hranijo še danes v P. g. in je bil najden l. 1914. Verjetno je, da je bil tudi muzejski fragment najden tega leta. Obstoje rimske naselbine je s temi redkimi zapisi vendarle dokumentiran, ne smemo pa si je predstavljati premožne. Rajši je bila to kaka vila premožnejšega Rimljana, ki se je v poletju zatekal sem ali iz bližnje Vrhnike-Nauporta, ali iz Ljubljane-Emone.

⁵⁵ Mittheil. des Hist. Ver. für Krain, 1854, 77.

⁵⁶ Mitth. d. Hist. Ver. f. Krain, 1856, 28.

⁵⁷ Mittheil. iz l. 1854, str. 93 navajajo pa kot leto najdbe 1845, govore določno o sarkofagu ter naštevajo sledeče predmete: krožnik (pač iz terrae sigillatae) z znamko C. GELL, skodelici z znakama SERI ter S.IRVS, solznico ter fragment bronastega kotliča. Znamka SERI je pač genitivna oblika imena SERUS, kar je signatura delavnice v La Graufesenque iz časa Nerona do Vespasijana (Oswald, 294). Znamka S. IRVS je bila najbrž slabo razčitana.

⁵⁸ Glasnik Muz. društva za Slov., XIV, 1933, 45.

Sorazmerno mnogo več najdb izkazuje gora Sv. Lovrenca nad P. g. (824 m). Tu so l. 1883 našli celo vrsto bronastih predmetov, kakor vaz, orodja, uteži, ki so se nahajale še v usnatih etuijih (o teh danes ni nobenih sledov več) in ki so imele tauširane signature, dalje 3 zvončke ter tehtnico.⁵⁹ Današnji posestnik na gori, g. Setničar, ve pokazati mesto, kjer je bilo vse to najdeno, ker mu ga je večkrat kazal njegov oče. Nahaja se na severovzhodnem pobočju vrha pod cerkvijo. Predmeti so ležali nizko pod rušo, prav blizu najdišča pa se še vidijo sledovi zidovja, ki je tam svojčas stalo. Ruša je namreč vsa pomešana z zelo drobnim, a dobrim ometom iz apna in peska. Ker se je na enem izmed najdenih kosov nahajala figura Diane, se je razširila pripovedka, da je stal na Gori v rimski dobi tempelj Diane, h kateremu so ljudje romali. Izključeno ni, da je na vrhu res stala kaka zgradba ali morda svetišče, zagotovo pa je bila gora poseljena že v rimski dobi, kakor tudi kasneje v srednjem veku. O tem nam zgovorno pričajo najdbe na Gori iz zadnjih let. Tako je sedANJI posestnik našel pred leti več težkih kosov na pol pretopljenega železa, ki še ni bilo očiščeno. Dalje je našel celo vrsto sekir, kopačic, obročev in verig, katerih železo je verjetno rimskega izvora. Zanimivi so tudi odlomki mlinskih kamnov, izmed katerih je eden zanesljivo rimskodoben. Večje število kovanih žebeljev za brano, kakor tudi železna tehtnica za večje teže so najbrž novejšega izvora. Zlasti železni kosi ter sekire, kopačice in podobno bi dopuščali domnevo, da je stala na Gori kaka kovačija in to že v rimskem času; skromni ravni teren kaže nekaj tipičnih kotlinic, na Gori pa veje stalno veter. V zvezi z rimskimi najdbami pri Sv. Lovrencu dobi tudi najdba v P. g. pomen, ki sega preko značaja navadnih slučajnih ali sporadičnih najdb.

Časovno mesto polhograjske garniture je v glavnem določeno in jasno. Bronasto posodje te vrste je krožilo po rimski državi nekako v prvi polovici 1. stol. po Kr. Klasicistične smeri umetne obrti so pri polhograjskih kosih nadvse močno izražene in potrjujejo ta časovni nastavek. Tudi stekleni predmeti v tej tehniki razodevajo obrt in okus iste dobe, predvsem pa pojav mozaičnega stekla izven meja Italije, ki se skoraj točno omejuje na prvo polovico 1. stol. po Kr. Signature na sigillatnih posodicah se s temi časovnimi nastavki ujemajo, oz. točneje bronasti in stekleni predmeti zelo dobro ustrezajo datacijam, ki nam jih nudijo signature, v koliko se smemo sklicevati na podobne znamke na sigillati izven Slovenije. Najmlajša znamka bi bila signatura ASTI, za katero se jemlje čas Klavdija do Nerona, t. j. do 68. po Kr., tedaj razdobje 30 let. Ker ni bil najden nikak novec, bi bila ta doba približen terminus post quem non, t. j. polhograjska najdba je prišla v zemljo pred tem datumom, svojemu namenu pa je služila, ker imamo verjetno kar dve signaturi iz tiberijske dobe (CANTA, ACVTVS), v glavnem v prvi polovici 1. stol. po Kr. Z izjemo nekaterih navadnih tipov, kot so navadne stekleničke in navadne glinaste posode, pa tudi glinasta leščerba, se lahko vsi ostali predmeti smatrajo za uvoženo blago; bronasta roba je prišla iz ene izmed južnoitalskih delavnic, steklo morda od istotam, morda iz zgornje Italije, terra sigillata pa nas vodi v Galijo. Ta različna provenienca

⁵⁹ Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich, VII, 1883, 227 (o utežih).

predmetov ni samo slika trgovskih zvez, ki so vladale v naših krajih v zgodnjem cesarskem času, temveč tudi civilizatoričnega okusa premožnejših Rimljanov v zgodnji dobi okupacije.

Zusammenfassung

Römerzeitlicher Fund von Polhov Gradec

Im Frühjahr 1914 wurden anlässlich der Erdarbeiten im Obstgarten des Gemeindeamtes Polhov Gradec mehrere römische Gegenstände gefunden, welche in dem vorliegenden Aufsatz behandelt werden. Da von der Ausgrabung keine andere Kunde vorliegt, weiß man es nicht genau, ob es sich um Grab- oder um Siedlungsfunde handelt.

Bronzegegenstände

1. Askosförmiger Krug (Besch. Verz. Nr. 1, Abb. 1—3). — 2. Askosförmiger Krug (Verz. Nr. 2, Abb. 4—6). — 3. Weinkrug doppelhenklig, Oinochoe (Verz. Nr. 3, Abb. 7). — 4. Teller (Verz. Nr. 4, Abb. 8, rechts). — 5. Kleine Flasche (Verz. Nr. 5, Abb. 8, links). — 6. Lampe (Verz. Nr. 6, Abb. 9).

Tongegenstände

7. Becher aus Terra sigillata, Fußsohlenstempel SOLO. (Verz. Nr. 7, Abb. 10, links). — 8. Dasselbe. Fußsohlenstempel CANA. (Verz. Nr. 8, Abb. 10, rechts). — 9. Dasselbe, fragmentiert. Fußsohlenstempel ASTI. (Verz. Nr. 24, Abb. 20, 2. St. von links). — 10. Dasselbe, fragmentiert. Stempel unklar. Signatur zweizeilig, unleserlich (ACVTI? IVSTI?). (Verz. Nr. 25, Abb. 20, erstes Stück von rechts). — 11. Mehrere Fragmente von Tongefäßen, Fragmente einer Wasserleitungsröhre (Verz. Nr. 26—28).

Glasgegenstände

12. Kraterartige Schale auf hohem Fuße. Farbige Mosaikglas. (Verz. Nr. 10, Abb. 12.) — 13. Dasselbe. Farbige Mosaikglas. (Verz. Nr. 11, Abb. 13.) — 14. Niedrige Schale aus farbigem Mosaikglas. (Verz. Nr. 11, Abb. 20, 21.) — 15. Kleine halbkugelige Schale. Farbige Mosaikglas, opak. (Verz. Nr. 12, Abb. 14, links.) — 16. Halbkugelige Schale. Milchweißes opakes Glas, gebändert. (Verz. Nr. 13, Abb. 14, rechts.) — 17. Kugelbecher. Dunkelrosarotes bis dunkelviolette durchsichtiges Glas. (Verz. Nr. 14, Abb. 15) — 18. Becher. Dunkelviolette durchsichtiges Glas. (Verz. Nr. 15, Abb. 16, links.) — 19. Dasselbe (Verz. Nr. 16, Abb. 16, rechts.) — 20. Zwei Scherben. Grünliches durchsichtiges Glas mit Reticella-Band. (Verz. Nr. 17, Abb. 17.) — 21. Flasche, zerbrochen. Gewöhnliches durchsichtiges Glas. (Verz. Nr. 18, Abb. 18.) — 22. Flasche. Eben solches Glas. (Verz. Nr. 19, Abb. 19.) — 23. Balsamarfläschchen. Grünes Glas. (Verz. Nr. 21, Abb. 20, zweites von links.) — 24. Dasselbe. Gelbes Glas. (Verz. Nr. 22, Abb. 20, erstes von links.) — 25. Dasselbe. Gewöhnliches Glas. (Verz. Nr. 23, Abb. 20, drittes von rechts.)

Gegenstände aus Eisen

26. Schildbuckel. (Verz. Nr. 32, Abb. 22 d.) — 27. Eisenstäbe, Nägel usw. (Verz. Nr. 29—38, Abb. 22 a—j.)

Von den Bronzegefäßen des Fundes sind bemerkenswert die beiden askosförmigen Krüge, zu denen Verwandtes herangezogen wird, z. B. ein Askos aus Pompeji

(Anm. 5) und einer aus Boscoreale (Anm. 6), nebst einigen anderen. Eingehender werden die geschmückten Henkel besprochen, besonders die Attachen. Das Schema der mit Tierfiguren versehenen Attache an dem größeren Askos wird zurückverfolgt bis in die archaische Zeit, doch unterscheidet sich die Komposition am Askos von Polhov Gradec und demjenigen von Pompeji dadurch von denjenigen der archaischen Gefäße, daß an letzteren die Tiere durchwegs vom Gefäße wegblicken, der Gefäßöffnung den Rücken kehren. Die Wendung des Tieres zur Gefäßöffnung bedeutet einen Versuch, die disparaten Elemente (Gefäßkörper und figürl. Schmuck) zu vereinigen; diesen Versuch glaubt der Verfasser den campanisch-etruskischen Werkstätten zuzuschreiben zu dürfen (Anm. 13, 16, 17). Von den Etruskern vornehmlich ist das Motiv in die keltischen Werkstätten eingedrungen, wo die Vereinheitlichung das größte Maß des Möglichen gefunden hat (Anm. 18—20). Die Vermittlerrolle Campaniens und Etruriens bei dem Prozess der Angleichung der figuralen Kunst des Südens an die ornamentale des Nordens, welcher den Kelten oblag, ist evident. Das Motiv der Diana mit den Hunden findet im übrigen der Verf. in der vorhandenen Lit. nirgends vertreten.

Das Motiv der Jünglingsfigur an der oberen Attache des kleineren Kruges wird zurückverfolgt bis zu den Erzeugnissen der pränestinischen Werkstätten (Anm. 24—26), in denen dieses aus reiner plastischer Freude entstandene Schema unbedingt beheimatet ist. Der Askos von Polhov Gradec zeigt es in stark vorgeschrittenem rein dekorativen Klassizismus der frühesten Kaiserzeit. Die übrigen Schmuckelemente sind Allgemeingut der späthellenistischen und frühkaiserzeitlichen Toreutik.

Von den Tonsachen wird für die Lampe die Möglichkeit der Entstehung in einer provinziellen Werkstätte erwogen; das Motiv der aus den Spiralen-Voluten aufsteigenden Palmette ist in dieser Art der Ausführung durchaus unklassisch. Die Sigillata-Becher sind wichtig wegen der Signaturen, die wenigstens in dieser Schreibweise neu sind (Anm. 39). Die zum Vergleich herangezogenen Signaturen gehören durchaus der Manufaktur von La Graufesenque an und sind im Allgemeinen für die 1. Hälfte des 1. Jhs. n. Chr. bezeugt. Im Zusammenhang mit diesen Sigillata-Bechern wird das Problem der padanischen Sigillata (Fußsohlenmarke) gestreift; die Existenz einer bestimmten Fabrik in der Po-Ebene, von der aus das gesamte Sigillatamaterial Noricums, Pannoniens sowie Nordostitaliens mit dieser Stempelform wie aus einem Zentrum ausstrahlen würde (Anm. 44, 45), wird in Zweifel gezogen.

Die Glasfunde liefern schöne Beispiele des farbigen Mosaikglases, dessen Auftauchen ausserhalb Italiens auf die erste Hälfte des 1. Jhs. n. Chr. beschränkt wird. Erwähnenswert sind an dem kugeligen Becher Abb. 15 bläulich-grünliche Warzen, die als Folge des Oxydationsprozesses anlässlich des Einfärbens des Glases aufzufassen sind. Bei den Flaschen aus gewöhnlichem grünlichen und durchsichtigen Glase wird an die Möglichkeit einheimischer Provenienz gedacht.

Der gesamte Fund von Polhov Gradec ist wahrscheinlich die Hinterlassenschaft eines vornehmeren Römers, der in der frühesten Kaiserzeit in diesem weltentrückten Orte seinen Aufenthalt gehabt hat. An der Fundstelle müßte noch ordentlich gegraben werden, soweit das die sehr vorgeschrittene Bebauung noch zuläßt. Der Ort selber (Polhov Gradec, 4 Gehstunden vom Nauportus gegen Nordwesten entfernt) war bisher spärlich durch archäologische Funde belegt (Anm. 55—57). Etwas besser steht es mit dem St. Lorenzi-Berg (824 m) oberhalb desselben (Fund römischer Gewichte usw., Anm. 59). Die meisten Gegenstände des Fundes von Polhov Gradec stellen sich ohne weiteres als reines Einfuhrgut dar.

SCHWABENSPIEGEL IN KOROŠKO USTOLIČENJE

Jos. Mal

Nekaj splošnih pripomb

V dveh doslej znanih rokopisih srednjeveške nemške pravne knjige Schwabenspiegel nam je ohranjen poseben odstavek »o pravicah koroškega vojvode«. Namen in postanek Švabskega zrcala nam pojasnjuje, zakaj tega pristavka nimajo vsi rokopisi.

Dejanska potreba vsakdanjega življenja je zahtevala najprej, da se obstoječe pravno gradivo bolj ali manj stvarno pregledno uredi. Take prireditve so bile kot delo zasebnikov privatnega značaja, a so zadobile, če so ustrezale dnevnim potrebam zlasti pri sodiščih, večinoma uradno veljavo. Tako so se proti koncu prve polovice 13. stoletja silno hitro razširile pravne norme Sachsenspiegla (priredil Eike von Repgow), ki se je v svojih določbah pri tedanjih trenjih med Cerkvijo in državo kazal cesarju vdanega.

Okoli l. 1275 (izgubljeni prvotni tekst je mogel obstojati že več ko eno desetletje prej) je bil dovršen Schwabenspiegel,¹ pozneje tako imenovan zaradi tega, ker jemlje za svojo osnovo švabsko pravo. V mnogočem se oklepa sveto-pisemskih načel; z naukom o dveh mečih, ki naj vladata na svetu, se je izkazal zlasti naklonjenega papeštvu in Cerkvi, ki jima priznava prvo mesto. Razen v švabski domovini se je veljavnost Švabskega zrcala razširila posebno v deželah katoliških Habsburžanov, saj je bila ta pravna knjiga po združitvi Češke z Avstrijo prevedena celo v češčino. Zato se ne bomo čudili, če nekateri njeni rokopisi obravnavajo tudi posebnosti koroškega deželnege prava.

Kakor je res, da so take pravne knjige odsev dejansko veljavnege prava, pa se kljub temu niso povsod do vseh podrobnosti držali zapisanih napotil, zlasti kar se tiče predpisov o materialnem kazenskem pravu. Navade in običaji posameznih pokrajin so bili pač močnejši od pisane črke. Saj pa Schwabenspiegel sam (kakor tudi Sachsenspiegel ne) nikakor ni bil iz enotnege liva. Razen plemenskege prava je njegov sestavljač, verjetno augsburški minorit, uporabljal za svojo predlogo prav pisano gradivo: sv. pismo, dekretale Gracijana in Gregorja IX., rimano cesarsko kroniko, lex Alamannorum ter lex Baiuvariorum, rimsko pravo, mogunški deželni red iz l. 1235, mnoge določbe iz Saškege zrcala, pridige Bertolda iz Regensburga, spise Davida iz Augsburga, Jožefa Flavija, zbirko kapitularijev, Summo de poenitentia Rajmunda de Peniafort ter še vrsto drugih virov.

¹ Rich. Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, VI. Aufl. (1919, 1922) str. 726 ss.

Glede na krajevne potrebe in običaje so bile posamezne določbe v raznih rokopisih spremenjene, krajšane ali sploh izpuščene, nasprotno pa zopet tu in tam nove vrinjene. Na ta način je mogel priti v ta ali drug rokopis Schwabenspiegla tudi odstavek o volitvi, pravicah in ustoličenju koroškega vojvode, bodisi ker se je čutila za tak zapis dejanska potreba, bodisi ker se je prepisovalcu zdel cel obred tako zanimiv, da ga je kazalo kot pravno posebnost ugotoviti. Mogel pa je kompilator to storiti ali iz osebnega znanja ali pa po pisani predlogi, za katero imamo zgodovinsko pričevanje pri vetrinjskem opatu Janezu. Le-ta pripoveduje, da je vojvoda Majnard takoj po prejemu Koroške v fevd (1286) ukazal, da se ves potek in način ustoličenja ter vse pravice popišejo in listine spravijo na njegovem gradu Tirolu: fertur dux Meinhardus processum horum iurium in castrum Tyrolis, ubi habuit suum conservatorium, deportasse.²

Je popolnoma razumljivo, da se je prvi član nove vojvodske rodbine zanimal za posebne pravice in navade dežele, ki jo je dobil v fevd. Pa tudi država sama odnosno njen habsburški predstavnik, ki je imel s sponheimsko oz. Otokarjevo dediščino svoje posebne namene, sta se zanimala tako za pravice koroškega vojvode kakor tudi za privilegije koroškega ljudstva. To je bil tudi povod za zadevno interpolacijo v Švabskem zrcalu, ki mu je mogel služiti za vir morda celo omenjeni, sedaj izgubljeni Majnardov zapis, iz katerega je lahko črpal tudi vetrinjski opat Janez svoj opis ustolitvenih svečanosti, ko se je za njega dni po njegovem lastnem zatrdilu že na premnogo obrednih posameznosti pozabilo.³

Morda dopušča baš jezik, v katerem sta napisana oba rokopisa Schwabenspiegla s koroškim vrinkom, verjetnost domneve, da sta nastala v kakih bližjih odnosih do prvotnih dednih posestev na zadevnih vprašanih interesiranih Habsburgovcev kje v obsegu ozemlja alemanskega narečja. Majnardova obredna in privilegijska knjiga je mogla biti napisana v bavarskem dialektu, morda celo na latinskem jeziku, — izključene pa tudi niso kake slovenske beležke.

Razen spredaj navedenih vzrokov se mi zdi, da kaže tudi še neka druga okoliščina na to, da je bil odstavek »o pravicah koroškega vojvode« prvotno napisan še v 13. stoletju. Dočim je namreč ves tekst st. gallenskega rokopisa Schwabenspiegla (z vstavkom glede koroškega vojvode) pisan v nespačeni sodobni, že nekoliko ohlapni gotski minuskuli iz prve polovice 15. stoletja, pa posnema končna glosa (hie hat dis bu^och ain end das got alle valschen richter schend; str. 347) s svojimi viličasto razklanimi nastavki gornjih dolžin (pri črkah h, b, l) ter z obliko nekaterih črk (a, s, r) način pisave 13. stoletja. Razlagam si to dejstvo tako, da je bil prepisovalec srčno vesel, ko je dokončal delo, ki je zahtevalo neizmerno truda in skrupulozno natančnost [nekemu drugemu piscu podobne pravne knjige je za konec ušel odkritosrčni vzdih: Ach got, wie frô jch was, dô dis buches ein ende was],⁴ pa se je zato na koncu pri svoji od-

² *Johannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum* (SS rer. germ. in usum scholarum. Edidit Fed. Schneider. 1909), lib. II. cap. 7, str. 292.

³ *Johannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum*, lib. 6, str. 196, (ed. Schneider).

⁴ Ludw. v. Rockinger, *Zu Handschriften der jüngeren Gestalt des kaiserlichen Land- und Lehenrechts* (Abhandlungen der k. bayer. Akad. der Wiss., III. Cl., 22. Bd., 3. Abth. München, 1902), str. 704.

leglosti in sproščenosti poigral s tem, da je posnemal pisavo svoje predloge, ki je torej v našem primeru segala še nazaj v 13. stoletje, — v dobo Majnarda Tirolskega.

Ako drži dalje ugotovitev pravnih zgodovinarjev, da je v nasprotju s *Sachsenspiegelom* tendenca pri vedno se množočih — nad 400 jih je — rokopisih *Schwabenspiegla* ta, da se predloga krajša,⁵ se ne more trditi, da bi bil st. gallenski rokopis le razširjen, gostobesednejši prepis skoro za sto let starejšega gießenskega, marveč da je le točnejši posnetek prvotne redakcije, ki jo je gießenski rokopis glede koroškega odstavka krajšal. Vendar pa s tem nikakor še ni rečeno, da bi morala imeti gießenski in st. gallenski rokopis za svoj vir eno in isto matično predlogo, pa čeprav spadata v vrsto tako imenovanih sistematičnih pravnih knjig in sta razen tega oba pisana v alemanskem narečju, kar bi pri teh dveh rokopisih govorilo za nekoroški zapis. Razlike posameznih členov, različni naslovi, različna razporeditev, kakor tudi delna razlika v besedilu, vse to nas nasprotno navaja k temu, da je treba pri obeh rokopisih misliti tudi na dve različni, dasi nedvomno sorodni predlogi.⁶

Gießenski rokopis

Slučaj je hotel, da je bil učeni svet najprej opozorjen na starejši rokopis *Schwabenspiegla* z interpolacijo o izvolitvi in umestitvi koroškega vojvode. Ta rokopis se nahaja danes (pod kat. št. 973) v vseučiliški knjižnici v Gießnu (Nemčija, Hesensko).⁷ Četrto stoletja manj ko pred 200 leti že je objavil odtod pasus o Koroški (z nekaterimi napakami v čitanju) avstrijski pravni zgodovinar Schrötter.⁸ Za njim omenjata ta rokopis (*Codex Biberacensis* aut *Carinthiacus*) l. 1765 Senckenberg, l. 1836 pa Homeyer⁹, slednji s pristavkom, da mu ni znano, če se sploh še nahaja v Gießnu in dvomi celo o njegovi eksistenci. Istega leta je opozoril Lassberg v *Monejevem Anzeiger für Kunde teutscher Vorzeit*¹⁰ na državnopravno zanimiv opis koroškega ustolitvenega obreda, kakor ga je objavil Schrötter po biberaškem (gießenskem) rokopisu. Obenem je tam podal tudi kratko poročilo o vsebini st. gallenskega zapisa kakor tudi o zadevnih podatkih Megiserjevih *Annales Carinthiae* (I, 477) in Eneja Silvija Evrope (cap. 20), glede katerih pravilno trdi, da se tam opisuje že kasnejše stanje.

⁵ Rich. Schröder, *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, VI. Aufl., str. 730.

⁶ Ludw. v. Rockinger, *Zu Handschriften der jüngeren Gestalt des kaiserlichen Land- und Lehenrechts*, o. c. p. 637 ss.

⁷ Val. Adrian, *Catalogus codicum manuscriptorum bibliothecae academicae Gissensis*. (Francofurti ad Moenum, 1840), str. 292, št. 973.

⁸ Fr. Ferd. Schrötter, *Zweyte Abhandlung aus dem Oesterreichischen Staatsrechte von den Titeln und Reichserzämtern* (Wien, 1762), str. 350—352. — *Dritte Abhandlung etc.* (1763) prinaša na str. 116, 127 privilegije za umeščujočo rodbino kmeta Schatterja.

⁹ Henrici Christ. baronis de Senckenberg *Visiones diversae de collectionibus legum germanicarum* (Lipsiae, 1765) opozarja na str. 86 sl. na *Codex Biberacensis* aut *Carinthiacus* ter na zadevno objavo glede ustoličenja pri Schrötterju (gl. op. 8). — Dr. C. G. Homeyer, *Verzeichnis deutscher Rechtsbücher des Mittelalters und ihrer Handschriften* (Berlin, 1836) pod št. 136 (na str. 36).

¹⁰ Fr. Jos. Mone, *Anzeiger für Kunde teutscher Vorzeit*, Jhg. V. (Karlsruhe, 1836). Prim. tam v stolpcih 136—141 Frid. Lassberga prispevek *Geschichte und Recht*.

Zdi se, da je Homeyerjeva pripomba glede negotove usode gießenskega rokopisa zmedla naslednje raziskovalce, ali pa je bil rokopis resnično kako založen in nepristopen. Wackernagel je namreč v svojem l. 1840 izišlem delu¹¹ pač uporabljal st. gallenski rokopis Schwabenspiegla (kat. št. 725), nikakor pa ne gießenskega s kat. št. 973, marveč le onega s kat. št. 972 (tako imenovani Krafftov augsburški rokopis na pergamentu iz začetka 14. stol.), ki pa nima pristavka o posebnem stališču koroškega vojvodstva.¹² Prav tako trdi istočasno tudi Lassberg¹³, da mu ni znano, kje bi se nahajal biberaški ali »koroški« kodeks, ki da ga po Homeyerjevi navedbi ni več v Gießnu. V naslednji dobi je uporabljal pri svojih študijah naš gießenski rokopis znani raziskovalec in poznavalec postanka in ustroja različnih redakcij Schwabenspiegla Rockinger¹⁴, ki se mu je pridružil pozneje še Voltelini.¹⁵

Rokopis Švabskega zrcala gießenske vseučiliške knjižnice št. 973 ima prav pisano zgodovino za seboj, pa je zaradi tega razumljivo, da se mu ta nemirna prošlost tudi pozna. Kolikor se da dognati, je bil prvotno v lasti družine Schopper v Biberachu na Zgor. Švabskem. Odtod je prišel v knjižnico dr. Janeza Stephana, župana v Ulmu, od katerega ga je kupil nördlingenski patricij Dolp in ga poklonil državnemu dvornemu svetniku cesarja Franca I. Henriku Kristijanu Senckenbergu. Po njegovi smrti (1768) je prišel kodeks z ostalo knjižnico v roke njegovega sina Renata Leopolda Kristijana Karla S., ki je preživel zadnja leta svojega življenja v Gießnu, kjer je prebil svojo mladost tudi njegov v Frankfurtu o. M. rojeni oče. V oporoki je zapustil bogate knjižne zaklade gießenski univerzitetni knjižnici, kamor je na ta način l. 1800 m. dr. prišel tudi tako imenovani biberaški rokopis Schwabenspiegla.

Henrik Kr. Senckenberg je dal vezati rokopis v lepenko. Verjetno so bili ž njim nekoč v zvezi še kakí drugi deli, ki so jih pa izločili, ker vsebinsko niso spadali vanj. Na to bi kazala okolnost, da nosi prvi list rdečo, sicer staro, toda ne prvotno (po Senckenbergovi vezavi deloma obrezano) rimsko paginacijo XX, ki se strnjeno nadaljuje, kolikor se v toku časa posamezni listi niso izgubili (tako n. pr. fol. 28 in 29, ki bi morala priti neposredno za tekstom o koroškem vojvodu, ki pa je sam k sreči še popoln, ker sledi neposredno za njim že obče poglavje »von sipschaft«; manjkajo dalje tudi še listi 61, 62, 65—69). Prvih

¹¹ Wilh. Wackernagel, *Das Landrecht des Schwabenspiegels* (Zürich-Frauenfeld, 1840), str. VIII. Na str. 339, 340 besedilo o koroškem ustoličenju po st. gallenskem rokopisu.

¹² Krafftov rokopis pri Homeyerju (*Verzeichnis deutscher Rechtsbücher*) pod št. 135; kratek popis pri Adrianu (*Catalogus codicum*) na str. 291 sl.

¹³ Dr. F. L. A. Lassberg, *Der Schwabenspiegel oder schwäbisches Land- und Lehen-Recht-buch* (Tübingen, 1840), str. XXXIII. sl.

¹⁴ L. v. Rockinger, *Berichte über die Untersuchung von Handschriften des sogenannten Schwabenspiegels* (*Sitzungsberichte der kais. Akad. der Wiss. in Wien, phil.-hist. Kl., Bd. 119. 1889*) X. Abh., Nr. 110, str. 6 sl. (Gießen); Nr. 103, str. 1 sl. (St. Gallen). — Rockinger, *Zu Handschriften der jüngeren Gestalt des kais. Land- und Lehenrechts* (gl. op. 4), str. 579—704.

¹⁵ H. Voltelini poroča o pripravah za novo izdajo Schwabenspiegla v: *Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Wien, phil.-hist. Klasse, 65. Jhg., 1928*. O st. gallenskem in gießenskem izvodu govori na str. 1 sl. oz. na str. 10—13. — Prim. tudi Voltelinijev spis: *Der Bericht über die Rechte des Herzogs von Kärnten in zwei Handschriften des Schwabenspiegels* (*Aus Politik und Geschichte. Gedächtnisschrift für Georg v. Below*, Berlin, 1928. Str. 95—111).

19 listov rokopis torej nima; nekdo jih je odstranil (morda šele Senckenberg sam), ker vsebinsko niso sodili v drugače homogeni kodeks.

Višina papirnatega rokopisa znaša 26.8 cm, srednja (neenakomerna) širina pa 19 cm. Sprejeto in zadaj za pravim rokopisom je dal Senckenberg uvezati po tri zaščitne liste, ki jih tudi vodni znak (avstrijski dvočlavi orol oziroma EAM) označuje kot nove. Zanimivo je, da so ti prvi trije listi v enakih črvojednih vijugah razjedeni, dočim originalni manuskript od črva ni načet. Na začetnih prvih dveh listih je Senckenberg podal zgodovino in pomen rokopisa.¹⁶ Vodni znak papirja do lista s popisom vojvodskega umeščevanja tvori obešeni rog (od lista XX—XXVII; lista XXVIII in XXIX manjkata), od lista XXX dalje pa nekak vrč.¹⁷ List XXVII je na svoji drugi, hrbtni strani pomazan s črnilom, podobno tudi v zrcalnem odtisu prva stran lista XXX, kar znači, da se je ta madež dogodil že po knjižnem povezu in potem, ko sta lista XXVIII in XXIX že manjkala.

Po papirnih legah sestoji rokopis iz treh delov. Prvi skupinski sešitek ima 8 uvezanih listov (XX—XXVII). Vložnih pol ni mogoče natančno ugotoviti, ker so posamezni listi raztrgani in na hrbtu naknadno tako zlepljeni, da jih ni mogoče dobro ločiti; šele od lista XXIII—XXVII se da konstatirati enoten vložek 4 listov. Naslednji drugi vložek šteje 24 listov (12 pol z listi XXX—LIII), nadaljnji končni pa 12 listov. Kodeks je pisan z roko iz srede 14. stoletja v dokaj čedni, večinoma drobni in lahni gotski minuskuli.

Iz uvoda (von der wirdikaît di got an vns geleit), ki začinja na prvem (XX) listu in govori o postanku, pomenu in odgovornosti sodne oblasti ter o razmerju med duhovsko in svetno gosposko, izhaja z vso primerno gotovostjo, da je začetek rokopisa neokrnjen. Zatem razpravlja na listu XXI^b o tem, kaj je treba razumeti pod »dobrim običajem«, od lista XXII^a dalje o vrstah svobodnih ljudi, o stališču žena in otrok, o varstvenem podaništvu, o pobegu, dedovanju in o pravnem stališču potomcev svobodne žene, ki se je predala v odvisnost. Nato modruje o božjem stvarstvu, o Troji in Rimu in govoriči končno o pravicah in časteh, ki jih je podelil cesar Julij švabskemu vojvodu in z njim vsemu nemškemu ljudstvu, nakar sledi na listu XXVII^b poglavje o Koroški, ki ga podajam v sliki in transkripciji. Najbrž je prvotno vprav kak Karantanec v svojem domoljubju porabil priliko, da je takoj za predpraviciami švabskega vojvode in nemškega ljudstva hotel v pravni knjigi ugotoviti tudi posebne pravice koroškega deželnege kneza in svojega slovenskega ljudstva.

¹⁶ To je skoro dobesedno posnel V. Adrian v svojem *Catalogus codicum manuscriptorum bibliothecae academiae Gissensis* (str. 292.)

¹⁷ C. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier*, zv. II., nima po velikosti popolnoma enakega znaka z rogom (huchet); od št. 7642 dalje je nekaj podobnih. V IV. zvezku prinaša vodne znake z vrčem (pot), a tudi tam ni najti našemu sličnega (prim. št. 12464 sl.), — znak, kako Briquetovo delo kljub vsej obsežnosti le še vedno doživlja izpopolnitve. Zmotna je Voltelinijeva trditev, ki vidi namesto oblike vrča nekak stiliziran D (*Der Bericht über die Rechte des Herzogs von Kärnten*, o. c. p. 96). Prav tako ne držijo njegovi zaključki, ki jih opira na vodni znak obešenega roga, češ da je prišel papir iz Italije (*ibid.*): prezrl je namreč dejstvo, da gre tu le za p o d o b e n, a nikakor ne (zaradi razlike v velikosti) za enak vodni znak.

geburt als no ewiglic als no manlich der selben hren vording wörm
 SA no heet ere neme noch anfol han den fowden und bruch die wo in
 och die aufsen die der g'raße bedolphen wörm no zomern.

Von ainem hertoge vo Kärnten

In hertoge vo Kärnten v ist ains romschen richs Jeger maister in sol och neme ze
 hertoge han noch neme den die fryen lantsassen in dem land die sond in ze hren
 ains richs ander in selber der si den v wäpft und der best duntze und der aufset
 und seher onkänge adel an nre si bydrobbare und ründ des raff den die den si
 dem land und och den lantsluc gezen danc. Der selb richs Jeger den die
 lantsassen all und iaglichen befundt uf den end den si gesawen hant. Ob si der
 selb h' und hertoge dem land und den lantsluc nütz und güt duntz und och
 bonnelich si den selben den in den das rich die güt und in och geben hat und
 zu alle er in nre wold und duntze si das er dem land nre bonnelich si nach sig
 so nütz in das rich ains andern hren und hertoge geben ist aber des er in gewalt
 den in das rich geben hat und die lantsassen des landes der merchal spröcher er
 gewalt wold und duntze güt so güt dem land und och ains gewalt wold
 und empfangen in solen und erlich als no richs font nütz der lantsluc gewalt
 und legent in ains g'raße rät an und ains räten gützel wold und dar an
 ains güt wold wäpft als ains wold wäpft wold kumpen. Der in er leg
 sin das sin hertog und sin gewalt wold an wold wold gewalt wold wold wold
 und dar in och an g'raße gebundt bonnelich und ains g'raße mittel und
 seher in och ains g'raße wold wold hie nre ains g'raße hie siner und hertog
 in den och an richs wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold
 glantz und dem hertoge wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold
 den selben form und fingent güt rich duntz wold wold wold wold wold wold
 wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold
 selbster das er in und dar in hren hant geben nach wold wold wold wold
 die rich sine in alle siner wold wold wold wold wold wold wold wold wold
 die ains hertog und ains hie das landes billich und no richs haben wold wold
 und wold er güt das kumpen ze dem wold wold wold wold wold wold wold wold
 selben blidzen für Rome und sol ains hant nre in wold wold wold wold wold
 nre siner rich empfangen und wold in das wold wold wold wold wold wold
 an gewalt wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold
 ains wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold
 lichen so ains rich empfangen wold wold wold wold wold wold wold wold wold
 mit so sol er wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold
 sich onwold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold wold
 ist hertoge com herten rich ze Kärnten in dem land von furs...

Gießenski rokopis Schwabenspiegla: odstavek o koroškem vojvodu (list 27 b)

Von ainem hertogen von Kärnten.

Ain¹⁸ hertog von Kärnten der ist ains romschen richs Jeger maister in sol och nemen ze hertogen han noch nemen denn die fryen lantsassen in dem land die sond in ze herren nemen vnd anders nemen das sint die fryen geburen des selben Landes

¹⁸ Črka A je pisana rdeče; pisec je tu kakor tudi drugod v rokopisu v takih primerih ob robu za opomin pripisal majhno črko, ki jo je bilo treba kot inicialko iluminirati. Tudi naslov tega poglavja je pisan z rdečilom.

die nement ainen rihter vnder in selber der si denn der wa^egst vnd der best dunkt vnd der wisost vnd sehent enkainen adel an nun si byderbkait vnd tu^ond das vff den aid den si dem land vnd och den lantlütten getan hant. Der selb rihter fraget dann di lantsa^essen all vnd ieglichen besunder vff den aid den si gesworn hant. Ob si der selb herr vnd hertzog dem land vnd den lantlütten nütz vnd gu^ot dunk vnd och komenlich sī den selben den in denn das rich dar git vnd in och geben hāt vnd geuallet er in nit wol vnd dunkt si das er dem land nit komenlich si noch fu^eg so mu^oss in das rich ainen andern herren vnd hertzogen geben. Ist aber das er in geuallet den in das rich geben haut vnd die lantsa^essen des landes der mertail sprichet er geuellet vns wol vnd dunkt vns gu^ot, so gaut arm vnd rich mit gemainen raut vnd enpfahent in schon vnd erlich als¹⁹ von reht sont nach des landes gewonhait vnd legent im ainen grawen rok an vnd ainen roten gürtel vmb vnd dar an ain gross rot ta^eschun als ainen ieger maister wol kumpt vnd fu^egt. Dar in er leg sin ka^es sin brot vnd sin gera^etlach vnd ain iaghorn wol geuasset mit roten riemen vnd lait im och an zwen rot gebunden buntschu^och vnd ainen grawen mantel vnd setzzent im vff ainen grawen windischen hu^ot mit ainer grawen hu^ot snu^or vnd setzzent in denn vff ain²⁰ veltfa^erit vnd fu^erent in ze ainem stain, der lit zwischent glanegg vnd dem spitäl ze vnser frowen kirchen vnd fu^erent in och dristunt vmb den selben stain vnd singent och alle klain vnd gross vnd frowen gemainlich iren windischen lassen das ist ir windisch gesang vnd lobent da mit got vnd iren scheppfer das er in vnd dem land ainen herren haut geben nach irem willen vnd dar nach sint im allü sinü reht geuallen wie dü genant sint Ere vnd wirdekait die ain hertzog vnd ain herre des landes billich vnd von reht haben vnd niessen sol vnd wenn er gen hof kumpt zu^o dem ro^emschen kayser oder²¹ künig so sol er in den selben klaidern für komen vnd sol ainen hirs mit im bringen vnd sol och also da mit sinü lehen enpfahen vnd wenn im das beschiht so mag in fürbas niemen angesprechen vor dem rihter des landes vmb kain sach noch vmb kain schuld won ain windischer man. Aber vor so sprichet in wol allermenglich an E das er sinü lehen von ainem rich enpfahet. Dar nach sprichet in iemen anders an denn ain windischer man so sol er sprechen zu^o im Er si rich oder arm ob er wil: Gu^ot herr ald gu^ot man Ich enwaiss nit was du sest vnd da mit ist er enbrosten²² mit allem reht. Das ist hertzogen vnd herren reht ze Ka^ernden in dem land.

Na koncu v zadnji vrsti sledi le še rubricirani naslov prihodnjega poglavja »von sipschaft«, ki pa v tem rokopisu zaradi manjkajočih listov XXVIII, XXIX ni ohranjeno. List XXX in prvi naslednji govorijo o doti otrokom, o dediščini in o ženitvi.

St. gallenski rokopis

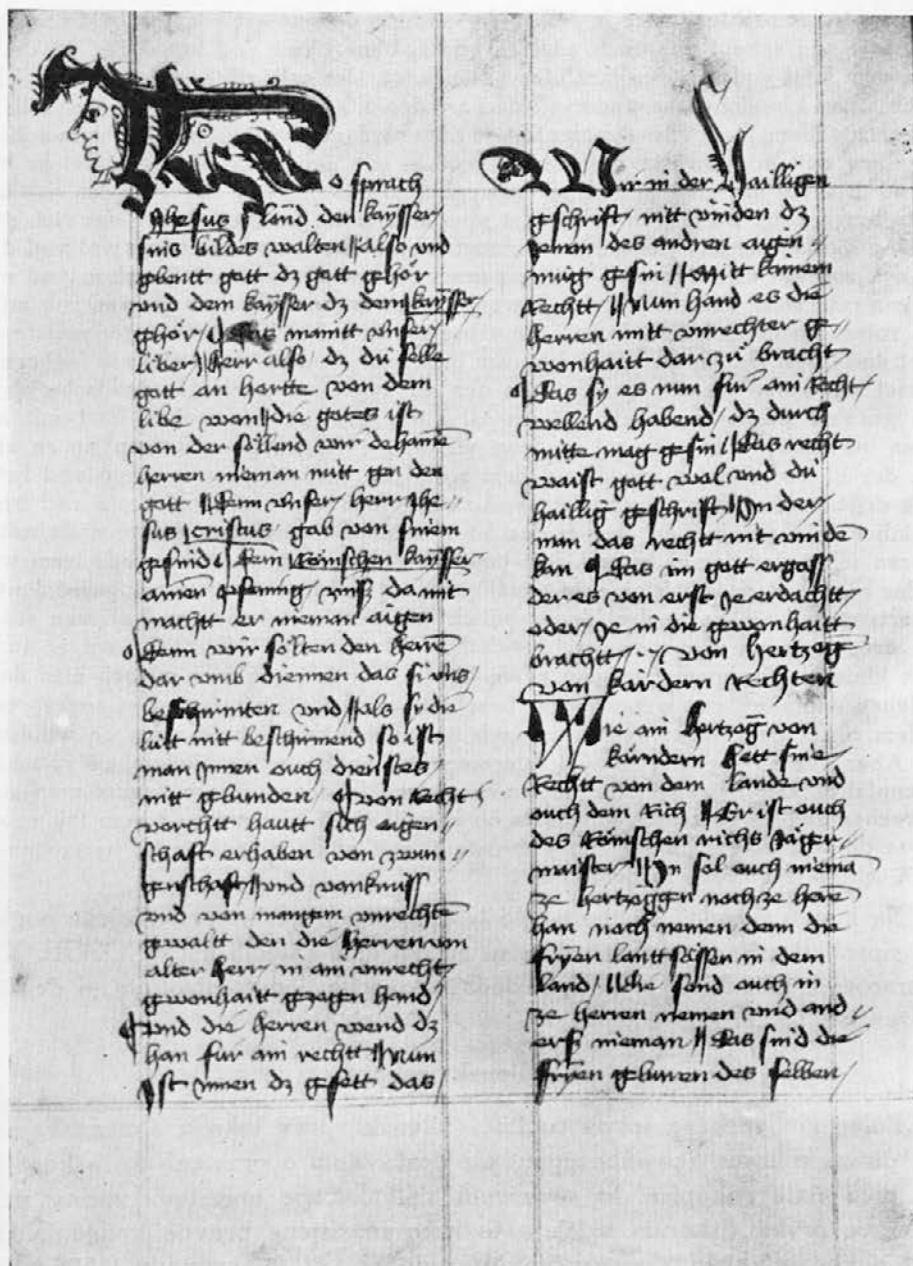
Poleg gießenskega spada tudi st. gallenski, prav tako v alemanskem narečju pisani rokopis Schwabenspiegla z dostavkom o pravicah koroškega vojvode med tiste rokopise, ki so zaradi sistematične ureditve tvarine služile za osnovo prvim tiskanim izdajam te tako razširjene pravne knjige. Kodeks je bil nekoč v zbirki »švicarskega Herodota« Gilga Tschudija (1505—1572), v čigar rodbini je ostala njegova bogata knjižnica tiskanih in rokopisnih del skoraj do kraja 18. stoletja, ko jo je stotnik Jos. Leodegar Tschudi l. 1768 prodal

¹⁹ Majhna razura. Schrötter (o. c., str. 351) čita: si; tako stoji jasno tudi v st. gallenskem rokopisu.

²⁰ Za »ain« sledi »velt(en)«, katero pomoto pa je pisec uničil z običajnim znakom (črte nad in pod zapiskom, ki ga hoče kasirati; prim. podobne znake na listu XXII^(b), 2. vrsta zgoraj; mugent, ali list LXIII^(b): bi lit).

²¹ Črka o je tu bolj slična črki e.

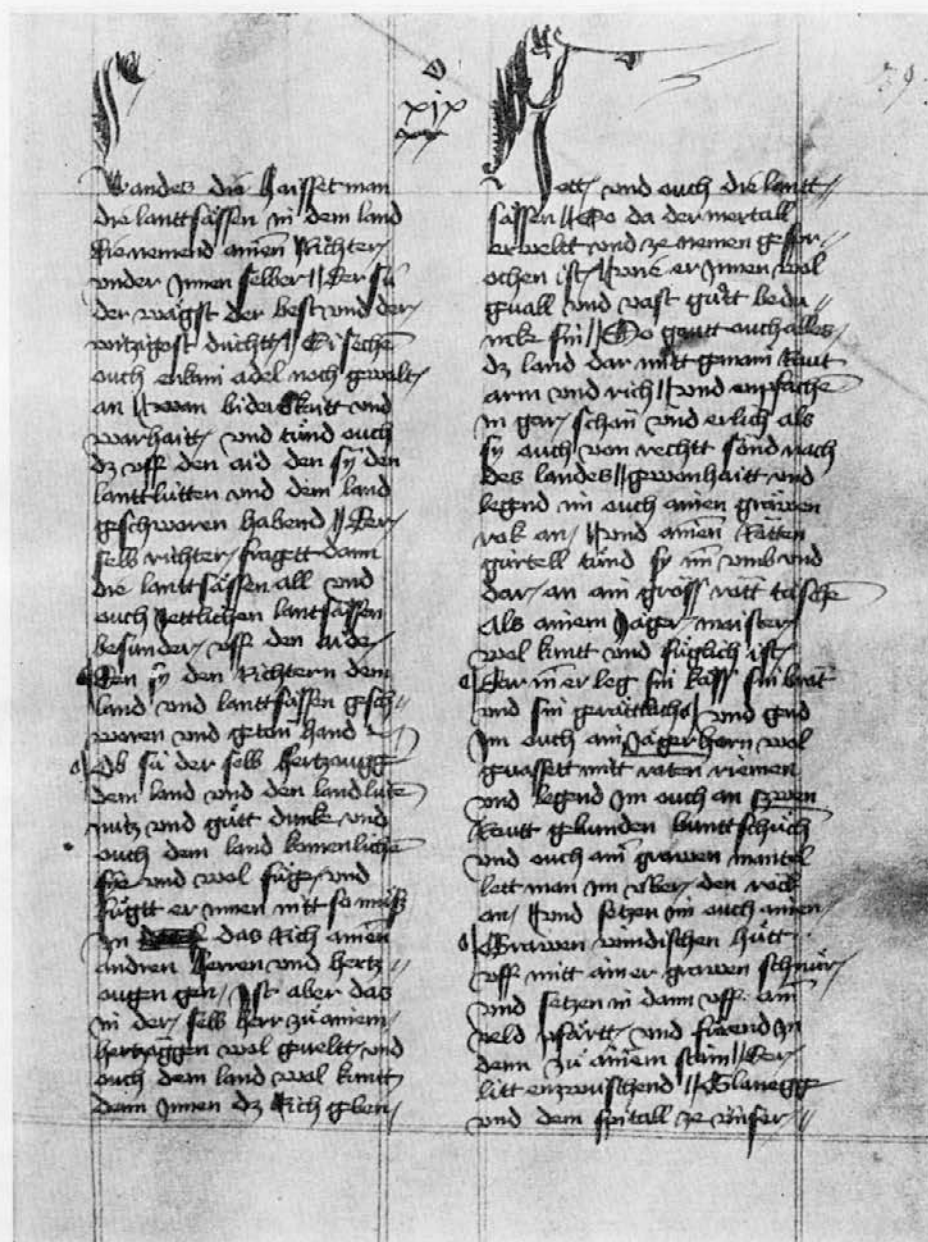
²² M. Lexer, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, I, Sp. 548: enbrosten = entgehen, entkommen; enbrosten = der Anklage entgangen, freigesprochen sein, sich von einer Anklage reinigen.

St. gallenski rokopis Schwabenspiegel: odstavek o koroškem vojvodu (str. 38)

deloma vladi v Zürichu (kjer so nakupljene stvari sedaj večinoma v Državnem arhivu odnosno v Mestni knjižnici), deloma pa (za znesek 2640 fl) knezu in opatu Bedi (1767—1796) v St. Gallnu, kjer se danes pod kat. št. 725 nekdanje samostanske knjižnice nahaja tudi naš predmetni rokopis Schwabenspiegel.²³

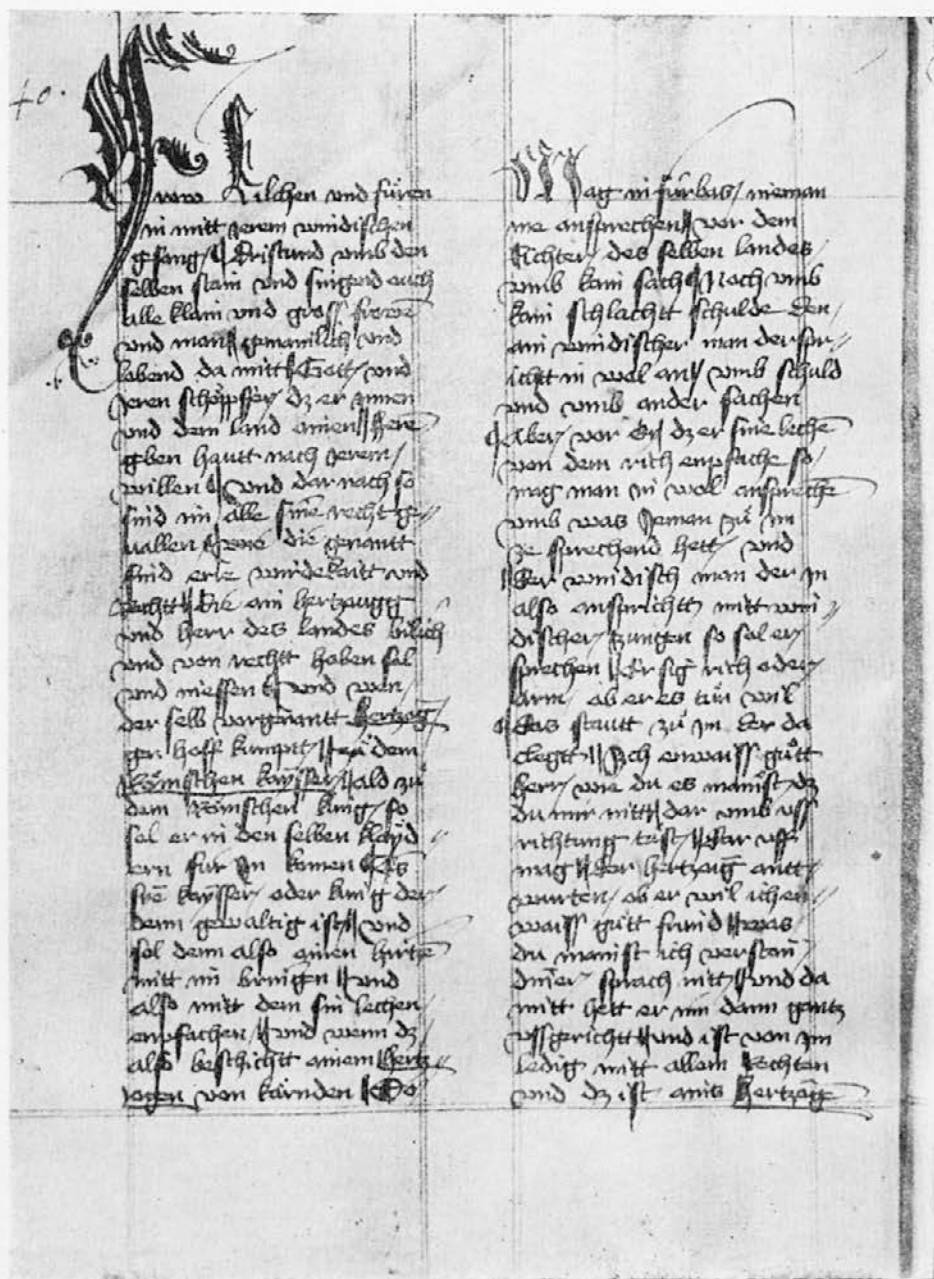
²³ Verzeichnis der Handschriften der Stiftsbibliothek von St. Gallen. Herausgegeben auf Veranstaltung und mit Unterstützung des kath. Administrationsrathes des Kantons St. Gal-

St. gallenski rokopis Schwabenspiegla: odstavek o koroškem vojvodu (str. 39)

Kakor izhaja iz zapisa na prvi, izven prave sestave rokopisa ležeči strani, se je rokopis še konec 15. stoletja nahajal (in morda tudi tam nastal?) v okrožju mesta Villingen ob reki Brigach, v badenskem Črnem lesu: možje iz kraja Flözlingen (zahodno od mesta Rottweil na zgornjem Neckarju) podajo pri

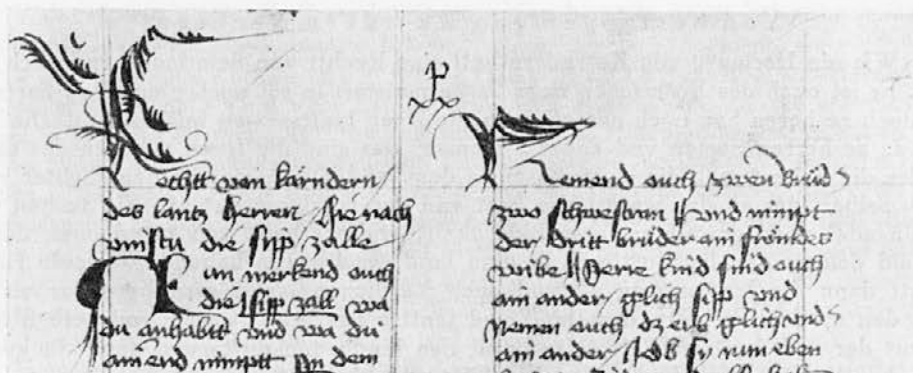
len. Halle, 1875. Str. 232 sl. — Weidman, Geschichte der Stiftsbibliothek von St. Gallen seit ihrer Gründung um das Jahr 830 bis auf 1841. St. Gallen, 1841. Str. 128 sl. — Allgemeine deutsche Biographie, Bd. 38. Str. 728, 742.

St. gallenski rokopis Schwabenspiegla: odstavek o koroškem vojvodu (str. 40)

villinškem mestnem svetu in sodišču pod prisego izjavo v zadevi sklenjenega obračuna (s cerkvijo ze sunichingen vnd ze vischbach). Na drugi strani tega prvega lista je z roko Gilga Tschudija pisana opazka o neki razsodbi (Vrteil vmb ein versumpt vsbringen).

Format našega st. gallenskega rokopisa Švabskega zrcala meri v višino 29 cm, v širino pa 21 cm. Pisan je na papirju, in sicer v dveh kolonah z roko

St. gallenski rokopis Schwabenspiegla: konec odstavka o koroškem vojvodu (str. 41)

iz prve polovice 15. stol. Pisec je začetne črke posameznih členov, posamezne besede in začetke stavkov rad poudarjal z rdečilom, ki je z njim izpisoval tudi naslove poglavij ali pa tudi le podčrtaval posamezne besede. Kodeks je dobro ohranjen, ker je bil že od vsega početka povezan. Lesene platnice so prevlečene z rdečim usnjem, ki nosi na (deloma poškodovanem) hrbtu naslov: Iura Caesarea ter današnja knjižnično signaturo 725. Rokopis se je nekoč zapenjal s spono, ki pa danes manjka. Pravi rokopis sestavljajo skupki po 6 listov, ki so na svoji prvi strani označeni zaporedno s črkami alfabeta, razen tega pa še z rimskimi številkami. Arabska paginacija strani 1—362 je novejšega datuma (17. stol.); ta upošteva kot str. 1/2 tudi list, ki je izven lege običajnih 6 listov, a je z ostalim rokopisom sodobnega izvora, dasi brez vodnega znaka, ki ga srečamo na drugih listih: volovska glava, sredi med rogovi navpična črta z zvezdo.²⁴

V literaturi je na zanimivo poročilo st. gallenskega rokopisa o ustoličenju koroškega vojvode pred dobrimi sto leti prvi opozoril Frid. Lassberg,²⁵ ki je omenjeni odstavek prevzel v svojo izdajo Švabskega zrcala.²⁶ Ta člen srečamo potem istega leta tudi pri Wackernaglu.²⁷

Na zadnji strani lege šestih listov je na str. 38 uvrščeno poglavje o Koroški. Pred tem obravnava rokopis na str. 26 in nasl. razne vrste svobodnih ljudi (von fryen lu^oten), na str. 32 sledi poglavje »von fryen heren«, na str. 34 »von aigenschaft frowen«, nakar pričinja še na isti strani razglabljanje »wie man Gott loben sol vnd die recht fürdren«²⁸ in obsega vse nadaljnje strani do str. 38, kjer začenja, kakor smo dejali, opis

²⁴ Ta vodni znak bi odgovarjal nekako št. 15096 (lyonska provenienca, 1455) pri Briquetu, Les Filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier, IV.

²⁵ Fr. Jos. Mone, Anzeiger für Kunde teutscher Vorzeit, Jhg. V, 1836. Stolpec 138, 139.

²⁶ Lassberg, Der Schwabenspiegel oder Schwäbisches Land- und Lehen-Rechtbuch (Tübingen, 1840) prinaša na str. 133 in 134 v opombi 217 besedilo st. gallenskega kodeksa št. 725, čigar opis prim. ibid. na str. XXXIX sl. sub nr. 37.

²⁷ Wilh. Wackernagel, Das Landrecht des Schwabenspiegels (Zürich-Frauenfeld, 1840), str. 339 sl., čl 418. — Glede nadaljnjih študij in pripomb o st. gallenskem rokopisu št. 725 prim. zg. opombo 14 in 15.

²⁸ Lassberg (Der Schwabenspiegel, str. XL) misli, da je vstavek o pravicah koroškega

Von hertzogen von Kaerndern Rechten.²⁹

Wie ain Hertzoug von Kaerndern hett sine Recht von dem lande vnd ouch dem Rich. Er ist ouch des Roemschen richs Jaegermaister. In sol ouch nieman ze hertzougen noch ze heren han noch nemen denn die fryen lanttsaessen in dem land. Die sond ouch in ze heren nemen vnd anderss nieman, Das sind die fryen geburen des selben Landes die haisset man die lanttsaessen in dem land. Die nemend ainen Richter vnder Innen selber, der sü der waegst der best vnd der witzigost du^echtt. Sie sechen ouch enkain adel noch gewalt an, wan biderbkait vnd warhait vnd tu^end ouch daz vff den aid den sy den lantllu^etten vnd dem land geschworen habend. Der selb richter fraget dann die lanttsaessen all vnd ouch Yettlichen lantsaessen besunder vff den aide, den sy den Richtern dem land vnd lanttsaessen geschworen vnd geto^un hand. Ob su^e der selb hertzoug dem land vnd den landlu^eten nu^etz vnd gu^ett dunke vnd ouch dem land komenlichen sye vnd wol fu^ege, vnd fu^egtt er Innen nitt so mu^ess Jn³⁰ das Rich ainen andren herren vnd hertzogen gen. Ist aber das In der selb herr zu^e ainem hertzougen wol geuellt vnd ouch dem land wol kimtt denn Jnnen daz Rich geben Hett vnd ouch die lanttsaessen, So da der mertall erwelt vnd ze nemen gesprochen ist, wie er Jnnen wol geuall vnd vast gu^ott beduncke sin, So gautt ouch alles daz land dar mitt gemain Raut arm vnd rich, vnd enpfachen Jn gar scho^un vnd erlich als sy auch von recht so^und nach des landes gewonhait vnd legend im ouch ainen gra^ewen rok an, vnd ainen Ro^utten gu^ertell tu^end sy im vmb vnd dar an ain gro^uss ro^utt ta^eschen als ainem Jaeger maister wol kimtt vnd fu^eglich ist. Dar in er leg sin ka^ess sin bro^ut vnd sin gera^ettlach. Vnd gend Jm ouch ain Jaegerhorn wol geuassett mitt roten riemen vnd legend Jm ouch an zwen Routt gebunden bunttschu^ech vnd ouch ain grawen mantel lett man Jm v^eber den ro^uck an, vnd setzen Im ouch ainen Grawen windischen hu^ett vff mitt ainer grawen schnu^er vnd setzen in dann vff ain veld pfa^ertt vnd fu^erend Jn denn zu^e ainem stain, der litt enzwu^eschend Glanegg vnd dem spitall ze vnser Frow Kilchen vnd fu^eren in mitt Jerem windischen gesang Dristund vmb den selben stain vnd singend ouch alle klain vnd gross frowen vnd man gemanlich vnd lobend da mitt Gott vnd Jeren scho^eppffer daz er Jnnen vnd dem land ainen heren geben hautt nach Jerem willen. Vnd dar nach so sind im alle sine recht geuallen, wie die genant sind erre wirdekait vnd Recht, die ain hertzoug vnd herr des landes bilich vnd von recht haben sol vnd niessen. Vnd wen der selb vorgeannt Hertzog gen hoff kumptt zu^e dem Roemschen Kaysser ald zu^e dem Roemschen Kunig, so sol er in den selben klaydern für Jn komen, Es sye kaysser oder kunig der denn gewaltig ist, vnd sol denn also ainen hirtzen mitt im bringen vnd also mitt dem sin lechen enpfachen, vnd wenn daz also beschichtt ainem hertzogen von kaernden So Mag in fürbas nieman me ansprechen vor dem Richter des selben landes vmb kain sach Noch vmb kain schlacht schulde den ain windischer man der sprichtt in wol an vmb schuld vnd vmb ander sachen. Aber vor Ey daz er sine lechen von dem rich enpfache so mag man In wol ansprechen vmb was Jeman zu^e Jm ze sprechend hett vnd der windisch man der Jn also ansprichtt mit windischer zungen so sol er sprechen, Er sig rich oder arm, ob er es tu^en wil das stautt zu^e Jm der da clegt, Ich enwaiss gu^ott herr wie du es manist das du mir nitt dar vmb vssrichtung tu^est. Dar vff mag der hertzoug antwurten ob er wil ich enwaiss gu^ett fru^end was du manist ich versto^un diner sprach nitt, vnd da mitt hett er inn dann gantz vssgerichtt vnd ist von Jm ledig mitt allem Rechten vnd daz ist ains hertzougen Recht von Kaerndern des lantz herren.

vojvode prišel v st. gallenskem rokopisu na to mesto vprav zaradi tega, da se poda dokaz za svobodo ljudstva in zoper krivičnost služnosti, ki po besedah našega kodeksa ni bila v božjih namenih, marveč so le ljudje nepravilni običaj sprevrli v svojo pravico.

²⁹ Ta naslov je pisan z rdečilom.

³⁰ Sledi prečtano: der s. Pisec se je očividno zmotil v vrstah svoje rokopisne predloge, preskočil je cel stavek in začel sredi prihodnjega: (Ist aber das in) der s(elb herr zu^e ainem hertzougen wol geuellt), a se je svoje napake takoj domislil. Gießenski rokopis v naslednjem stavku nima tega besedila, pa zato tudi ta okoliščina izključuje možnost, da bi bil st. gallenskemu služil za neposredno predlogo.

V današnjem visokonemškem knjižnem jeziku bi se ta pasus Schwabenspiegla v svobodnejši tekstaciji glasil nekako takole:³¹

Von den Rechten der Kärntner Herzoge. Wie ein Herzog von Kärnten seine Rechte teils vom Lande, teils vom Reiche hat. Er ist überdies des römischen Reiches Jägermeister. Ihn darf niemand zum Herzog oder Herrn haben oder nehmen als die freien Landsassen in dem Lande; diese sollen ihrerseits ihn zum Herrn nehmen, sonst keinen. Das sind die freien Bauern desselben Landes, die heißt man die Landsassen in dem Land. Diese wählen unter sich selber einen Mann zum Richter, der sie der Ansehnlichste (waegst = das Übergewicht habend), der Beste und Klügste (witzigost) dünkt. Bei ihnen gibt weder adelige Geburt noch Macht den Ausschlag, sondern nur Tüchtigkeit (biderbkait) und Wahrhaftigkeit. Daran sind sie durch den Eid gebunden, den sie den Landleuten und dem Land geschworen haben.

Derselbe Richter befragt dann die Landsassen insgesamt und wieder jeden Einzelnen für sich mit Beziehung auf den Eid, den sie den Richtern, dem Land und den Landsassen geschworen haben, ob der betreffende Herzog dem Land und den Landleuten nützlich und gut erscheine, für das Land passe und sich gut schicke. Und gefällt er ihnen nicht, so muß ihnen das Reich einen anderen Herrn und Herzog geben. Ist es aber der Fall, daß ihnen der betreffende Herr als Herzog recht ist, und der Mann, den ihnen das Reich gegeben hat, dem Land gut taugt und die Mehrzahl der Landsassen für ihn stimmt und sich dafür entschieden hat, daß er ihnen ganz gefällt und sehr geeignet dünke, so zieht die Gesamtheit der Landsassen dahin, auf allgemeinen Beschluß, hoch und nieder, und sie empfangen ihn gar schön und ehrlich, wie es sich nach Landesbrauch geziemt.

Sie legen ihm auch einen grauen Rock an, umgürten ihn mit einem roten Gürtel, an dem eine große rote Tasche hängt, wie es sich für einen Jägermeister wohl schickt und passend ist. Darein lege er seinen Käse, sein Brot und seinen Mundvorrat (gera^ettlach). Sie geben ihm ferner ein Jägerhorn, das gut befestigt ist an roten Riemen, und legen ihm überdies 2 rotgebundene Bundschuhe und über den Rock einen grauen Mantel an. Dann setzen sie ihm einen grauen windischen Hut mit einer grauen Schnur auf und setzen ihn sodann auf ein Feldpferd und geleiten ihn hierauf zu einem Stein, der zwischen Glanegg und dem Hospital bei der Kirche unserer lieben Frau liegt.

Unter windischem Gesang führen sie ihn dreimal um diesen Stein und alles singt, klein und groß, Frauen und Männer insgemein. Sie preisen darin Gott und ihren Schöpfer, daß er ihnen und dem Lande einen Herrn nach ihrem Willen gegeben hat. Hierauf tritt er in alle seine Rechte, die da heißen Verehrung, hohes Ansehen und Stand, die ein Herzog und Herr des Landes billiglich und von Rechts wegen haben und genießen soll.

Und wenn dieser erwähnte Herzog zu Hofe kommt, zum römischen Kaiser oder zum römischen König, so soll er in denselben Kleidern vor ihn treten, es sei Kaiser oder König, der damals regiert. Dann soll er einen Hirsch mit sich bringen und so mit diesem sein Lehen empfangen. Und wenn dies mit dem Herzog von Kärnten geschehen ist, so darf ihn künftig vor dem Richter desselben Landes niemand mehr zur Rechenschaft ziehen wegen eines Rechtshandels oder irgendeiner Verpflichtung als nur ein windischer Mann. Der kann ihn wohl zur Rechenschaft ziehen wegen einer Verpflichtung und anderer Rechtshändel. Aber vorher, ehe er seine Lehen von dem Reich empfangen hat, kann man ihn wohl zur Verantwortung ziehen (überall), was einer gegen ihn für Ansprüche haben mag. Der windische Mann nun, der ihn auf diese Weise in windischer Sprache zur Rechenschaft fordert, sei reich oder arm — ob er es tun will, steht bei dem, der da klagt — der muß sagen: »Ich weiß nicht, guter Herr, was du im Sinne hast, daß du meine Ansprüche nicht erfüllst.« Darauf kann der Herzog erwidern, wenn er will: »Ich weiß nicht, guter Freund, was du meinst; ich verstehe deine

³¹ Prim.: Dr. Georg Graber, Der Eintritt des Herzogs von Kärnten am Fürstenstein zu Karnburg (Sitzungsberichte der Akad. der Wiss. in Wien, phil.-hist. Kl., Bd. 190, 5. Abh., 1919), str. 20 ss.

Sprache nicht.« Und damit hat er ihn dann vollkommen abgefertigt und ist seiner durchaus von Rechts wegen ledig. Das ist das Recht eines Herzogs von Kärnten, der des Landes Herr ist.

Poročilo o pravnem položaju koroškega vojvode in o pravicah prebivalstva pri določevanju in umeščanju novega deželnega kneza zavzema del strani 38, celi obe naslednji strani 39 in 40, od 41. pa le prvi dve zgornji vrsti leve kolone. Zaradi lažje uporabnosti je bil naš st. gallenski rokopis, ki je od str. 3 do 347 pisan z isto pisavo, kmalu po svojem nastanku opremljen s sivarnim vsebinskim registrom, ki začenja na str. 350 (strani 348 in 349 sta prazni). Tam pravi sestavljalca, da bo po črkah na listih in po pridejanih (rimskih) številkah mogel vsakdo hitro najti vse, kar bo iskal. Na naslednji strani (351 s črkovno oznako O) se to kazalo ozira tudi na odstavek o Koroški: am XVIII | O | Item wie man ain hertzen ze ca^erndern weltz setztt vnd haltt.

Jedro in pomen obeh zapisov

Interpolacija v Schwabenspieglu glede posebnih pravic koroškega slovenskega ljudstva in njihovega deželnega kneza je najprej zbudila zanimanje pri pravnih zgodovinarjih. Naravno, da je tudi pri Slovencih s svojo vsebino uživala vso pozornost, ne da bi pri tem prešli meje golega romantičnega navdušenja nad dokazi samoniklega narodnega in državnopravnega življenja. Niti ene važnejše ali vsaj obsežnejše razprave (ako izvezamo morda Grudnovo spomenico ob petstoletnici zadnjega umeščenja koroškega vojvode v Koledarju Družbe sv. Mohorja za leto 1915., str. 55—61) ne moremo zaznamovati, ki bi se ob samostojnem raziskovanju bavila s temi vprašanji; naša znanost se je omejila večinoma le na regestni posnetek in suho ponavljanje drugod postavljenih tez.

V nemškem slovstvu pa so se v zadnjem času kar vrstile ne le razprave, marveč cele knjige, ki jim je bil namen, da razjasnijo pomen in postanek ustolitvenih obredov koroškega vojvode. Ne da bi se spuščal v podrobno naštevanje in reprodukcijo najrazličnejših, včasih vprav čudno nenavadnih mnenj, naj opozorim na razpravo dunajskega historika Dopscha, ki je pred 30 leti zavzel svoje stališče do naziranja Peiskerja, Vlad. Levca, Puntscharta in Goldmanna glede ustolitve koroškega vojvode.³² Opozarjajoč na to delo naj na tem mestu navedem le še študije, ki so pozneje izšle o tem predmetu. Tu je treba imenovati predvsem dela dveh koroških raziskovalcev, G. Graberja³³ in Aug. Jakscha³⁴, dalje že omenjeno študijo pravnega zgodovinarja Voltelinija³⁵ ter folkloristični prispevek Art. Haberlandta³⁶.

³² Alf. Dopsch, Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenlawen (1909), 8. pogl., str. 134 ss.

³³ Dr. Georg Graber, Der Eintritt des Herzogs von Kärnten am Fürstenstein zu Karnburg, 1919 (gl. opombo 31).

³⁴ Aug. Jaksch, Die Edlinge in Karantanien und der Herzogsbauer am Fürstenstein bei Karnburg (Sitz. Berichte der Akad. der Wiss. in Wien, phil.-hist. Kl., Bd. 205, 5. Abh., 1927).

³⁵ Hans Voltelini, Der Bericht über die Rechte des Herzogs von Kärnten in zwei Handschriften des Schwabenspiegels. Below-Festschrift, 1928. Str. 95—111.

³⁶ Arthur Haberlandt, Volkskundliche Bemerkungen zu Brauch und Herkommen der Herzogseinsetzung in Kärnten. (Südostdeutsche Forschungen, II. München, 1937. Str. 244—257.)

Nekateri so si razlagali postanek nenavadnih obredov pri umeščanju novega koroškega vojvode iz upora kmetov zoper svoje gospodarje, o katerem pa iz zgodovinskih virov ničesar ne izvemo, prav tako tudi ne o kakem vplivu domnevnih hrvatskih osvajačev. Drugi iščejo paralel v vseh mogočih navadah in običajih sosednjih, pa tudi najoddaljenejših narodov; celo s pomočjo indijskega knežjega posvečenja (rajasuja) so skušali priti do svojega cilja: koroški ustolitveni obred naj bi kazal jasne sledove sakralnega dejanja, po katerem se uvaja član tujega rodu v slovensko narodno in kulturno občestvo. Zopet drugi gledajo v ustoličevanju vpliv ceremonij pri intronizaciji cerkvenih knezov, narodopisci pa stikajo za raznimi ženitovanjskimi in tako imenovanimi prehodnimi navadami in vpeljavanjem novincev, ko da bi se moral deželni knez uklanjati prešernim muhavostim kakih razposajencev.

Vsi ti običaji naj bi bili zgolj le vpliv starih germanskih plemenskih tradicij, spomin na tedanje razmere in brez vsakega državnopravnega pomena. Voltelini³⁷ zamuje popolnoma upravičeno to naziranje, češ kako le naj bi se te staronemške uredbe obdržale na ozemlju, kjer so bivali le redki nemški kolonisti, pa še ti niso izhajali niti iz istega kraja, niti iz istega plemena, naseljevale pa so jih vrh tega tudi različne duhovske in svetne zemljiške gosposke. Že ta ozir govori zoper nauk mnogih novejših nemških avtorjev, ki iščejo za koroški ustolitveni obred sorodnosti v germanskih ljudskih navadah in običajih. Kajti upoštevati je treba nesporno dejstvo, da nositelji teh tradicij niso Nemci, marveč Slovenci!

Dogodke na Gosposvetskem polju in pod Krnskimi gradom spravlja Voltelini³⁸ v zvezo s težnjo plemstva, da oblast deželnega kneza čim bolj omeji, kar da se na Koroškem kaže že v 13. stoletju. Naravno, da pri tem ne more spraviti v skladje dejstva, da je kmet in ne plemič tisti, ki umešča novega vojvodo in mu zastavlja vprašanja, ki mora nanje odgovarjati. Kmetje odločajo o tem, če jim je njihov deželni vladar po volji ali ne. To je njihovo staro, niti od nemške države niti od koga v deželi osporavano pravo, — kako je potem mogoče trditi, da je ustolitveni obred, kakor ga nam sporoča Schwabenspiegel, dokaz za naraščajočo oblast in veljavnost višjih stanov!

Ko se je Habsburžan Oton obotavljal, da se podvrže ustolitvenim slovesnostim, se je polotila dežele razburjenost. Razdraženi pa gotovo niso bili kaki majores vel meliores terrae, ki pač niso goreli za to, da se ob najslavesnejših trenutkih pokaže, da je njihov lastni podložni kmet tisti, ki odloča njihovo usodo. Če se je Oton (1335) podvizal, ut fluctuaciones Karinthianorum dissolveret, potem teh »Korošcev« prav gotovo ne smemo iskati v zgornjih, z ustoličevanjem deloma celo nezadovoljnih plasteh, marveč med ljudstvom, ki se je veselilo, da so se spoštovale njegove stare pravice: *populus gratulatur, cum cerneret modum sue provincie recenserit; clerici et religiosi murmurant, quia ad huius festi gaudia contra ius et fas ad expensas iumentis et pecunia talliantur.*³⁹

³⁷ H. Voltelini, Der Bericht über die Rechte des Herzogs von Kärnten, o. c. p. 102.

³⁸ O. c. p. 109.

³⁹ Johannes abbas Victoricensis Liber certarum historiarum, VI, 3, o. c. p. 195 (editio Schneider).

Dvoje svetov si stoji tukaj nasproti: na eni strani kmet, ki umešča in ki terja, da se izpolnjuje *priscarum consuetudinum lex*, na drugi pa plemstvo, ki se nahaja zbrano okrog svojega fevdalnega gospoda. To dvodelnost nam kaže prav tako jasno tudi poročilo v Otokarjevi rimani kroniki, ki čisto določno ločuje dva tabora — skupnost kmetskega prebivalstva ter vojvodo z njegovim plemiškim spremstvom: *swaz herren in dem lande ist, di sullen zuo der selben frist bi dem fursten wesen allesamt . . . die herren sullen füren in (t. j. vojvodo) für den gebüren hin, der da sitzet uf dem stein.*⁴⁰

Pod vplivom posebnih razmer se je v stari Karantaniji razvila zgoraj opažena dvodelnost v javnem in političnem življenju. Zaradi prezgodnje državnopolitične odvisnosti se namreč tam ni mogla ustaliti niti monarhična oblast, niti aristokracija ali kako drugačno po dvorni službi odvisno plemstvo. Kar je bilo starega slovenskega poganškega plemstva, je večinoma izkrevavelo v vročih verskih bojih 8. stoletja; tisto malo, kar se ga je pokristjanilo, pa je pod pritiskom novega fevdalnega ustroja in po mnogoterih družabnih in rodbinskih zvezah utonilo v nemškem plemstvu, ki se je v vedno obilnejšem številu začelo naseljevati po karantanski zemlji. Bolj in bolj so se redki ostanki staroslovenskih velikašev približevali v vsem načinu življenja svojim doseljenim nemškim vrstnikom, prevzeli so njihove navade in se prilagodili tudi njihovemu pravnemu naziranju, ki je bilo zajeto iz fevdalnih odnosov odvisnosti do cesarja in do svetnih in cerkvenih državnih knezov. To pa ni nikogar poniževalo. Saj sta oba kompaciscenta dajala: eden zaščitno varstvo z beneficijem, drugi pa svojo službo z orožjem ali pri dvoru. Temu novemu gospodarskemu, družabnemu in socialnemu redu, ki je zajel skoraj vso Evropo, se naravno tudi mala peščica slovenskega plemstva ni mogla upirati ali se mu izmakniti: ni trajalo dolgo, pa je prevzela za svoje tuje pravne norme. Kmalu se je tudi narodno odtujila svojim rojakom, s katerimi jih niso več vezale življenjske interesne skupnosti.

Pa tudi priseljeni tuji trgovci, obrtniki in svečeniki se nikakor niso želeli niti osebno niti stvarno podrediti domačemu karantanskemu pravu. Kakor je nekoč stari Rimljan hotel povsod živeti po svojem pravu, tako je tudi v srednjem veku veljalo načelo, da je vsakomur njegovo pravo že vrojeno. Narodi so izginjali, njihovo pravo pa je živelo še stoletja naprej: germanski Langobardi, Goti in Franki so bili jezikovno romanizirani, obdržali pa so svoje prvotno narodno pravo. Plemena Sasov, Švabov in Bavarcev so se stopila v nemški državi, a so kljub temu živela še dalje nemoteno po davnih svojih pravnih običajih. Za Nemce, ki so stanovali v praškem predmestju, je Sobieslav II. v svojem med l. 1176—1178 izdanem privilegu izrecno določil, da se jim ni treba ravnati po čeških zakonih in pravnih običajih, ker se ločijo od Čehov po svoji narodnosti: a Boemis eorumque lege vel consuetudine sint divisi; njihova občina in njihovi gostje naj živijo po nemških postavah in običajih: *legem et consuetudinem Theutonicorum habeat.*⁴¹

⁴⁰ Ottokars Reimchronik, M. G., Deutsche Chroniken, V. B., 1., 2. T., verz 20010 sl., 20054 sl.

⁴¹ Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. 75. Jhg., 1937. Str. 116 sl.

Podobno je bilo torej tudi s Slovenci, ki pa se jim je po sili razvoja in razmer odtujilo domače plemstvo, tako da so končno po starem slovenskem, iz slovanske pradomovine prinešenem pravu živeli predvsem le še svobodni kmetje. Zato je tudi jasno, da pri določevanju in ustoličevanju novega deželnega kneza, ki je temeljilo na praslovanskih osnovah, niso mogli sodelovati tisti, ki so se izrekli in živeli po tujem pravu: Cerkev in plemstvo kakor tudi tuji trgovski in obrtni stan so bili le pasivni opazovalci pri važnem javnopravnem aktu, ko je kmet kot edini pripadnik slovenskega prava postavljaj kneza za svojo slovensko deželo. Schwabenspiegel je zato upravičeno mogel trditi, da slovenski Karantanec ne pozna niti plemstva niti kake druge socialne, duhovske ali državne oblasti, kadar si po svojem pradavnem običaju izbira svojega vladarja.

Voltelinija je k njegovemu naziranju, da se v interpolaciji Schwabenspiegla javljajo znaki rastoče moči poznejših deželnih stanov, zapeljal pač Graber, ki pod vplivom novejšje terminologije enači besedo *Landleute* z deželnimi stanovi. Na ta način mu interpolirani odstavek govori za to, da je moral biti novi vojvoda po volji tako deželi kakor tudi njenim stanovom (*landlütten*).⁴²

Temu pa ni tako, ker v času interpolacije in še dolgo potem beseda *Landleute* ni imela tega pomena, celo ne v alemanskem narečju, v katerem sta oba naša rokopisa napisana. *Landlüte* pomenijo podeželsko ljudstvo sploh in prebivalce dežele: so ist *zue dem herzogen geredt worden von den landsherren und* (kot razloček od teh) *landlütten*. V alemanskem besednem območju označujejo *Landleute* polnopravnega državljana v nasprotju s tujcem ali navadnim naseljencem; z *Landleute* so se nagovarjali v uradnem jeziku švicarski prebivalci med seboj.⁴³ *Landsass* pa je tam soznačnica za *Landlüte* v pomenu prebivalca dežele vobče: *edle und unedle lantsässen . . . eines Puwren oder Landsässen Eefrawen*.⁴⁴ Da bi kdo pod pojem svobodnih *lantsässen* ne štel morebiti po tujem, ne slovenskem deželnem pravu živeče plemstvo, je Schwabenspiegel jasno izpovedal: *die fryen geburen des selben Landes die haisset man die lanttsa^essen in dem land. Landleute v smislu Landsassen Schwabenspiegla pozna tudi Sachsenspiegel (I, 56): der lantlüte vri kore (der Landleute freie Wahl).*

Graber in za njim tudi Jaksch⁴⁵ enačita besedo »Land« v interpolaciji Švabskega zrcala z »Landesgemeinde«. To pa je popolnoma samovoljno, ne-

⁴² Voltelini, *Der Bericht über die Rechte des Herzogs von Kärnten*, o. c. p. 104, 109. — Graber, *Der Eintritt des Herzogs von Kärnten am Fürstenstein zu Karnburg*, o. c. p. 23 sl. — M. Kos enači v svoji *Zgodovini Slovencev* (str. 92) izraz *lantlütte* s kosezi (Edlinge). Zato dobiva pri njem tudi celoten opis ustoličenja po Schwabenspieglu bistveno drugačen pomen in v tem viru neutemeljeno razlago.

⁴³ *Schweizerisches Idiotikon. Wörterbuch der schweizerischen Sprache* (Gesammelt auf Veranstaltung der Antiquarischen Gesellschaft in Zürich. Begonnen von Friedr. Staub und Ludw. Tobler, bearbeitet von A. Bachmann, Bruppacher, Schwyzer, R. Schoch), Bd. III, stolpec 1304.

⁴⁴ *Ibid.*, Bd. VII, stolpec 1350, 1361 sl.

⁴⁵ Graber, *Der Eintritt des Herzogs von Kärnten*, o. c. p. 21, 24. — Jaksch, *Die Edlinge in Karantainen*, o. c. p. 12.

pravilno, vrh tega pa tudi čisto nesmiselno. Kajti upoštevati moramo, da naš vir čisto zavestno nasproti državi (rich) postavlja deželo (land) kot skupnost vsega prebivalstva. Dežela (land) predstavlja tu državnopravni pojem teritorija, ki podeljuje oblast in ki mu je treba tudi priseči zvestobo. Podobno so v različnih državah že od nekdanj simbolizirali posamezni predmeti in insignije ne le vladarske pravice, marveč tudi državo in njeno ozemlje (n. pr. krona sv. Vac-lava na Češkem ali sv. Štefana na Ogrskem).⁴⁶

Schwabenspieglov popis ustolitvenega obreda govori na enem mestu o več sodnikih, ki so jim prebivalci prisegli. Jaksch je bil mnenja,⁴⁷ da gre tu za pisno napako, ker da bi morala biti pravilno ednina. Jaksch pa dela pre-pisovalcu krivico, ker je vir tak, kakršen je, popolnoma dobro razumljiv. Slo-venski Karantanci so namreč volili novega kneza na svoji starodavni veči. To pravno ustanovo pozna zgodovina vseh slovanskih narodov. Veča pred-stavlja sestanek svobodnih ljudi v cilju, da se posvetujejo o splošnih zadevah. Ker je mogel torej na njej sodelovati vsak svoboden človek, večja potemtakem ni bila organ oblasti enega samega sloja, marveč je bila splošnonarodna in občedeželna oblast.

Na veči so izbirali tudi novega kneza, oziroma je večja dala svoj pristanek pri določitvi naslednika. Postopek na taki volivni veči se nam je ohranil vprav v zapisu Schwabenspiegla. Cel potek nam riše še stare razmere: na veči so vsi enakopravni, plemstvo ne pomenja nič (sie sehent enkainen adel an), pa pri tem aktu niti v poštef ni prišlo, ker se je volil knez za slovensko deželo, plemstvo pa je živelo po tujem, nemškem pravu. Območje večje se je pri Ka-rantancih vprav zaradi tega ohranilo tako pristno arhajsko patriarhalno, ker se pri njih ni razvila nobena močnejša knežja ali plemiška oblast, ki bi skušala potisniti pomen večje v stran, kakor se je to zgodilo na Poljskem, Češkem ali Ruskem. Vendar pa so tu kakor tudi v Karantaniji ob volitvi želeli doseči od novega kneza čisto določenih koncesij.⁴⁸ V poročilu Schwabenspiegla so se tudi pri nas ohranili sledovi takih volivnih kapitulacij, ki pa so okameneli v zgolj prazne besedne oblike.

Nemcem, ki so prav isti čas, v 13. stoletju, doživeli omejitve svojih poli-tičnih pravic s tem, da je bila volitev njihovega kralja pridržana in omejena na ozek krog 7 volivnih knezov, se je moglo pač zdeti nenavadno, da ima na Koroškem pri volitvi in ustolitvi vojvode besedo vsak svoboden kmet: sie sechen ouch enkain adel noch gewalt an, wann biderbkaitt vnd war-haitt vnd tuend ouch daz vff den aid den sy den lanttluetten vnd dem land geschworen habend. Pod temi »poštenimi in resnicoljubnimi«, ki so bili deželi in deželanom s prisego zavezani, moramo brez dvoma razumeti sodne »dobre ljudi«, ki jih pozna pravna zgodovina vseh slovanskih narodov. »Dobre ljudi«

⁴⁶ Prim. tudi: J. Karpat, Corona regni Hungariae v dobe árpádovske (Práce zo seminára dejin práva v srednej Europe právnickej fakulty univ. Komenského v Bratislave, číslo 3, 1937).

⁴⁷ Die Edlinge in Karantanien, o. c. p. 12.

⁴⁸ Vladimírskij-Budanov, Obzor istorii russkago prava. Str. 43, 55, 59. — Perwolf, Staro-slovanské řády a obyčeje. Str. 15, 46.

in z njimi verodostojne porotnike je postavljala občina.⁴⁹ Zato trdi Švabsko zrcalo s polno pravico, da so »poštene in resnicoljubni« bili sodnikom, prebivalcem (sodnih občin) in dalje deželi kot vrhovni enoti po zaprisegi zavezani.

Jakschevi poprej omenjeni pomisleki glede množinske oblike sodnikov v poročilu Švabskega zrcala so torej popolnoma neupravičeni. Saj tam ne stoji nikjer, da so se sodniki v svoji uradni lastnosti kot taki udeležili volivne veče, marveč le, da so bili »dobri ljudje« po njih, po deželi in po deželanih zapriseženi, da bodo svoje dolžnosti vestno izpolnjevali, kakor je to bila navada pri vseh slovanskih narodih. — Volivni veči je predsedoval sodnik kot voditelj volivnega postopanja. Kakor pri vsaki drugi navadni sodni seji je povprašal vsakega za njegovo mnenje in vsak je bil dolžan, da po svoji najboljši vesti presodi vrednost in sposobnost novega deželnega kneza.

Kar velja pri drugih narodih glede mnogih njihovih pravnih ustanov, isto je bilo tudi s staroslovensko večo, ki jo tudi nemški viri ne poznajo samo kot posvetovalni, marveč tudi kot sodni zbor: njen pomen se je v teku stoletij obrusil ali pa se celo zaobrnil v drugo smer. Pradavna večja je zdrknila v navadne sodne zbore tržanov in vaščanov v okrožju deželskega sodišča, ali celo še nižje v shod podložnikov posamezne graščine, kjer so na večji ugotavljali najemnske zadeve in plačevali davščine.⁵⁰

Nadvse zanimiva in važna je tudi že takoj na sam začetek interpolacije postavljena zahteva, da novi deželni knez ne sme biti nikjer drugod vojvoda ko le na Koroškem. Razlago za ta postulat, ki kaže tudi njegovo visoko starost, nam daje način, kako so Slovenci prišli pod nemško nadoblast. Nikakor ne kakor brezpravna raja ali kot usuznjen narod, marveč kot bivši zavezniki, ki so jim Nemci pustili daljnosežne politične pravice. Do tega mojega temeljnega naziranja glede pravnega stališča Slovencev v srednjeveški nemški državi⁵¹ so pozneje po samostojnem raziskavanju prišli tudi nekateri nemški znanstveniki, ki govorijo kar naravnost, da je bila Karantanija v 8. stoletju z Bavarsko združena kot posebna plemenska državnopravna in dinastična skupina v nekaki personalni uniji. Koroška potemtakem ni bila šele l. 976 ustanovljena kot posebno vojvodstvo, marveč le izločena iz nevarnega, ker premogočnega sklopa z Bavarsko.⁵²

Ob takih razmerah je čisto razumljiva zoper ev. ponovno združitev z Bavarsko naperjena striktna zahteva Švabskega zrcala, da koroški vojvoda ne sme biti deželni gospod tudi še kje drugje: in sol ouch nieman ze hertzo^ugggen noch ze heren han noch nemen denn die fryen lanttsa^essen in dem land. Karan-

⁴⁹ T. Taranowski, *Historja prava rosyjskiego*, str. 26. — Dobre ljudi, dobre može pozna tudi hrvatska pravna zgodovina. VI. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik* (str. 250, pod besedo dobar), pa ne prinaša nobene razlage o tej instituciji. Prim. tudi M. Dolenc, *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje*, str. 53 sl., 119, 135 sl., 475, 515

⁵⁰ J. Kelemina, *Pravne starine slovenske v filološki luči* (*Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, XIV, 1933), str. 88. — Isti, *Staroslovenske pravde* (*Glasnik Muz. društva za Slov.*, XVI, 1935), str. 42, 49. — J. Gruden, *Slovenski župani v preteklosti*, str. 52 sl.

⁵¹ J. Mal, *Nova pota slovenske historiografije?* (*Čas*, XVII, 1923), str. 203 sl.

⁵² Puntchart, *Zur Frage des deutschen Stammesrechtes der ältesten Herzoge von Kärnten* (*Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie*, 24. und 25. Jhg., 1936), str. 41.

tanski knez ni smel imeti ali si pridobiti drugod kake dedne ali plemenske dežele, a tudi Karantanci si niso smeli izvoliti za svojega vojvodo človeka, ki je bil deželni gospod že kje drugod.

Po mnogih žalostnih skušnjah so se namreč nemški cesarji z vsemi silami upirali nastanku dednih plemenskih kneževin. Tudi na Koroškem bi videli najraje odstavljive upravitelje dežele, — zato so se tam vojvodske rodovine tako pogosto menjavale. Kar prav jim je pri tem prišel narodni ustolitveni obred. Ohranjal in budil naj bi namreč pri vojvodih občutek in zavest negotovosti in odvisnosti ne le od rajha, marveč tudi od volje prebivalstva. Nemški vladarji torej iz prav dobro preračunanih vzrokov niso marali odpraviti starodavnih pravic in navad slovenskega prebivalstva, ki je bilo vrh tega zadovoljno in potolaženo, ker je v ustolitvenih obredih videlo priznanje lastne politične samobitnosti.

Dokler si Habsburžani niso osnovali trajne in trdne rodbinske posesti, toliko časa so tudi oni sami spoštovali stare navade, uklanjajoč se umestitvenim ceremonijam na Gosposvetskem polju. Čim pa so stali z dedno hišno posestjo trdno doma v Avstriji in se je v njihovi rodovini skoraj dedovalo dostojanstvo nemškega cesarja, so se jeli otepati celo tudi le samo zunanjih in simboličnih znakov kakega ljudskega soodločanja pri prenosu vladarskih pravic. Sedaj, ko se jim ni bilo treba ničesar več bati in tudi ni bilo tekmeča (kakor je to bilo n. pr. pri nemirih l. 1335 za Otona Veselega ali l. 1342, ko se je dal vojvoda Albert brž umestiti v strahu pred Ludvikom Bavarskim; Joh. Victor. Liber cert. hist., VI, 3, 11), jim je postal vojvodski obred odveč in nadležen. Nič več se ni skladal z dostojanstvom njihovega stanu in po nekaterih doseženih dispensah so polagoma dosegli, da so nanj pozabili. To je šlo tem lažje, ker je socialno tako globoko propadel tudi kmetski stan, ki je igral pri umeščanju tako vidno in važno vlogo, pa se je sedaj v svoji siročini zadovoljil s tem, da je bil njihov zastopnik odpravljen z nekaterimi brezpomembnimi gmotnimi olajšavami.

Ko so na večji izvolili novega vojvodo, ali bolje, ko so tam po nemškem vladarju za vojvodo določeno osebo sprejeli, so v kmetsko narodno obleko preoblečenega kneza z znaki državnega lovskega mojstra posadili na konja in ga v slovesnem sprevodu spremili do kamna pod Krnskim gradom. Schwabenspiegel pripoveduje, da so ga peljali trikrat okoli kamna, kar je bilo pač v zvezi s kakim sakralnim dejanjem ali spominom nanj. Drugi, poznejši viri poročajo, da je novi deželni knez stopil na ta kamen ter zamahnil z mečem na vse štiri strani sveta, ali pa se je vsedel nanj, ko je obljubil primerno odkupnino kmetu, ki je dotlej sedel tam. S tem, da je stopil knez na vzvišeno mesto, se je šele tako rekoč predstavil ljudstvu, da ga je videlo in si njegov obraz zapomnilo. Kamen pa je na ta način postal simbol vladarske oblasti. Podobne kamnitne sedeže in mize (stol oten ali stol deden) so pri slovesnem ustoličevanju poznali tudi drugi Slovani.⁵³

⁵³ J. Perwolf, Staroslovanské řády a obyčeje, str. 33. — Vladimírskij-Budanov, Obzor istorii ruskago prava, str. 40, 43. — H. Jireček, Das Recht in Böhmen und Mähren, I/2, str. 46. — A. Haberlandt, Volkskundliche Bemerkungen, o. c. p. 251 sl.

Vodeč vojvodo okrog kamna so peli vsi, mladi in stari, moški in ženske ter hvalili Boga in Stvarnika, da je dal njim in deželi gospodarja po njihovi volji. Medtem ko pravi sicer zgovornejši st. gallenski rokopis, da so prepevali svojo zahvalnico, pa gießenski kodeks pristavlja in pojasnjuje, da so peli iren windischen lassen das ist ir windisch gesang. Beseda leis, leise,⁵⁴ ki je bila med Nemci še dolgo v novem veku v navadi in so jo začeli kot živo zopet uvajati, je pomenjala v srednjeveški nemščini prvotno cerkveno, duhovno pesem, kmalu pa tudi pesem sploh.

Že takoj v prvih stoletjih krščanstva je prišlo tudi v rimski cerkvi v navado, da je ljudstvo pri cerkvenih molitvah, pri večernicah in pri litanijah na izražene prošnje odgovarjalo s Kyrie eleison. Litanije, ki so jih molili med mašo, so se pozneje osamosvojile kot prošnja molitev, Kyrie eleison kot stalni končni klic litanij pa je ostal samo še pri posameznih delih maše. V času, ko še ljudstvo ni pozabilo svojih starih poganskih pesmi in ni še imelo krščanskih, mu je bilo dovoljeno v cerkvi ponavljati samo Kyrie eleison in Alleluja; bil je to čas, ko so mislili, da je treba Boga častiti le v latinskem ali grškem jeziku, ko da bi morale molitve v drugih jezikih ostati neuslišane.

Slovani so Kyrie eleison kmalu prevedli v svoj Hospodine pomiluj ny [na Moravskem že v 11. stoletju]. Kakor že poprej na Nemškem, so izza 12. stoletja začeli tudi na Češkem posamezne prošnje litanij razširjevati ali jih drugače opisovati; nastale so krajše kitice, ki jim je bil stani refren Kyrie eleison. Tu je izvor tako češke cerkvene himne Hospodine pomiluj ny kakor tudi poljske Bogurodzice. Take prošnje pesmi so peli tudi izven cerkve ob vseh mogočih prilikah: ob procesijah in romanjih, pri prenašanju relikvij in cerkvenih proščenjih, ob sprejemanju cerkvenih in svetnih dostojanstvenikov, v taboriščih kakor tudi pred bitko in po njej. Nemci so zaradi stalno se ponavljajočega odpeva imenovali tako petje sploh kirleis ali tudi samo leis, ker so včasih svoje prošnje klince vstavili v sredo med kyrie ter eleison, katero slednjo besedo so verjetno tudi sicer z močnejšim poudarkom izgovarjali.

Tak slovenski »laiszen« so peli torej tudi ob priliki slovesnega knežjega ustoličevanja. Glede vsebine nam naš vir pove le toliko, da pesem ni bila zgolj le kaka slovenska litanjska prošnja, marveč prava pesem, ki so v njej Slovenci poveličevali Boga in se zahvaljevali Stvarniku, da jim je poslal deželnega gospoda po njihovi volji. Vsebinska osnova za to prepevanje je mogla segati še nazaj v poganske čase, pripev Kyrie eleison pa je povzet iz cerkvenega izživljanja. Podobno so tudi pri umeščanju češkega vladarja navzoči prepevali staroslavno pesem Hospodine pomiluj ny, ki so jo zaključili po poročilu kronista Kozme s trikratnim končnim vzklikom Krleš, Krleš, Krleš (t. j. Kyrie eleison).⁵⁵

⁵⁴ Obe besedi moškega spola; acc. se glasi: den laisen (kakor: den Knaben).

⁵⁵ Dr. Hermenegild Jireček, *Das Recht in Böhmen und Mähren*, I/2, str. 46, 69. — O srednjeveški cerkveni pesmi sploh prim.: Paul Merker-Wolff, *Stammler, Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*, II, str. 72 sl. — *Wetzer-Welte's Kirchenlexikon*, VII, stolpec 1269—1272, 2101 sl. — Vsebina slovenskega leisa nam je iz Schwabenspiegla znana (hvalospev Stvarniku za novega kneza), ne pa njegovo besedilo. Naj navedem v naslednjem staročeško kronitveno himno, ki bi utegnila biti slovenski še najbližja:

Intronizacija nemških vladarjev je bila nasprotno strogo cerkvenega značaja in se je vršila v cerkvi s prepevanjem litanij.⁵⁶

Šele po spolnjenem obredu pod Krnskimi gradom je mogel veljati novi ustoličenec za pravega deželnega kneza z vsemi pravicami in častmi: Vnd dar nach so sind im alle sine recht geuallen, wie die genant sind erre wirdekaitt vnd Rechtt, die ain hertzoug vnd herr des landes bilich vnd von rechtt haben sol vnd niessen. Ena najvažnejših njegovih pravic je bila, da je obnavljal in podeljeval fevde ter razsojal v pravadah. In resnično poročajo kasnejši viri soglasno o tem, da je novi vojvoda šele po izvršenem ustoličenju na knežjem kamnu in po opravljeni službi božji podeljeval na vojvodskem prestolu na Gosposvetskem polju fevde in delil pravico.

Po staroslovenskem in občeslovanskem pravu je bil deželni knez za vse svoje dejanje in nehanje odgovoren tisti ustanovi, ki ga je postavila na njegovo častno mesto, torej veči.⁵⁷ Po nemškem pravu pa je bil knez podsoden kralju odnosno njegovemu dvornemu sodišču.⁵⁸ Ker je karantanski vojvoda vstopil v svoje pravice šele po slovesnem umeščenju, ga je bilo treba smatrati vse dotlej za navadnega deželana, ki ga je mogel vsakdo tožiti pred sodiščem v deželi. To je smel storiti tako Slovenec kakor tudi priseljeni Nemec. Čim pa je vojvoda po izvršenem ustoličenju postal pravi nemški državni knez, je stopila za karantanskega Nemca v veljavo edina možnost, da ga skladno z nemškim pravom, po katerem je živel, toži edino le pred kraljevim sodiščem.

Kakor pa je za nemškega kralja ne glede na njegovo plemensko poreklo po izvolitvi veljalo frankovsko pravo (alz der Kunig eruuelte uuirt von suuelhem

Hospodine, pomiluj ny,
Jezu Kriste, pomiluj ny,
ty spase všeho mira
spasiž ny i uslyšiž,

Hospodine, hlasy naše!
Daj nám všem, Hospodine,
žizn a mir v zemi!
Krleš, Krleš, Krleš!

(Prim. V. Flajšhans, Naš jazyk mateřský, str. 166. — Glede razmerja in postanka do (l. 973 v Pragi prepevane) nemške pesmi Christe ginádô! Kyrie eleison, — helfên uns alle heiligôn! Kyrie eleison gl. Arnošt Kraus: Christe ginádô a Hospodine pomiluj ny. Věstnik kr. české společnosti náuk, tř. fil.-hist. 1897, XIII, str. 1—19.)

Poljska Bogurodzica je še bolj cerkvenega značaja:

Bogu rodzica, dziewica, Bogiem sławiena Maryja!
Twego syna, gospodzina, Maci zwolena Maryja!
Zyszczy nam, spuści nam! Kirie elejson!
Twego dzieła krześciciela, bożyce!
Słysz głosy, pełni myśli człowiece! Kirie elejson!

(Aleks. Brückner, Średniowieczna pieśń religijna polska. Biblioteka narodowa, serja I, nr. 65, 1923, str. 59; 15.)

Med najstarejše znane kirleise (v čas ok. l. 900) pa spada nemški Bittgesang an Sanct Peter: Unsar trohtin hat farsalt sancte Petre giuualt, — daz er mac ginierian ze imo dingenten man. — Kyrie eleyson, Christe eleyson . . . (Elias v. Steinmeyer, Die kleineren althochdeutschen Sprachdenkmäler. Berlin, 1916. Str. 103.)

⁵⁶ Schramm, Die Krönung in Deutschland bis zum Beginn des Salischen Hauses (Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Bd. 55, kanonistische Abt. 24, 1935), str. 233.

⁵⁷ Vladimirskij-Budanov, Obzor istorii russkago prava, str. 50, 59.

⁵⁸ R. Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte (VI. Aufl.), str. 607.

lande er geborn ist, daz reht hat er verlorn, vnd sol haben fraenkisch reht und von suelher geburte er ist, daz reht hat er auch verlorn, vnd sol haben frenkisch reht),⁵⁹ podobno je bilo merodajno tudi za Slovence njegovo narodno pravo. To pa je med drugim zahtevalo, da se tudi deželni knez zagovarja pred zakoni dežele in v deželi sami. Zato pa trdi Schwabenspiegel popolnoma upravičeno, da sme po ustoličenju vojvodo tožiti pred navadnim sodnikom samo le Slovenec: ain windischer man, der sprichtht in wol an vmb schuld vnd vmb ander sachen.

Te pravice se je smel poslužiti vsak Slovenec, bogat in ubožen (er si rich oder arm). Toda moral je svoje terjatve prijaviti v določeni obliki, kakor jih je različno predpisoval srednjeveški sodni formalizem pri vseh narodih: Dobri gospod, ne vem, kaj nameravaš, da ne ugodiš moji zahtevi. Slovence naj bi dejstvo, da je smel v sporu svojega vojvodo tožiti pred sodnikom v deželi, vsaj na zunaj potolažilo, saj je že vnaprej vedel, da se more deželni knez izogniti njegovo dostojanstvo ponižujoči razsodbi domačega sodnika z izgovorom neznanja jezika: ich enwaiss gu^ett fru^end was du manist, ich verstoⁿ diner sprach nitt. Formalnopravno je to zadostovalo, da je bil vojvoda obtožbe oproščen, enbrosten mit allem reht, pravi gießenski rokopis.

Ali je bil torej Karantanec v tožbah zoper svojega vojvodo brezpraven? To gotovo ne. Kajti, če se je vojvoda branil zagovarjati se pred sodiščem v deželi (kar pa ni treba, da je tako vedno bilo, ker Schwabenspiegel naravnost pravi »ob er will«), je bila Slovencu odprta pot za priziv na kraljevo dvorno sodišče. Ta instanca je za Nemca itak veljala, kakor smo slišali, kot prva in redna, za Slovence je bila to torej druga, prizivna. Slednji je izgubil potemtakem le na času, če je tožil svojega vojvodo pred domačim sodiščem. Zato smatra Schwabenspiegel to le za navidezno pravo tožilca: ob er es tu^en wil, das stautt zu^e Jm, der da clegtt. Kadar in če je hotel, da se spor brez zavlačevanja hitro reši, je tudi Slovenec s svojimi zahtevami zoper vojvodo raje nastopil neposredno pred kraljevim sodiščem. Sila razmer je na ta način dovedla do tega, da je karantanski vojvoda za svojo osebo bil dejansko tudi v prvi instanci podsoden nemškemu kralju.

Pred kraljevim sodiščem pa se je pojavilo, kakor poprej doma na Koroškem, zopet iznova jezikovno vprašanje. Če namreč Slovenec zoper svojega deželnega kneza ni mogel prodreti pred domačim sodiščem, mu je moralo biti omogočeno, da se je na dvoru kakor doma smel posluževati svojega materinega jezika. Vojvoda se temu ni upiral, ker se je z neznanjem slovenščine samo izgovarjal, da se je izognil navadnemu ljudskemu, njegovemu stanu in dostojanstvu neprimernemu sodišču. Na slovensko obtožbo pred kraljem se je mogel seve tudi le slovensko zagovarjati, varujoč in spoštujoč na ta način tudi jezikovne pravice naroda, ki mu je kot deželni knez načeloval.⁶⁰

V predležem spisu sem hotel opozoriti le na Schwabenspiegelovo poročilo o pravicah in umeščanju koroškega vojvode. Kljub tej omejitvi smo videli, da

⁵⁹ J. Schilteri Thesaurus antiquitatum teutonicarum, t. II: Jus provinciale alemanicum alias sub nomine Speculi suevici comprehensum (ed. J. G. Scherzius, Ulm, 1727), cap. 106, str. 67.

⁶⁰ Prim. glede tega Otokarjevo rimano kroniko, v 20146 sl.; Joh. Victoriensis Chronicon, Fontes rer. germ., I, 319; Aeneae Silvii opera geographica et historica, I, 262.

se da ta zapis popolnoma neprisiljeno in brez težav razložiti, če upoštevamo nedvomni obstoj davnih slovenskih pravnih običajev in navad. Pravilnost moje razlage potrjujejo tudi še druge okoliščine in drugi viri, ki pa se nanje povrnem ob priliki, ko razgrnem in načnem še ostale komplekse vprašanj iz starejše slovenske zgodovine.

Résumé

Der Schwabenspiegel und die Kärntner Herzogseinsetzung

Der Verfasser bringt in den einleitenden Worten einige Bemerkungen über die Anlage des Schwabenspiegels und über die in den örtlichen Umständen begründete Möglichkeit eines Einschubes über die Rechte des Herzogs von Kärnten. Diese Interpolation befindet sich, soweit bis jetzt bekannt, in zwei Handschriften des Schwabenspiegels, von denen die ältere (14. Jh.) in der Universitätsbibliothek in Gießen, die um ein Jahrhundert jüngere in der Stiftsbibliothek zu St. Gallen sich befindet. Nach einer kurzen Beschreibung der beiden Codices, verbunden mit der paläographischen Wiedergabe des Einschubes (mit Facsimile), wendet sich der Autor dem Wesen und der Erklärung des Abschnittes über die Herzogseinsetzung zu.

Die bisherigen Anschauungen über diesen Gegenstand werden kurz gestreift. Gegenüber Voltolini wird der Bauerncharakter der ganzen Zeremonie betont und auf die Unmöglichkeit hingewiesen, daß hier vielleicht auch irgend welche majores vel meliores terrae etwas mitzusprechen hätten. Der Verfasser verweist auf das im alten Karantanien herrschende Doppelrecht: der eingewanderte Adel, die Geistlichkeit und die fremden Gewerbetreibenden lebten nach deutschen Rechtssatzungen, denen sich allmählich auch die aus den heftigen Religionskämpfen des 8. Jhs. geretteten spärlichen Ueberreste des heimischen Adels angeschlossen haben, der slowenische Bauer dagegen blieb bei seinem alten Rechtsbrauch, weswegen auch nur er in Betracht kam, als es galt, den Herzog für das slowenische Stammesland zu küren. Es werden die Punkte herausgegriffen, die für die Beibehaltung des Herzogzeremoniels auch unter der deutschen Oberherrschaft sprechen (vor allem Verhinderung einer erblichen herzoglichen Gewalt).

Den Bericht des Rechtsbuches zergliedernd kommt der Verfasser unter Heranziehung der diesbezüglichen Bestimmungen in den übrigen slawischen Volksrechten zum Schluß, daß der Schwabenspiegel uns den Vorgang einer Volksversammlung, einer veča, schildert. Wetschengerichte sind uns auch aus späteren Jahrhunderten als gewöhnliche Gerichtsversammlungen der Bürger und Bauern im Umkreis eines Landgerichtes überliefert. — Nach dem Wortlaut der Gießener Handschrift bezeichnet der Verfasser den slowenischen Gesang beim Fürstenstein als einen mittelalterlichen Kirleis.

Da die veča den Herzog gewählt und bestätigt hat, so mußte sich der Herzog vor ihr auch bei Anklagen verantworten. Für den nach deutschem Recht lebenden Landsassen dagegen war der gesetz- und regelmäßige Gerichtstand des Fürsten vor dem königlichen Hofgericht, welches für den karantanischen Slowenen bei Streitfällen mit seinem Herzog erst als Berufungsinstanz bzw. als zweite Instanz bei Rechtsverweigerung (wegen vorgeschobener Sprachenunkenntnis!) in Betracht kam.

KORESPONDENCA MED KOPITARJEM IN J. GRIMMOM

Dr. Joža Glonar

Medsebojne stike med Kopitarjem in J. Grimmom je že pred leti raziskoval A. Pirjevec in je del teh svojih preiskovanj tudi že priobčil. Škoda samo, da pod naslovom, ki prave vsebine njegovega članka ne da prav slutiti;¹ škoda tudi, da je vsa publikacija tako nakažena s premnogimi tiskovnimi napakami — brez krivde pisca! — da se čitatelj samo s premagovanjem rije skozi njo. Toda že ta pisec je opozoril na prelepo sliko, ki jo kaže v oni dobi romantizma prijateljsko, složno in plodno sodelovanje treh mož iz treh različnih narodov, toda v službi ene, velike, lepe ideje, ki je združila Slovenca Kopitarja z Nemcem Grimmom in Srbom Vukom.

Gradivo, ki je bilo Pirjevcu na razpolago, je bilo razmeroma zelo skromno. Toda že on je (o. c. str. 175) opozoril na Kopitarjeva pisma Grimmu, ki ležijo v še neurejeni in po večini neizdani Grimmovi znanstveni zapuščini, ki jo hrani »Preussische Staatsbibliothek« v Berlinu. Zato smo se tem bolj razveselili, ko nam je pred nedavnim pruska akademija znanosti poklonila obsežno, lepo publikacijo, v kateri so vsa ta pisma priobčena.² Niso pa priobčena samo Kopitarjeva pisma Grimmu, ampak tudi Grimmovi odgovori, za nameček pa še tri Kopitarjeva pisma jezikoslovcu A. Fr. Pottu, tako da obsega vsa publikacija 128 števil.

M. Vasmer, profesor slavistike na berlinski univerzi in član pruske akademije znanosti, je v svoji »Zeitschrift für slav. Philologie« (1937, 20—25), s katero med Nemci uspešno nadaljuje slavno tradicijo Jagičevega »Archiva«, že prej priobčil Kopitarjevo pismo W. Humboldt u z dne 20. junija 1827, v katerem mu je priporočal Vuka kot najbolj sposobnega moža, ki bi Humboldt u lahko oskrbel zanesljive podatke o ciganih in njihovem jeziku, za katerega se je Humboldt takrat zanimal. V tej obsežni publikaciji pa je lahko podal obširno sliko Kopitarjevega sodelovanja z Grimmom in Vukom na podlagi avtentičnih prič, pisem iz Kopitarjeve roke, ki obsegajo dobo skoraj tridesetih let. Podroben komentar posameznosti, ki je moral izdajatelju prizadeti nemalo truda, in izčrpen uvod, v katerem je v bleščeči sintezi pokazal prelepo sliko sodelovanja germanistike in slavistike pred sto leti, nam v marsičem olajšata porabo tega zanimivega gradiva. —

Znanstveno spoznanje lastnega naroda je Jakob Grimm skušal doseči po raznih poteh: s študijem jezika, pravljič, besednega zaklada, prava in mitoloških predstav. Ko je pripravljaval svoj monumentalni »Deutsches Wörterbuch« — izhajati je začel 1850, pa še danes ni končan! — se je dobro zavedal, kako pomembno je tako podjetje za razvoj kakšne narodnosti. Ker je bil prepričan o sorodstvu slovanskih jezikov z germanskimi, je vedno poudarjal potrebo študija slovanskih jezikov za nemško jezikoslovje. Sam je tudi že opazil nemške vplive v slovanskih jezikih in priznaval slovanske izposojenke v nemščini. Ker je opazil, da je značaj slovanskih jezikov zelo starinski, je od njih pričakoval pouka glede na starejšo razvojno dobo nemščine.

Prvi slovanski učenjak, s katerim je stopil v zvezo, je bil Dobrovský, ki je po Brentanovem posredovanju 1810 poslal Grimmu svojega »Slavina«. Že naslednje leto sta Grimm in monakovski germanist Docen povzročila odkritje »brižinskih spo-

¹ »Iz doba Vuka Karadžića (Bratstvo XVII = 29. knjiga Društva sv. Save, str. 171—188 Novi Sad 1923.).

² B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm, von Max Vasmer. Berlin, 1938. V. 8°. XXXVIII—217 str. — Aus den Abh. der Preuß. Akad. der Wiss. Jahrg. 1937. Phil. hist. Kl. Nr. 7.

menikov«! Stare cerkvene slovanščine se je Grimm učil iz Dobrovskega »Institutiones«, slovenščine iz Kopitarjeve slovnice, ruščine iz Vaterjeve. Poleg tega se je zanimal tudi za ostanke jezika polabskih Slovanov in za prve vzorce nove bolgarščine, ki mu jih je oskrbel Vuk. Večina tukaj priobčene korespondence pa govori o slovenščini in o Vuku. V obojem je glavni informator, posrednik in režiser — K o p i t a r.

S Kopitarjem se je Grimm osebno seznanil razmeroma pozno, na Dunaju ob priliki kongresa 1815. Živahnije dopisovanje med obema pa se začne šele 1819 in traja nepretrgano skoro do Kopitarjeve smrti. Samo zadnji dve leti nekoliko poneha. Deloma zaradi tega, ker Grimm ni sprejel Kopitarjeve »panonske teorije«, deloma pa tudi zaradi tega, ker so Kopitarja jezile šikane avstrijske pisemske cenzure.

Glavna skrb, ki se kakor rdeča nit vleče skozi vsa ta pisma, pa je pri Kopitarju vendarle, kako bi z Grimmovo pomočjo Vuku, »m e i n e m Schöler quoad principia linguae et grammaticae«, kakor je (str. 49) ponosno podčrtal, utrl pot med nemški znanstveni svet, in mu med Nemci pridobil ono zaslužno priznanje in ugled, ki ga je Vuk potreboval, če je hotel s svojim reformatoričnim delom med svojimi rojaki uspeti. Kopitar in Grimm sta poskrbela, da je Vuk postal pravi nemški doktor, promoviran na nemški univerzi v Jeni, da je postal član raznih nemških učenih družb, in da ga je, kar je takrat v Evropi veljalo kot posebno visoko odlikovanje, 1823 sprejel v Weimaru sam G o e t h e. Kopitar je tudi poskrbel, da je Grimm izrabil za svoje nemške pravne starine bogato gradivo, ki ga je Vuk nabral v svojem slovarju. V slavistiki sami pa je imel nenavaden odziv Grimmov poziv na nabiranje narodnega blaga, ki ga je izdal 1815, in ki je prišel tudi v Kopitarjeve in Vukove roke. Ž njim je prišel Grimm v zvezo z raznimi slovanskimi učenjaki, med katerimi je, kakor n. pr. pri Rusih, ustvaril celo šolo, ki si je za vzor vzela Grimmovo znanstveno metodo.

Na te učenjake je vplival Grimm s svojimi natisnjenimi deli, a tudi s svojimi pismi. Najbolj živahno pa je bilo dopisovanje med njim in Kopitarjem, pred vsem zaradi tega, ker so oba vezali enaki znanstveni interesi. Ko se je Kopitar seznanil z Grimmom, je bil že davno mož z jasno oblikovanimi znanstvenimi nazori in interesi. Po svojih zvezah z Dobrovskim je bil na višku takratne slavistike, na nemški znanosti pa je pred vsem visoko cenil absolutno čistost in nepodkupljivost znanstvenega mišljenja, kakršna je n. pr. značilna baš za Grimma (str. 163), dočim je Rusom, Čehom in Poljakom očital »rodoljubne laži«. Poleg tega je bil po smrti Dobrovskega (1829) Kopitar najboljši slavist, ki je jasno videl, koliko mu pri lastnih študijah lahko pomaga germanistika, Grimm je 1814 v pismu Dobrovskemu obžaloval, da se na Dunaju ni mogel seznaniti s Kopitarjem — ki je bil takrat v Parizu —, ker je sam čutil, da mu njegovo slavistično znanje lahko koristi in da imata skupne znanstvene interese.

Oba je vezalo zanimanje za etimološke študije, ki jim je ravno Grimm dal značaj znanosti s tem, da je poleg raziskovanja besede vedno zahteval tudi poznanje reči, ki jo beseda zaznamuje. Pri Kopitarju se je to zanimanje še poglobilo, odkar je bil 1816 postal vodja rokopisnega oddelka dvorne knjižnice, kjer so bila vsak dan možna nova, zanimiva odkritja. Kot etimolog se kaže Kopitar tudi v svojih številnih in obsežnih opazkah, ki jih je pošiljal Grimmu ob njegovih knjigah in ki so v veliki meri zajete iz slovenščine. Tudi druge znanstvenike ocenjuje Kopitar rad po tem, koliko veljajo kot etimologi, čeprav jim s tem včasih dela krivico, ker leži njihova vrednost in pomembnost drugod, kakor n. pr. pri Palackem, Rankeju ali Šafaříku. Napačna poraba samih etimoloških dognanj je bila tudi kriva, da se je Kopitar vse do konca svojega življenja oprijemal teze o panonskem poreklu stare cerkvene slovanščine.

Grimmovo načelo, da treba pri študiju kakega jezika v prvi vrsti upoštevati čisti narodov govor, ne pa knjižni jezik, ki je umetna, kompromisna tvorba, se je popolnoma skladalo s Kopitarjevimi nazori. Oba sta pravilno umevala pomembnost živih narečij in potrebo knjižnih jezikov, osnovanih na temelju čiste, žive narodove govornice. V nasprotju z racionalistom Dobrovskim sta kot prava romantika cenila narodno pesem in globoko umevala vso daljnosežno pomembnost Vukovega življenjskega dela.

Ob skrbi za Vuka sta družno pomagala drug drugemu, Vuk pa je delal po pre-mišljenem načrtu obeh. To delo se pač najlepše kaže v Vukovem slovarju, ki je najlepši

spomenik skupnega dela te znamenite trojice. Kopitar je Vuku oskrbel knjižna pomagala in tolmačil gesla z nemščino in latinščino, Grimm pa je nasvetoval realno razlago gesel, ki daje Vukovemu slovarju posebno ceno in naravnost moderno lice.

Pred vsem pa je Kopitar Vuka premišljeno vodil in podpiral ob njegovem prizadevanju, da dá Srbom nov knjižni jezik na podlagi žive narodove govorice, ki naj zamenjati dotedanjo umetno, učenjaško mešanico stare cerkvene slovanščine in ruščine, imenovano »slavenoserbski jezik«. Pri tem so Kopitarja vodili zgolj njegovi znanstveni nazori in njegovo stvarno mišljenje o jeziku, nikakor pa ne mogoče kakšni verski ali politični predsodki, kar se mu je tolikokrat očitalo, posebno, ko je ob potrebnih reformi pisave v srbsko cirilico uvedel tudi zloglasni latinski »j«. Saj se je Kopitar enako vnemal za reformo knjižnega jezika na podlagi narodove govorice pri Grkih, Romunih, Ukrajincih in Bolgarih. In ko je Vuk dvomil o uspehu in že skoraj obupaval, mu je vlival novega poguma, česar mu Vuk vse svoje življenje ni pozabil.

In kot pomočnika pri tej svoji skrbi za Vuka si je pridobil tudi Grimma, ki mu je služil kot dragocena priča za vrednost Vukovega dela, pred čije pričevanjem so morali utihniti oni Vukovi rojaki, ki so, vsi zaverovani v psevdoklasicistične nazore, Vukovo delo preganjali s smešenjem, prezirrom in krivičnimi očitki, Kopitarjevo pomoč pa s sumničjem in denunciacijami. Vukov položaj je bil tem bolj težaven, ker je bil vodja njegovih domačih nasprotnikov sam srbski metropolit Stratimirović, mož, ki je užival velik ugled ne samo doma, ampak tudi v inozemstvu. V boju s takimi nasprotniki je bila pomoč Grimma, uglednega nemškega učenjaka, na vso moč dragocena. Kopitar ga je naprosil, da je pisal ocene Vukovih del, in je zraven še poskrbel, da jih je pisal na tak način, da je bilo Vuku res pomagano. Saj je Grimm včasih skoraj ponovil v recenziji besede, ki mu jih je Kopitar pisal v svojem pismu! Oba sta pridobila tudi Goetheja, da se je potegnil za Vuka, ki ga je prav iz Goethejevih ust morala neizmerno razveseliti izjava, da ni stvari, ki bi se dala primerjati s srbsko narodno pesmijo. In sam Goethe je Vuku še v Weimaru oskrbel osebne stike z vplivnimi krogi v Rusiji. Po Grimmu in Goetheju se je Vuk osebno seznanil z mnogimi uglednimi nemškimi učenjaki. Vse to mu je prineslo ne samo potrebno moralno oporo, ampak tudi gmotno pomoč, ki je je bil Vuk zelo potreben, saj je živel samo od svojega peresa in je moral skrbeti za številno družino.

Te zveze, ki mu jih je nasnoval Kopitar, »ipse indoctorrimus«, kakor se je rad imenoval z nekako ponosno ironijo, so omogočile, da je Vuk 1823 postal na vseučilišču v Jeni doktor filozofije. In ko je Stratimirović postal član znanstvene družbe v Göttingenu, sta Kopitar in Grimm poskrbela, da je ista čast kmalu nato doletela tudi Vuka obenem z obema bratoma Grimmoma. To je bila za Vuka ogromna moralna zmaga; sedaj ga pač niso mogli več omalovaževati zaradi njegovega dela, če je v inozemstvu doseglo med učenim svetom tako sijajno priznanje. Šafařík, ki je v Novem Sadu opazoval učinek teh in enakih priznanj na Vukove nasprotnike, mu je 1826 nazorno opisal njihove dolge, skisane obraze, sam pa se je na tistem veselil Vukove zmage, o kateri je bil že takrat trdno prepričan. Vuk sam pa je dobro vedel, da se mora za vse to zahvaliti v prvi vrsti Kopitarju, v drugi pa Grimmu. Da se mora Vuk za svojo »evropsko slavo«, ki mu jo nasprotniki tako zavidajo, zahvaliti predvsem Grimmu, je Kopitar sam Grimmu potrdil (str. 57).

Mnogo prostora zavzemajo v tej korespondenci kajpada tudi Kopitarjeve opazke o sodobnih znanstvenih prizadevanjih. Z jedko ironijo označuje diletantizem raznih etimologov, kakor je bil n. pr. Hammer-Purgstall, ali pa strupeno glosira Hankove staročeške falzifikate, o katerih je Dobrovský takoj podvomil, ki pa sta jih Palacký in Šafařík navdušeno pozdravila.

Posebno poglavje pa tvori v Kopitarjevih znanstvenih nazorih in v njegovem razmerju do Grimma Kopitarjevo mnenje o izvoru starega cerkvenoslovanskega jezika, s katerim se je postavil v nasprotje z Dobrovskim in njegovimi pristaši. Dobrovský je učil, da sta Ciril in Metod staro bolgarsko narečje, ki sta se ga naučila v Solunu in njegovi okolici, povzdignila v knjižni jezik, ki se je rabil najprej v cerkvi, Kopitar pa je vse svoje življenje učil, da je ta knjižni jezik nastal v Panoniji, da je torej »stara

slovenščina«, nekaka starejša oblika današnje slovenščine. Ta nazor imenujemo s kratko označbo »panonska teorija«, Kopitar se je pri tem skliceval na razne tujke (pop, post, oltar, krst, krstiti, papež itd.), ki se nahajajo v »staroslovenščini« in ki očitno niso nastale na grškem vzhodu, ampak na latinskonemškem zahodu slovanškega ozemlja. Danes si te besede razlagamo kot najstarejšo plast starega cerkvenega slovanskega jezika, ki so jo ustvarili frankovski misijonarji in ki je bila prevzeta od Cirila in Metoda ali njihovih učencev. Bolgarščina sama pa je bila takrat še premalo znana, da bi kakorkoli resno mogla prihajati v poštev. Saj je vendar znano, s kakšnimi težavami jo je še sedemdeset let pozneje moral na licu mesta študirati V. O b l a k. Če se je Kopitar te »panonske teorije« tako žilavo oklepal, ni delal tega iz kakega slovenskega fanatizma, ampak zgolj in edino iz znanstvenih razlogov, za kar je baš v tej korespondenci dovolj dokazov.

Grimm je namreč od kraja v tej stvari bil pristaš Kopitarja, ko pa je izšel »Glagolita Clozianus«, torej baš ona knjiga, ob kateri si je Kopitar obetal, da bo z njo svojo teorijo obranil »contra omnes et singulos«, je Grimm jasno spremenil svoje mnenje, postal pristaš »macedonsko-bolgarske teorije« in v svoji recenziji stopil na stran, kjer so že od nekdaj stali Kopitarjevi »nasprotniki« v tej reči, kakor Šafařík, Köppen, Vostokov in Dobrovský. To je nekoliko skalilo prijateljsko razmerje med obema. Edini, ki je Kopitarju v tej reči ostal zvest do svoje smrti, je bil njegov veliki učenec Miklošič, ki je s svojim velikim ugledom življenje te teorije za nekaj desetletij umetno podaljšal.³

Tudi glede medsebojnega razmerja slovanskih narodov je Grimm bolj trezno in bistro sodil, ko Kopitar, ki je Ruse prišteval k severnim Slovanom, dočim so za Grimma nekak prehod od severnih Slovanov k južnim.

Vkljub takim in enakim pomotam pa je tudi ta korespondenca ponoven dokaz za ogromno znanje in bister pogled Kopitarja, ki ga je imel za vse probleme slavistike. Če je tu ali tam s kako prenašlo in žolčno besedo — o Srbih in Bolgarjih ni v vsej njegovi ogromni korespondenci ne ene nespodobne! — storil komu krivico, se mora to oprostiti moži, ki je preživel težko mladost in se je, čim bolj je prihajal v leta, tem bolj čutil osamljenega. Naravnost ganljiva pa je njegova trajna in požrtvovalna skrb za Vuka, in pozneje za Miklošiča, v katerem je takoj spoznal velik talent. Široko razgledanost po znanstvenem polju dokazuje pri njem dejstvo, da se že v njegovih pismih pojavljajo problemi, katerih važnost so učenjaki spoznali mnogo pozneje, tako n. pr. sintaktične sorodnosti »balkanskih jezikov«, iz katerih je sklepal na skupni, stari, traškoilirski »substrat«. Samo pričevanje Miklošiča, ki je kot »hvaležen učenec« 1847 svoj spis »Vita Clementis episcopi bulgarorum« posvetil spominu Kopitarja, bi moralo Jagića opozoriti, da Miklošič, ki je izšel iz Kopitarjeve šole, ni bil nikak »avtodidakt«. Saj se jasno vidi, kako je Miklošič naravnost prevzel življenjski in znanstveni program Kopitarja. Odtod ima Miklošič tudi zanimanje za slovanske realije, za narodopis in za mitologijo. Toda ne samo, da je izvedel Kopitarjeve načrte, Miklošič je delokrog slavistike razširil in poglobil ter načel celo vrsto novih problemov, ki so njegovemu učitelju bili neznani, tako da je po pravici veljal za največjega gramatika 19. stoletja.

Tako izzveni Vasmerjev uvod, v katerem se nam kaže Kopitar v plastični podobi kot velik učenjak, v slavospev Miklošiču in v apologijo Kopitarja. »Zadnja

³ V raznih oblikah in posledicah straši še danes med nami. Najnedolžnejša je pač v označbi jezika Cirila in Metoda kot »staroslovenščina«, ki ima svoj smisel samo na podlagi »panonske teorije«. Bolj čudno pa je že, če nam naše slovnice in pravopisi še v XX. stol. z upornostjo, ki bi bila boljše stvari vredna, vsiljujejo pri razlagovanju pravilo, ki velja za »staroslovenščino«, po kateri je posneto. Ali če n. pr. »Južnoslovenski filolog« še v svojem naj-novejšem bibliografskem poročilu (XV, 290) o slovenističnih publikacijah našteva Grivčeve spise o sv. Cirilu in Metodu. Metodična, na tradiciji te teorije sloneča pa je za študij naše slovenščine usodna praksa, ki se je baš zaradi nje udomačila pri naših slovniciarjih, da jo obravnavajo bolj kot nekak mrtev, ne pa živ jezik, da velja njihovo zanimanje v mnogo večji meri njeni preteklosti kot njeni sedanjosti, ki je vendar tako potreben ključ za pravo spoznanje njenega življenja, tudi historičnega.

desetletja je marsikdo življenjsko delo Kopitarja omalovaževal, ker je zapustil manj knjig ko drugi vodilni slavisti njegove dobe, in ker so njegovi številni članki po raznih časopisih bili kmalu pozabljeni. Njegov žolčni značaj in njegovo nasprotje do praških slavistov in Rusov, ki se je kazalo v odklanjanju češkega preporeda in Hankovih falzifikatov, a tudi poostrilo v nasprotovanje do vsakega, Avstriji sovražnega panslavizma, je pripomoglo k temu, da je postal v slavistiki nepopularen. To pa nas danes ne sme več motiti, da bi ne priznali njegovih zaslug. Bolj pravična ko potomci sta bila proti njemu njegova velika sodobnika Jakob Grimm in Leopold Ranke, ki sta njegovo delovanje zelo natančno poznala. Grimm ga označuje kot onega slavista, ki po smrti Dobrovskega vse današnje slaviste vodi (str. 150), saj je po svojem odločnem odklanjanju čeških falzifikatov bil naravnost vest takratne slavistike. Pravičnejši ko mnogi drugi je bil proti njemu tudi Ranke, ki ga je osebnost dobro poznal. Ta je po Kopitarjevi smrti žalujočemu Vuku pisal umne besede: »Mnogo ste zgubili z njim, tudi jaz, lahko pa rečeva celo: ves svet. Bil je mogoče najboljši filolog, z najobsežnejšim in najtočnejšim znanjem, kar jih je celo avstrijsko cesarstvo premoglo. Za srbski narod pa si je Slovenec Kopitar stekel trajno zaslugo, da je reformatorja srbskega književnega jezika odkril, izučil in pospeševal, kjer je le mogel.«

Tako energično opozorilo na pomen, ki ga ima Kopitar za Srbe, je v današnji dobi, ki je nekako pozabila jasno pričevanje Vuka samega ali pa ga iz bogvekakih razlogov mogoče namenoma zatajuje, res zelo potrebno, da dobi, kar velja tudi v znanosti in v njeni zgodovini, vsakdo to, kar mu po pravici gre. Na to je že sam V a s m e r (str. IV) jasno opozoril: »Želel bi, da bi to moje delo bilo povod za bolj pravično presojo velikega slovenskega filologa, čigar bojeviti značaj je celo J a g i ć a premotil, da njegovega položaja v znanosti ni ocenjeval brez predsodkov. Čudno je tudi, da je srbska »Narodna enciklopedija« Kopitarjevo ime zamolčala. On, neutrudni glasnik Vukove slave v svetu, ima danes pravico, da zahteva enako priznanje svojih zaslug tako od svojih rojakov, kakor tudi od Srbov.«

Do tega pa imamo še daleč, kakor kažejo znamenja. Lj. S t o j a n o v i ć, bivši vseučiliški profesor in ministrski predsednik, urednik še vedno ne končane državne izdaje Vukovih spisov, je izdal obsežno monografijo o V u k u.⁴ Ta knjiga — velikega formata! — ima devet strani imenskega registra, v katerem je navedena vsaka, pa tudi še tako brezpomembna oseba, samo da je v knjigi imenovana, le — Kopitarjevo ime boš zaman iskal po registru, kakor da v knjigi sploh ni omenjen. Pri nas pa⁵ pogrevamo stara sumničenja in imenujemo Kopitarja Vukovega »pomočnika«, ter smo mu s tem lepo prisodili vlogo nekakega uslužnega in poslušnega »asistenta«. —

*

Izdajatelja je pri prirejanju te korespondence nekoliko oviralo dejstvo, da mu ni bil pri celotni izdaji pisem na razpolago dragoceni pripomoček, ki ga imamo za Kopitarjevo korespondenco, namreč njegov dnevnik, v katerem je Kopitar dan za dnevno zabeleževal svoja odposlana pisma, včasih celo z označbo vsebine. To je njegov »Briefjournal«, od katerega pa je javnosti dostopen samo drugi del, obsegajoč l. 1829—1844 (12. jun.), ker ga je J a g i ć priobčil v zborniku »Neue Briefe von Dobrovsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven«, Berlin 1897, str. 823—50. Jagić pravi o tem dnevniku samo, da ga je pred nedavnim našel, ne pove pa, kje. Brez dvoma ga je dobil v tedanji ljubljanski licejki, v Kopitarjevi zapuščini. V tej zapuščini se nahaja tudi prvi del tega dnevnika, obsegajoč l. 1816—29, ki doslej še ni bil natisnjen. Z njegovo pomočjo lahko nekoliko posvetimo v to pomembno pisemsko zvezo. Obenem bomo pristavili par opazk, ki so potrebne za nas Slovence, predvsem o rečeh, za katere ni pravega povoda, da bi se podrobneje komentirale v publikaciji akademije, ki ima svoj sedež in delokrog daleč izven slovenskega sveta.

⁴ Život i rad V. St. Karadžića. Beograd, 1924. V. 8°. 783 str.

⁵ Kidrič: Zgodovina slovenskega slovstva, 576.

Kopitarjev »Briefjournal« nam pove, da so izgubljena, ali doslej vsaj ne še najdena, pisma, ki jih je Kopitar poslal Grimmu 20. maja 1820, ter 8. junija in 19. jun. 1822, torej prav iz začetka njune korespondence. Pismo, ki ga je Vasmer priobčil pod št. 7., pa v žurnalu ni zabeleženo, ker ni odšlo po pošti, ampak ga je ponesel v Nemčijo Köppen; takih pisem Kopitar menda ni zapisoval, kakor tudi ni zabeleženo pismo št. 16, ki ga je Grimmu osebno prinesel neki Lusignan. Pismo št. 15, pri Vasmerju datirano »7 July«, je v žurnalu označeno s 5/10, torej od 5.—10. julija pisano. Pod št. 28 priobčene »Notae ad Grimm« so bile odposlane 19. avg. 1826. Štev. 34, ki jo Vasmer označuje kot »Undatiert«, je pri njem pravilno vstavljena, ker je bila odposlana 29. marca 1828.

Pod št. 28 priobčene »Notae«, ki se na str. 2 imenujejo »Notatenzettel«, na str. 3 pa »Notulae«, so prav značilne za tehniko Kopitarjevega študija in znanstvenega dela. V njegovi zapuščini jih je ohranjeno še precejšnje število, ne da bi se doslej dalo pokazati, katero znanstveno delo glosira Kopitar v določenem primeru.

»Trubarsche Glagolitica« v Kasslu, omenjena na str. 4, so pač zelo površno označena. Po večini gre namreč tam za glagolske tiske (abecedarij, katekizem, postilo, Novi testament, Razumni nauci), ki sta jih v Tübingenu v letih 1561—3 izdala Konzul in Dalmata.

Na str. 10 omenjeni »Papa Carl[ovicensis].« je srbski metropolit Strati-mirović, ki ga Kopitar drugod (str. 30) imenuje »der serbische Papst« in (str. 160) »der raczische Papst«.

Na str. 71 je po pomoti natisnjeno »Bruche« nam. »Besuche«, na str. 89 pa »Mayd« nam. »Magd«. Kdor se je sploh kedaj mučil s Kopitarjevo pisavo, bo vedel, kako lahko se človeku zgodi, da pri Kopitarju kaj narobe prebere.

Na str. 92 piše Kopitar: »Krainische Sagen erscheinen nächstens von einem (hier studirenden) Dr. Juris, Olipitsch, der Ihrem englischen Lector Banfield krainisch lehrt! Sed nec ipse vidi hucusque.« Ta »Olipitsch« bo pač menda Karl Ullepitsch,⁶ pozneje poplemeniteni »Edler von Krainfels«, r. 28. febr. 1810 v Žužemberku, u. 23. jul. 1862 v Karlovih Varih. Jus je študiral v Gradcu in na Dunaju ter prišel 1833 kot praktikant v Ljubljano k c. k. ilirski komorni prokuraturi. Bil je član Muzejskega društva in kranjske kmetijske družbe, tajnik Zgodovinskega društva za Kranjsko, mnogo zaposlen v javnih službah, nazadnje kot deželni glavar kranjski. Svoje pesmi je že od 1832 priobčeval v »Illyrisches Blatt«, ki mu je bil 1839—46 tudi urednik, pod psevdonomom »Jean Laurent«, prozo, po večini zgodovinskega ali krajepisnega značaja, pa tudi pod značko »C. A. U.« Njegovo zbirko, o kateri je moral po pravici domnevati, da bo Grimma zanimala, omenja, dasi brez njegovega imena, zopet v sledečem pismu (str. 94): »Ihr Mr. Banfield sammelt ja auch an Volksmärchen hier; et audio parari hic unum vol. Carniolanarum, sed nondum vidi.« Več ko v poletju 1832, ko je pisal Kopitar ti dve pismi, tudi pozneje ni izvedel, ker o tem molči. Ullepitsch pa je šele prihodnje l. 1833. začel iz te svoje zbirke priobčevati posamezne kose, toda vse v pesniški obliki in vedno s podnaslovom »Krainische Sage«. Tako je »Illyrisches Blatt« prinesel (1833, str. 113) njegov prevod Prešernove verzije »Lepe Vide«, 1837 pa (141) »Der Wassergeist«, isto snov, kakor pri Prešernu in z istim metrom, in (146) »Der Wundersee«. V to zvezo spadajo tudi »Die Götter der Slaven«, (1836, str. 9) verzificirana slovanska mitologija z obširnimi opazkami. Posebno bogato pa je, deloma pod vplivom Korytka in Vraza, deloma pa tudi dejstva, da je Ullepitsch takrat postal pri »Illyrisches Blatt« urednik, leto 1839, ki je prineslo sledeče verzificirane Ullepitscheve »kranjske pripovedke«: »Die Schlangenkönigin« (41), »Der See von Beukhla« (53), »Erasmus Lueger« (73, cel »Krainischer Sagenkranz«), »Roschlin und Verjanko« (109), »Der Nußbaum von Loque« (125). Poznejša leta se je vsa ta poezija umaknila prozaičnemu »domoznanstvu«.

Tudi o Čopu govori Kopitar v teh pismih. Tako pravi (92): »Überhaupt ist man in unserem Windenlande sehr tätig: 2 slow. Wörterbücher (von Murko und Jarnik,

⁶ Wurzbach: Biogr. Lexikon 48, 299—301.

in Laibach der dritte Band einer weltlichen Gedichtsammlung, darunter auch Volkslieder etc. Ein sehr gelehrter Zhop, dem die spanische und englische Literatur tägliches Futter ist, auch in der polnischen wohl erfahren, nun Laibacher Bibliothekar, will alle diese Sachen in den Jahrbüchern anzeigen.« Rahlo je že v teh besedah naznačeno, kako različna svetova sta bila ona, v katerih sta duševno živela Kopitar in Čop. Ob »Čbelici« zanimajo Kopitarja v prvi vrsti narodne pesmi, in tudi Kopitarjeve besede o Čopovem zanimanju za tuje literature so prej nekak izraz pomilovanja, mogoče celo rahlega preziranja, ko pa pohvale ali občudovanja. In pri tem je Kopitar od Čopa pričakoval, da bo študiral slovensko etnografijo in mitologijo, a je bil nad njim bridko razočaran. Tako piše o njem (139): »Im Lande selbst wäre noch Vieles zu erforschen, aber der Sinn dafür fehlt leider ganz. Selbst Zhop (der vorigen Sommer badend ertrank) fraß lieber englische Romane und spanische Romanzen dafür.« Tukaj se že oglašča razdraženost onega Kopitarja, ki je med rojaki v »abecedni vojski« pogorel in sedaj čuti, da mu tudi Grimm ne pritrjuje več. V istem pismu mu namreč piše: »Ich bin allerdings äußerst gespannt auf Ihre Einwendungen. Bisher war ich stolz auf die Bemerkung meiner Gegner, (z. B. eines in slavicus discipuli mei Zhop, den ein von mir nicht genug gelobter Dichterling⁷ mißbrauchte), daß meine pannonische Hypothese nur von Grimm getheilt werde, und dachte an Jenes malo cum Platone delirare quam cum vulgo sapere. Nun soll ich also allein stehen!« Ta bridki občutek bližajoče se osamelosti je Kopitarja tako žalil, da je popolnoma pozabil, da če že Jakobu Grimmu prezirljivo govori o neznanem »Dichterlingu« (ki ga niti imenovati ne mara) in o angleških romanih, v isti sapi in zvezi vendar nikakor ne sme imenovati tudi španskih romanc, ki jih je sam Jakob Grimm izdal na Dunaju 1815.

In še enkrat se srečamo s Čopom v tej korespondenci, ko razlaga Kopitar, na kako nelep način se je Šafařík znal okoristiti s tujimi idejami, ko v pismu Pottu trdi (206), da je sam za Šafaříka napisal zgodovino slovenskega slovstva. Tukaj je Kopitar — v stilistični naglici in v stari jezi na Šafaříka — zamenjal idejo in izvršeno delo. Koliko je na Šafaříkovi zgodovini slovenskega slovstva Kopitarjevega in koliko Čopovega, o tem danes lahko na podlagi rokopisov sodimo.⁸

»Raki«, omenjeni v pismu 12. apr. 1833 (str. 105), so v jeziku knjigotrških komisijonarjev neprodani izvodi knjig, ki jih komisijonar založniku vrne.

Kako visoko je cenil Kopitar »Glagolita Clozianus« kot svoje najvažnejše delo (prim. zg. str. 136), vidimo tudi na tem, da je (str. 139) dal dva izvoda natisniti na pergament, kar je bilo doslej neznano in kar sam imenuje »bibliomansko domislivo«. Enega je namenil za papeža, drugega za avstrijskega cesarja. Nazadnje pa si je papežev izvod izprosil grof Cloz, lastnik rokopisa, in Kopitar mu ga je podaril.

Če Kopitar poudarja, kako mnogo je treba še študija med narodom samim, torej ob pravem viru (gl. zg. str. 134), ne pa iz knjig, izhaja ta zahteva pri njem iz zavesti, koliko je v tej reči sam zamudil. Tako pravi (143): »Murko's Mythologica, glaube ich Ihnen schon gesagt zu haben, sind reine Compilation aus anderen Büchern, nicht aus dem Volke; und der unkritischeste Theil seines Werkes. Ich ward vom 10 Altersjahre an ein Student, dem hauptsächlich daran liegen musste deutsch zu erlernen. Als ich später, bei Baron Zois, wo ich Hauslehrer durch 10 Jahre war, auch das Vaterländische würdigen lernte, sah ich erst recht, wie kleinen Fonds linguae patriae ich mit 9 Jahren vom Hause mitgenommen hatte«. S tega stališča moramo presojati marsikatero njegove narodopisne podatke, tako na pr. str. 176: »Am Charsamstag machte ich selbst noch Feuer im Krautgarten; wir säeten dann Kren drauf.« Kje na vsem božjem svetu pa se hren seje? Ali prav tam: »Der Krainer ißt das Pferd nicht, sondern, wenn ich mich recht erinnere,⁹ so gehört es zu den dreyen, die nebst Biene und Schäflein nicht crepiren, sondern sterben, wie der Mensch selbst ne zerknejo, ampak umro.« Konjskega mesa Slovenec

⁷ Namreč — Prešeren, v »abecedni vojski«!

⁸ Prim. Iv. Kunšiča študijo v Zborniku Matice slovenske I, 100—157.

⁹ Podčrtal Kopitar sam.

ne je, ker ni cigan, izmed vseh treh tukaj naštetih živali pa se samo o čebeli v resnici pravi, da umre, ne pa pogine.¹⁰

V pismu 9. aprila 1836 (str. 145) je Kopitar za »Rothlauf« pač napisal »krain. »МІЕНІ« in ne, kakor je po pomoti natisnjeno. »Kobiljekar« se imenuje tako po svojem klicu, ki se tolmači kot vprašanje: »Si videl kje moja kobilo?« In tako bi se dalo opomniti še to in ono, posebno ob njegovih etimologijah, o katerih Vasmer (XV) vendar nekoliko preveč ugodno sodi.

»Skuftus« (154, 193) je samo v starejšo obliko reducirani in latinizirani nemški »Schuft«. Take tvorbe je Kopitar rad ustvarjal, kadar je hotel povedati kaj bolj ostrega, kar bi naj razumel samo adresat. Značilno pa je, da v teh pismih skoraj ni sledu one makaronščine, ki jo je sicer Kopitar v svoji korespondenci tako rad rabil. Pač pa se mu je v naslovu pisma z dne 5. avg. 1837 (str. 167) izmuznil patetični latinski heksameter!

Značilne so (182) njegove besede: »Ich gehe mit einem deutschen Journal für Slavia schwanger, und rechne auf Sie.« Očividno so mu dunajske »Jahrbücher« bile pretesne, a niti Miklošiču enajst let pozneje ni bilo dano, da bi s svojo »Slavische Bibliothek« uspel.

Drobni listič, priobčen pod števil. 118 brez datuma, ima svoj datum pod števil. 110 a. Bil je priložen k 27 listom, ki jih je po Kopitarju poslal Grimmu Castiglione. Saj pravi Kopitar (191) sub 9): »En tibi nunc 27 paginas Gothicas...« Med Kopitarjevo zapuščino se v Ljubljani (Ms. 580, 116, list 5.) hrani list z napisom »Grimm 25 Dec 1843« in s Kopitarjevimi opazkami k str. 320—688 Grimmove slovnice IV. del, ki jih Kopitar očividno ni odposlal. Saj spada že v zadnje leto Kopitarjevega življenja, ko je preživel težke čase in se je razmerje med njim in Grimmom že hudo ohladilo. Med ostalo Kopitarjevo zapuščino se prav tam (Ms. 580, 101) hranijo tudi prve štiri strani recenzije, ki jo je priobčil Jakob Grimm v dunajskih »Jahrbücher der Literatur« (74, 1836, 179—182), ko je bil Kopitar njihov urednik.

Ruskega štipendijata Preisa je Kopitar v naglici po krivem obsodil (196), na kar je že Vasmer opozoril (XXXV). Kako v resnici »trezen«, vseskozi znanstven duh je bil P. I. Preis (1810—46), lahko vidimo v pismu, ki ga je pisal mariborskemu profesorju Puffu o Cafu (ČZN XII, 47—49), kateremu je odločno nasvetoval, naj za sedaj ne hiti s prenašanjem etimologijami, ampak skuša dobiti čim več zanesljivega gradiva. Zdi se skoro, da se je Cafa ta pametni nasvet (v aprilu 1841) prijel, kajti v poletju 1844 ga lahko zasledujemo, kako ekscerpira obsežni Hipolitov rokopisni slovar (RDHV III, 139).

»Sandbüchse«, omenjena na str. 196, je ironična označba za nemško marko Brandenburg (z glavnim mestom Berlinom, kjer je Grimm takrat živel), ki so jo zaradi njenega peščenega ozemlja imenovali »des heiligen römischen Reiches Streusandbüchse«. Podobno namigavanje je v sledečih stavkih (206): »Das deutsche Sklave ist doch gewiß nach den Slaven und seit unsrer Unterjochung; daher der Gothe es nicht kennt. Erst als man Löwen und Bären auf uns losließ, wurden wir Sklawen.« Levi in medvedi pomenijo tukaj heraldične podobe živali v grbih onih nemških vladarjev, ki so si Slovane podjarmili; eden najbolj znanih med njimi je saksonski vojvoda »Heinrich, der Löwe«.

Registri so za tako bogato publikacijo nekoliko preskopi, ker ne kažejo njenega pravega bogastva. Zato si bo moral vsakdo, ki bo to bogastvo v resnici hotel izčrpati, narediti za lastno potrebo in porabo svoj poseben register. Da prihranim delo onemu, ki bi iskal v tej knjigi gradiva za zgodovinski slovar slovenščine ali za zgodovino študija slovenščine, ki se v tej korespondenci začne, priobčujem tukaj nabrane dodatke k besednemu registru slovenščine:

bar 36; bart 164; bezati 85; četa 200; dob, Dobrova 50; dokaj 70; god, goden, goditi 143; goljufati 18, 35; hiša 166; hudič 95, 129, 207; irha 41; jastreb 144; Jernej 39; junica 173; kljunač 208; knez 147; kobiljekar 208; konoplja 39; korec 165; kositar 198;

¹⁰ M. Majar: Spisovnik za Slovence. U Ljubljani, 1850. Str. 24.

Kopitar 147; kot 111; Kotar 44, 47; kotel 35, 49; kramola 46, 49, 56, 59; krat 164; krščenica 89; krt 208; kuga, bela 86; kurec 95; ledina 208; leto, babje 103; log 38; meč 42; meta 103; miza 43; most 66; mutast 78, 164; Oger, ogerc 78, 79; ol 52, 165; pečat 208; peg 48, 52; pegat(ka) 48, 84; peljati 79; pisana mati 84; pogoditi 143; pogrešiti 179; pomoliti se 82, 134; Posavci 143; Potpežnik 91; povesmo 208; prijatelj 34; prisega 59; raj 13, 38; ramen 42; Resman 147; Rim 21, 50; romar 21; rovaš 39; ruda 144; sesljati 92; sloboda 206; slok, sloka 208; socha 158; stavnica 95; stržek 208; svoboda 206; šen 145; štumfi MB 103; tur 205; ugoditi 143; veja 210; veža 166; vrag 77; vrana 208; zamorec 143; Zasavci 143; zezljati 92; zgrešiti 179; želod, želodec 205; život 89; župa 12; župan 12, 16, 147.

Kar je dozdej izdanih Kopitarjevih korespondenc, v nobeni se ne kaže tako široko obzorje znanstvenih interesov Kopitarja kakor v tej; to je opazil že Vasmer (XIV). Lahko pa se reče tudi, da se v nobeni Kopitar ne kaže tako odkrito kot človek; edino v tej dobimo nekaj vpogleda v globine njegovega značaja. Kakor nekako bridko spoznanje, kako je v njem samem znanost nekako prerastla ali zamorila vse nežnejše čustvovanje, zazveni, če beremo, kako Kopitar z nekako zavistjo vzdihne (90): »Sehr gerührt hat mich Ihre Dedication an Wilhelm! Glücklich, wer bei soviel Studiren soviel Gemüth erhalten!« In bister pogled in jasno, trezno sodbo pokaže, ko nadaljuje: »Unser Wuk ist zwar einer der Großrichter in Belgrad, aber wie d e r unzufrieden. Er hat Sie und andere edle Deutsche kennen gelernt, und muß sich unter Leuten unglücklich fühlen, die weder die ehrliche Einfalt des Barbaren, noch die redliche Weisheit des Gebildeten haben, sed vitia tantum utriusque partis.« Enakih mest, ki nam odpirajo okna v Kopitarjev značaj, je v teh pismih še več. Zdi se, da je bil Kopitar proti tujcu Grimmu bolj odkrit in zaupljiv ko proti svojim ožjim slovenskim in oddaljenim slovanskim rojakom. Tako bo kedaj možna pravičnejša ocena Kopitarja kot učenjaka in kot človeka. Za oboje imamo v tej publikaciji dragoceno gradivo, zato moramo biti hvaležni izdajatelju, ki se je tako zvesto in požrtvovalno potrudil z našim rojakom, in založnici, ki ga je postavila na tako visoko, daleč vidno mesto. Upajmo, da tej lepi publikaciji ne bo škodilo dejstvo, da je prišla v roke pokolenju, ki po večini nima smisla za to, da bi se nad zgodovino zamislilo, ker je trdno uverjeno, da samo zgodovino ustvarja. —

*

M. V a s m e r zasleduje dalje Kopitarjeva pisma drugim nemškim učenjakom in pripravlja novo knjigo o njih. Upajmo, da bodo po vsem tem vendarle kdaj zagledala luč sveta tudi Kopitarjeva pisma Z o i s u , ki v Ljubljani že desetletja čakajo založnika.

KOPITARJEV »BRIEFJOURNAL« 1816—1829

Dr. Joža Glonar

Pomembnost Kopitarjevega »Briefjournala«, ki sega daleč preko mej slavistike v vse sorodne filološke in zgodovinske panoge, je spoznal Jagić že pred štiridesetimi leti, ko je priobčil njega drugi del (gl. zg. str. 137). Tukaj se priobčuje njegov prvi del, ki sega od 7. februarja 1816 do 23. junija 1829. Prepis ne posnema vseh posebnosti mestoma težko čitljivega rokopisa Kopitarja, ki večkrat meša latinico in cirilico. Kar je Kopitar pozneje prečrtal, stoji v (), kar je dostavljeno, pa v [].

[1816.]

- (2)7. Febr. Debure. Nicolopulo.
 15. — Hormayr. Palkovič. Rumi.
 23. — Vuk.
 28. — Tanackovich.
 6. März Linde. Vater. Vuk.
 12. Apr. Uná Mušicki & Vuk.
 22. — Tanacko[vich].
 26. — Schneider. Büsching. Hagen. Passow.
 27. — Jenko. Herrl. Jarnik.
 14. May Tekeli wegen seines Werks.
 15. — Dedi analysim 10 sententiarum de litt. Vlach.
 18. — Solarich.
 22. — Tanackovich.
 22. — fui apud Cassis.
 24. — Dobrovio. Hanca cum illuc Frushich.
 1. Juny Herrl f 100 & wegen Lehrers [?]
 10. — Dainko.
 15. — Zois.
 17. — Reidlinger.
 18. — Tökölyi in Arad.
 19. — Solarich.
 28. — de querella Stratimirovič.
 7. Sept. Ravnikar.
 10. — Vuk.
 11. — Creuzer.
 11. — Pinkerton.
 13. — Frushich.
 13. — Mich. Barla in Kővágó — Ör. per Ofen, Vesprim.
 13. — Palkovich.
 28. — de Pesthinensi privilegio.
 10. Oct. de Gaza.
 — — Dainko.
 12. — Pinkerton cf. Postwagen von 9.

[1817.]

4. Febr. Frušić nach Semlin. Carnoff sammt Hofmann.
 14. — Solarich.
 15. — Jean adfuit.

- 4./5. März Creuzer.
 11. — Vodnik & Ravnikar.
 12. — Pinkerton.
 29. — Adelung.
 15. Apr. Rumi.
 21. May Dobrowski.
 29. — Swoboda in Neuhaus.
 9. July Dobrowski.
 15. — Kyfs.
 18. — Thiersch wegen Ossolinski.
 20. Aug. Dobrowski. Bantke. Appendini.
 30. Sept. Frushics.
 6. Oct. de Vuk & Photino [?].
 24. — Linde. Bandke. Sierak.
 — — Basili.
 29. — Hanka & Dobr.
 4. Nov. Solarich durch W. Müller & Michanovich.
 5. — Schneider.
 8. — Pinkerton.
 9. — Thiersch. Scherer.
 11. — contra Sturdza.
 11. — de Vuk.
 24. — Debure.
 25. — Mušicki.
 26. — Schneider.
 27. — Ravnikar. Carnoff. Dobrowski & Hanka.
 28. — Wilde de Graecis.
 2. Dec. Dobrowski.
 18. — Dobrowski & Hanka.
 26. — Schneider cum Vodnikum in Scheybium [?]

[1818.]

2. Jän. Dobrowsky & Hanka cum Rusniacis.
 3. — Mai in Mailand.
 6. Febr. Frušić.
 17. — Davidovich.
 23. — wegen do.
 24. — Gregor Obradovics.
 26. März Mahanovich. Chuchich. de Bilz.
 28. — Dobrowski.

4. Apr. Hartmann.
— — de codd. slavicus Imper.
11. — Bandke. Adelung. Pinkerton.
15. — Appendini.
17. — Rumi.
18. — Vater.
— — Humboldt.
21. — Tanackovicz.
29. — Zois. Ravnikar. Karnof.
1. May Machanovich Agram.
4. — Jaklin. Jarnik. Dainko. Allitsch.
7. — Coray.
8. — Dobrowski. Einladung.
22. — do.
24. — do.
24. — Penzel cum Vuk 2^a.
7. July Dobrowski & Hanka f 40.
— — Luschan.
26. — Anti Cancell[arium]. H[ungari-
cam], & unionem.
4. Aug. Verhovacz. Mahanovich. Chu-
chich.
7. — Živković nach Bukreš.
19. — Bandke.
25. — Verhovacz.
4. Sept. Stratimirovitsch.
22. — Verhovacz.
23. — Carnof cum catalogo.
8. Oct. Dainko.
— — Vater cum Stratimirović.
17. — Verhovacz.
— — Herrl. Posselt.
Fronto 10.48
Symm 1.—
Cesarotti —.36
Porto —.54
13.18
29. Oct. Mušicki.
13. Nov. Palk[ovič].
16. — Cecile Z[ois].
15. Dec. Novosilcov. Pinkerton. Linde.
Bandke. Adelung. [Ob robu pri
vseh teh imenih] dem Wuk.
19. — M. Creyssig in Meissen.
23. — Solarich debet f 5 WW = 2 CM.
— — Peesenegger. Hanka Altstadt
293.
29. — Hanka.
- [1819.]
2. Jan. Pinkerton.
6. — (Vuk. Linde. Vater).
12. — Pilitzer.
16. — Dobrowski & Hanka.
17. — Pidoll.
20. — Mušicki. Verhovacz. Athanacz-
kovich. Bérits. Frušić × fran-
co. Rumi × do.
21. — Ravnichar. Carnof. Dobrowski.
22. — Hase. Coray & Antihranislav.
Snigurski. Tomassich f 20. Ap-
pendini. Tökölyi.
23. — Zaram de slavicus & Appen-
dinio.
29. — P. Pilitzer. Gawrilowich Vu-
kowar. Wagner Mitrowitz. Bé-
rits Ofen.
1. Febr. Frušić.
4. — Grimm cum lexico.
6. — Cécile Zois & Ernest.
9. — Mušicki & Geršić.
10. — Dainzer & Ravnickar.
10. — Dobrowski mit Bobrowski.
11. — Penzel.
11. — Hanka f 5. 54 CM. Rec.
14. — Schneider Breslau.
— — Ravnikar.
15. — wegen der Kormčaja.
23. — Hanka.
13. März Adelung. Vuk.
16. — Mušicki. Gavrilović.
17. — Cécile Zois.
20. — S. Zois & Ravnichar.
24. — Wolf. Nauk 20 ž. Walch.
26./27. — Wolf. Nauk.
29. — Carnoff.
2. Apr. Rumi.
10. — Dobrowski von Ossolinski.
21. — Hattinger in Triest.
28. — Zois f 17. 24 CM.
8. — CM Vuk.
5. May Adelung & Vuk.
8. — do. & Vuk. Carnoff.
Hanka.
12. — Cécile Zois.
18. — Zois mit 12 Mrazov. Solarich
mit 1 Sturdza.
19. — Solarich de Morelli. Carnoff.
Jenko.
22. — J. B. Hattinger. Solaricio a l-
t e r u m St[ur]dza] f 2.
25. — respondi de Wukio P[olizej]
H[o] S[telle].
26. — Carnoff.
27. — Mušicki & Frušić.
2. Juny Ravnikar.
11. — Zois. Hormayer.
15. — Cécile Z[ois].
19. — Safarik.
25. — Zois.
28. — Pet. Katich erledigt. Calfogli
do.
2. July Verhovacz. Tökölyi. Csaplovics.
7. — Ernest Gold.
10. — Zois.
13. — Graf Thurn in St. Pet.
15. — Vukae dedi f 20 WW.
— — Vuk nach Orsowa.
22. — Thiersch.
22. — Zois & Schneider.
23. — Tökölyi.
24. — Ossolinski & Hättner.
25. — Jodl.
27. — Prof. Gerhard.
30. — Licinich. Solarich. Vater cum
Conto. Richter.
4. Aug. Eichstaedt wegen Penzel.
18. — Adelung. Thiersch.
19. — Richter. Jotzo Joannovics.
20. — Tökölyi. Pidoll.
25. — Brizzolara. Schneider.
1. Sept. Carnof.
2. — do.
3. — Joannovich.
7. — Carnof. Schell.
11. — Carnoff.

24. — Palkowics wegen Barla.
 4. [Mai] Muschicki. Vuk. Dainko. Hadja.
 8. — Muschicki.
 20. — Mitscherlich. Schlichtegroll.
 23. — Barla & Kis.
 27. — Wolf in Triest.
 7. [Juni] Kis.
 4. July Hättner.
 14. — Carl Zois.
 8. Aug. Raunichar.
 12. Sept. Barla & Kis. Schaffarik.
 24. — Hammer f. Pickering in America.
 26. — Poklukar. Vater.
 3. Oct. Jarnik.
 6. — Appendini de Mrazovics dedicatione.
 9. — Allitsch Dechant zu Videm bei Cilli.
 12. — Appendini.
 21. — Hormayr.
 13. Nov. Jodl.
 16. — Bettio & Polydoro wegen Pertz.
 5. [Dec.] Bettio.
 12. — Richter.
 22. — Pertz.

[1822.]

22. Jan. Bobrowski Paris.
 23. — Maria Alborghetti.
 12. Febr. de Vuk & N[ovo] T[estamento].
 12. März Verhovacz. de Monte Athos.
 16. — Adelung. Schlichtegroll.
 25. — Dobrowsky.
 29. — Appendini.
 7. Apr. Dobrowsky de Coll. Jornand. & Slavica.
 13. — do. misi per Theologiae studium Appendinio 1 Gramm. Dobr.
 18. — de calumniis C. C. & Vukio.
 8. May Raunichar. Zois. Dobrowski.
 11. — Schlichtegroll. Bandke.
 21. — Mushicki.
 22. — Dobrowski cum Fesl.
 25. — Pertz wegen Micalia, psalt. Bonon., Ulfilas, Uprauda, cod. reser.
 4. Juny Dobrovio. Bucholtz.
 8. — durch Artaria an Constable 1 Gramm., 1 Vuk, an Quarterly Review 1 Gramm, an Sacy 1 Gramm., 1 Vuk, 1 Pesnariza; durch Gerold an Grimm 1 Gramm.
 11. — Vuk.
 14. — Verhovacz.
 16. — Jenner. Raunicher.
 18. — Tanackovich & Tököly.
 19. — Grimm. Sacy.
 20. — C[écile] Z[ois].
 21. — Kis.
 22. — Hanka.
 24. — Schrader & wegen Truber.
 29. — Schnurrer. C[écile] Z[ois].
 9. July C[écile] Z[ois].
 16. — Vuk mit f 439.12.
 20. — C[écile] Z[ois].

21. — do.
 23. — Mushicki. Vuk.
 25. — Richter.
 12. Aug. de Molitvoslov.
 27. — Athanaczkovich. Vuk.
 31. — Hanka.
 18. Sept. de Volovich Croata.
 19. — Dobrowsky.
 2. Oct. Adelung. Jenko.
 22. — Barla & Packet.
 25. — Dobrowsky & Pertii Jord.
 26. — Pertz.
 30. — Grimm.
 1. Nov. Tomassich.
 5. — Vuk. Kis.
 6. — Jarnik. Krabinger.
 7. — Raunicher.
 8. — Vuk mit Adelung.
 11. — Dobrowski.
 12. — Magarashevics. Mrázovics. Mushiczky. Bérics.
 16. — Dobrowski.
 26. — Vuk.
 29. — do.
 30. — Adelung mit Vuk. Bobrowski. Dobrowski.
 3. Dec. Dainko. Vuk.
 4. — Blumberger.
 6. — Telemaque. Živković.
 9. — Dobrowski.
 14. — Dainko. Hanka mit f 5. Télémaque cum epistola fratris.
 18. — Jarnik.
 20. — Vuk.
 27. — do mit Druckpreisen. Dainko.
 28. — Zalokar Laibach. Dobrowski.
 31. — Vuk.

[1823.]

7. [Jan.] Vuk.
 14. — do.
 24. — Joannovitsch wegen Vlach.
 26. — Dobrowsky mit Niebuhr. Herrl.
 28. — Appendini.
 29. — Kandutschin. Salocher.
 1. Febr. Savigny. Pertz. Niebuhr.
 4. — Bas. Vasilievics.
 7. — Vuk.
 8. — Pertz.
 28. — Dobrowski.
 — — Einschluß von Živković.
 28. — Bericht über Niemcewicz.
 7. März Kis.
 8. — Kreyssig in München.
 12. — Raunikar. Kallister. Salockar.
 15. — Bandtke & Dobrowsky.
 22. — Vater & Tschirner.
 24. — Nepoti et Carnofio. Dobrovio & Vuk.
 4. Apr. Magarashevics wegen Žitija Sv. 100—120 f WW.
 5. — Vuk.
 17. — Raunicher cum Catalogo f 319.15 CM.
 25. — Dobrowski. Vuk. Hanka.
 26. — Vuk.
 5. May Palacky etc.
 12. — Hanka.

14. — Vuk.
 16. — Magarashevics.
 22. — Biener in Berlin f 16 CM.
 25. — St. Živković. Kišinev.
 11. Juny Vuk.
 12. — Bójadži f 40 CM pro 4 libr. slavon.
 19. — Metelko. Dobrowsky.
 25. — Vuk.
 27. — Athanaczkovich.
 1. July Georg v. Petrovics wegen Clemens.
 3./8. — Preßl. Gretsche für Palacký.
 5. — Vuk mit M[ama].
 9. — Kengelacz. Vuk. Schneider in Breslau.
 10. — Mussicki.
 12. — Biener.
 15. — FML Tomassich.
 23. — Vuk.
 9. [Aug.] Raunicher.
 16. — Ciampi.
 20. — Vuk. Dobrowski.
 26. — Mushicki.
 2. Sept. Benigni & Popp.
 3. — Vuk.
 4. — Adelung. Eugenius nach Kiew.
 5. — Kalaidovich in Moskau.
 6. — Vuk.
 8. — Schaffarik. Mushicki. Sim. Živković.
 10. — Vuk cum incl.
 12. — Hanka wegen Schneider.
 20. — Vuk.
 27. — do. & Raunicher. Schildenfeld.
 8. Oct. Neuner. Hanka. Dobrowsky.
 25. — Grimm. Vuk.
 27. — Tirol wegen Pravila.
 29. — Vuk.
 3. Nov. Kallister.
 5. — do. Frussich.
 8. — Vuk.
 12. — do. mit Einschluß an Vater. Hanka.
 22. — Vuk. Dobrowsky & Hanka.
 26. — Grimm.
 28. — Hanka. Mušicki. Magarašević. Tirol.
 29. — Vuk. Pertz.
 30. — Kallister.
 3. [Dec.] Al. Perger, Gratz.
 10. — Krabinger wegen Hengel.
 12. — Raunicher.
 13. — Prof. Schneider in Breslau.
 17. — Grimm. Vuk.
 19. — Michanovich Fiume [?].
 20. — Vuk cum Mama.
 31. — Dobrowsky & Grimm.
- [1824.]
2. Jan. Mussicky.
 3. — Vuk.
 7. — Vuk f 40 & seq. N[ov.] T[est].
 9. — Basiliewics.
 10. — Vuk mit f 107 WW. Jaeck wegen Steuer.
 14. — Raunicher.
 18. — Schneider / debet f 3.32 CM + — avanzo.
30. — Appendini. Tirol.
 31. — Vuk cum incl. Eugenii.
 13. [Feb.] Čjučjuli [s cirilico!]
 18. — Vuk mit f 60 CM.
 3. März Thirol. Rudesh.
 4. Apr. Vuk mit Frushich Aviso per f 210 CM.
 6. — Schaffarik. Raunicher. Vuk.
 7. — Niebuhr. Vater. Grimm.
 10. — Schneider in Breslau.
 13. — Dobrowsky & Hanka. Rummy.
 16. — Dobrowsky. Mushicky
 17. — Grimm.
 20. — Vuk mit Grimm & Härtel. Magarashevics.
 23. — Vuk mit f 110.
 24. — Grimm.
 28. — Schneider f 3.49 CM.
 30. — Vuk wegen Jacob.
 7. May Vuk wegen Lange. 66 Rth.
 8. — Jacob mit 66 Rth.
 12. — Schneider Breslau.
 2. Juny Grimm. Schulz in Berlin.
 8. — Vuk. Živković. Hanka.
 9. — Härtel & Breitkopf. Therese von Jacob. Bucholtz. Prof. Schmidt in Berlin.
 11. — Vuk.
 12. — (Böttiger).
 15. — Vuk.
 30. — Bucholtz.
 3. July do.
 5./16. — Grimm.
 17. — Dobrowski.
 20. — Mussicki Grimms Rec.
 1. Sept. Fr. Therese v. Jacob.
 10. — Dobrowski.
 21. — Therese Jacob Packett.
 25. — Dr. Hofmann in Breslau.
 9. Nov. Prof. Schmid in Berlin.
 17. — Collatio Zonarae = 126 fl.
 20. — Grimm. Therese v. Jacob. Raunicher.
 21. — Dobrowsky.
 22. — Koller & Koglhuber. in deposito für V Schmit 12 # Blumberger 9. Schneider 9.—40.
 11. Dec. an Koller mit Einschluß von Grimm. Dobrowski.
 14. — Schaffarik.
 18. — P[olizei] Hofstelle wegen Sartori.
 22. — Schneider. Dobrowski.
 29. — Therese v. Jacob.
- [1825.]
11. Febr. Jodl. Therese [v. Jacob].
 23. — Daanko.
 18. März Bérits.
 20. — Jüstel.
 21. — Gentz.
 15. Apr. Schaffarik.
 18. — Dobrowsky.
 20. — Blumberger.
 22. — Appendini.
 23. — Debure mit 98. #
 27. — Adelung & Köppen.

30. — Jäck in Bamberg wegen Diry's Arndt [?].
7. May Thiersch. Hanka.
10. — Vuk.
13. — Dobrowsky.
20. — Kis wegen Barla. Bérits wegen Zelich.
23. July Raunicher. Metelko.
27. — Al. Dietrich in Donauwörth.
15. Sept. Köppen nach St. Petersburg.
Conto Avere f 39.10
Exarch 10.—
Nestor 2.—
Karamsin 16.—

67.10 CM
Deve 20.48

46.22 Rest
17. — Raunicher.
Du Fresne + 1 $\frac{1}{2}$
Iselin + 2 $\frac{1}{2}$
30 B. Jahrbücher = 0.
Wilkins = 0
21. — Grimm. 8 $\frac{1}{2}$, ab f 12 + 10.
Fle. Therese.
28. — Dr. Schrader. Durch Payne an Dr. Young 1 Kormczaia, an Bowring 1 Vuk, 1 Rec., an die Bodlejana 1 Dobr.
29. — Endlicher.
1. Oct. durch Payne an A. Balbi Sprachproben.
2. — Köppen.
5. — Guilford. Dietrich in Donauwörth.
7. — Pertz mit Hammers Einschluß.
22. — occasione Teblicii consilium de centro litt. slavorum activo etc.
29. — Dobrowsky.
1. Nov. Schaffarik.
10. — Grimm.
3. Dec. Raunicher. Endlicher.
7. — Dr. Camerer in Stuttgart.
Grimm.
21. — Raunicher.
- [1826.]**
8. Jan. Raunicher.
12. — Dobrowski.
21. — Hase wegen Pouqueville II, 612.
24. — P[olizei] H[of] St[elle] wegen slaw. Ref. bei der St[udien] H[of] K[ommission] etc. [?].
1. Febr. Dobrowsky.
12. — do.
14. — Köppen. Debure.
4. März Th. v. Jacob Halle.
17. — Dobrowski.
22. — Köppen. Raunicher. Metelko. Creyssig.
23. — Dobrowsky.
26. — Verhovacz wegen Calender.
7. Apr. Dobrowski. Schreiber. Dietrich Donauwörth.
11. — Schaffarik.
12. — Grimm. Prof. Schulz in Berlin.
16. — (mutuavit f 30 CM Palacky a me, restituendos hoc mense).
18. — Athanaczkovics.
20. — Köppen. Hamuljak in Ofen.
21. — Dobrowsky.
27. — Schaffarik. Hamuljak epist. obsc. virorum cum f 25 CM p. Mihanovich.
3. May Dobrowsky.
7. — Endlicher.
8. — Blumberger.
9. — Mushicki.
15. — Vuk. Hamuljak.
19. — Hamuljak zur Abgabe an Karadzić von K[öppen]s 2 Briefen.
23. — Vuk.
25. — Grimm.
28. — Blumberger.
30. — Vuk.
31. — Michanovich wegen Vuk.
1. Juny Dobrowsky wegen vysnjuju Moravu [v cirilici].
2. — Köppen mit Vuks Brief.
6. — Vuk.
7. — Grimm.
13. — Vuk.
17. — Young de codd. Ath. Dobrowsky.
20. — Vuk cum ep. Köppen.
23. — do. cum ep. do. 26. May a. h.
28. — Dobrowsky wegen Joh. Zeidler.
29. — Frushich wegen Packett.
1. July Grimm.
4. — Mushicky mit Plan.
11. — Vuk cum Köpp. dd. 7/19 Jun. Palacky. Schaffarik.
12. — Köppen wegen W[uk].
13. — Kallister debet f 5.10 CM.
16. — mutuum dedi Vukae f 20 CM.
19. — 2 Ex. von Endlichers Cronica nach Warschau durch Busse.
22. — an Köppen mit W[uk]s Brief für Šiškov.
25. — Hamuljak wegen Obrado[vič].
28. — Gxx de codd. M. Sancti.
29. — Fr[ä]ulein] Thérèse von Jacob & Brief v. Wessely.
1. Aug. an Ottenfels, Gentz, Pilat de codd. [?] slav.
18. — Vuk mit Bandkies Briefe.
19. — do. & Grimm mit Germ. & Goth.
22. — Dobrowski d[urch] Bentkowski.
26. — Dobrowski wegen прпате њ.
27. — Palacky.
29. — Vuk.
30. — H. Hofmann in Breslau.
4. Sept. Vuk.
5. — Dainko. Endlicher.
6. — Vuk. Dietrich. Grimm. Pertz. Bachmann.
11. — Hanka.
19. — Vuk.
22. — Schaffarik.
23. — Zhop.
24. — Hanka mit 2 богород [ца над vrstoj]
28. — Dobrowsky.
7. Oct. Fr[ä]ulein] Thérèse mit bestell. Pertz mit Facsimile.

11. — Grimm.
 25. — Dobrowsky. Zhop.
 27. — Schaffarik. Appendini cum f 40.
 16 Conto.
 28. — Grimm.
 31. — Ottenfels de M[onte]. A[thos].
 3. Nov. Docen.
 12. — Dobrowsky.
 25. — Krabinger in München.
 26. — verti IX folia *εὐδοκίμων*
 illyr. Arsen. Popovich de 25-30.
 Oct. h. a.
 29. — Dobrowski.
 6. Dec. Köppen. Krabinger.
 7. — Dobrowsky.
 20. — Frle Thérèse v. Jacob.
 19. — scripta epistola Londini a Dno
 Bowring ad Vuk, & accepta
 31. Dec.
- 1827.
3. Jan. Köppen.
 5. — Dobrowski.
 12. — do.
 22. — verti Illyrica duo pro C[ensura].
 de 8 & 10 Jan. 1827.
 24. — Dietrichstein de Ulfila Mediol.
 Dobrowsky.
 26. — Dobrowsky. Schaffarik.
 30. — Schaffarik de Hadschichii bi-
 bliotheca.
 31. — Raunicher.
 5. Febr. Dobrowsky & Sucuk [s cirilico]
 cum braccis. P[olizei] Hofstelle
 de Zelichii fundat[ione] & con-
 tra agendis.
 14. — Hammero ad Sacy de codice
 Russico Salisburgo Parisios ab-
 lato.
 16. — Schaffarik.
 19. — Dobrowsky de cod. Salisb. qui
 nunc est Parisiis.
 26. — T. Young de Popovich.
 6. März Schaffarik.
 11. — Köppen durch Oeconom. Bandt-
 ke eine Carte do. P[olizei] H[of]-
 Stelle, Specification der Ja-
 roszyńskischen Papiere.
 25. — Vuk mit Brief. Basiliewicz.
 29. — de 12 Codd. Slavicis, & Pilato.
 10. Apr. Dobrowsky cum elencho emend.
 17. — Schaffarik.
 18. — Hanka.
 4. [May] Hanka. Endlicher.
 5. — Bandtkie mit Polonicis.
 9. — Endlicher.
 14. — Ottenfels wegen Athos.
 19. — Bowring mit Rechnung f 57.39
 CM & Vuk's Briefe. Dobrow-
 sky.
 23. — Talvj
 25. — Schaffarik debet f 2½ CM.
 26. — Debure wegen MS russica.
 Biener wegen Nicon. hmel in
 Florian.
 30. — Dobrowsky & Hanka cum Be-
 mängelung der Sendung & Con-
 to. Grimm wegen Gothicis.
2. Juny Krabinger.
 5. — Schaffarik.
 6. — Bandtkie. Chmel.
 8. — Hanka mit f 230 CM. Endlicher.
 9. — Jacob Thérèse.
 13. — Dr. Biener.
 18. — Chmel.
 20. — Humboldt.
 30. — Mussicky. Hamulják.
 2. July Hanka wegen der Stiftung.
 4. — P. Löhr. Endlicher.
 6. — Schaffarik.
 7. — Krabinger.
 9. — Hanka.
 11. — Debure.
 17. — Euth. Joanovics in Semlin.
 18. — Hanka.
 19. — Schaffarik. Tököly f 112 CM.
 25. — Therese v. Jacob.
 2. Aug. Hanka.
 7. — Politiae de Nestorovics.
 10. — Endlicher.
 20. — Tumara.
 22. — Kallister.
 29. — Schluderbach.
 1. Sept. Payne.
 4. — Hanka.
 10. — Jakscich Nicol, RR. Schaffarik.
 14. — Dobrowsky.
 28. — Athanazkovicis in Agram.
 1. Oct. Tököly 112 CM.
 3. — Thérèse.
 15. — Schaffarik.
 24. — Hanka.
 2. Nov. Bowring.
 8. — A. Popovich.
 10. — Bowring.
 20. — der Hofstelle wegen Poloxx
 = 900 par an.
 2. Dec. Endlicher. Arsenio Popovich.
 6. — Tököly.
 11. — Schaffarik. Hofr. Nádherny.
 12. — Zhop. Endlicher.
 13. — Resolutio de MSS. Slavicis &
 riprodurla à miglior tempo!
 17. — Tököly.
 18. — Atanazkovich durch Radivoje-
 witsch.
 21. — Schaffarik.
 22. — Tököly.
 25. — Novossilzoff in W. Fuß in Pe-
 tersburg.
 29. — Pertz. Muchar.
- [1828.]
4. Jan. Giesebrecht in Stettin.
 6. — Schmidt, Berlin.
 16. — Carnof de sororis lamentis de
 8. Jan.
 21. — Vuk mit Briefen seiner Frau.
 23. — do. mit Vasso's Brief. Endli-
 cher. Thérèse.
 26. — Vuk de Bowring.
 30. — Chmel.
 13. Febr. Vuk. Endlicher.
 15. — Vuk. Schaffarik.
 16. — Vuk. Dr. Witte in Breslau.
 20. — Grüninger in Klagenfurt. Vuk.
 Bandke.

21. — Endlicher.
 23. — Krabinger in München. Vuk.
 29. — Arsenio Popovich.
 2. März Vinzenz Karnoff.
 8. — Vuk wegen Lucian.
 9. — Budik. Bonazza.
 11. — Karnoff. Arsenio Popovich.
 17. — Hammer de Peyron.
 24. — Bowring f 136.48.
 29. — Grimm. Bowring.
 1. Apr. Dr. Tonelli in Florenz sammt Blumbergers Commission wegen der Regesta Johannis VIII. Arsenio Popovich. Vuk.
 4. — Carnoff. Zhop.
 5. — Niebuhr.
 9. — Vuk wegen B. Gall mit f 50 CM.
 12. — Pertz nach Hannover.
 15. — Dobrowsky. Endlicher.
 16. — dem Maler Schwind [s cirilico!] von Breslau f 20 CM.
 23. — Grimm.
 26. — Kollár Joh. Landstraße Wilder Mann. Dobrowsky.
 2. May Hanka. Vuk.
 6. — Appendini. Mussicky de evang. membr.
 10. — Prof. Schneider. Endlicher.
 14. — Canon. Albrecht Salesii Phil[othea].
 16. — Endlicher. Vuk.
 19. — Dobrowsky.
 23. — Schaffarik.
 24. — Vuk.
 30. — Dobrowsky. Bonazza wegen E[uer]. G[naden].
 14. Juny Bonazza.
 18. — De Bure Frères à Paris.
 20. — Arsenio Popovich.
 30. — Studienhofkommission wegen slavonischem ABC.
 4. July Schaffarik. Chmel.
 5. — Zhopp.
 8. — Hanka mit f 80 CM.
 11. — Schaffarik wegen [ostalo manjka!]
 15. — Arsenio Popovich.
 16. — Therese v. Jacob. Hanka wegen unserer Bücher.
 18. — Hanka de eodem.
 22. — D. Atanackovicz wegen Radiv. cum epistola Schnitzler.
 30. — Andr. Albrecht in Laibach.
 2. Aug. Dobrowsky.
 2. — Perthes wegen Gurlitt. De Bure.
 3. — Adelung. Schischkow. Wostokow. Graefe.
 5. — Schaffarik.
 6. — Jenko f 50 CM.
 8. — Endlicher.
 9. — Hanka mit f 50 CM.
 13. — Grimm. Röstel. Rom. Giesebrecht in Stettin.
 16. — Endlicher. Giesebrecht.
 20. — Gentz. Dietrichstein. Endlicher [?]
 23. — Bowring wegen Dobrowsky.
 30. — Dobrowsky.
 5. Sept. Endlicher.
 9. — do. Bucholtz de Vuk.
 11. — Endlicher.
 12. — Schaffarik de Livio.
 16. — do.
 26. — Schaffarik de Gázione [?]
 27. — Dobrowsky.
 28. — Bowring.
 29. — D. Athanaczkovicz.
 1. Oct. Grimm.
 2. — Gentz. verti epist. τοῦ Μαρκοβόκου 15/27 Aug. 1828.
 10. — Schaffarik.
 12. — Dobrowsky.
 18. — do.
 11. Nov. Schaffarik. Arsenio Pop.
 12. — Hamuljak. Jos. Chmel.
 15. — Dobrowski.
 20. — Vukae commodavi f 20 CM.
 22. — Grimm. Zhopp.
 26. — Bandtke wegen Psalter.
 27. — Blumberger.
 2. Dec. Zhopp.
 5. — Hamuljak wegen Jordanes. Vuk. & Vukae alios f 20 CM. Magassi. Debure Frères wegen Eichenfeld.
 10. — Vuk mit K[öppen]s Brief.
 12. — abituro Dobrovio commodavi f 120 CM.
 15. — Appendinio Ragusam.
 16. — Vuk mit Šiskov & Pert[h]es [?].
 23. — Bettio wegen Ranke.
 24. — Schaffarik. Append. 1½. Duncange 50. Dobrowsky.
 26. — Pilat & Gentz wegen der Südgrenze ddo 30. Sept. 1828.
 [1829.]
 5. Jan. Vukae tertium f 10 CM.
 9. — Graf C. Sternberg. Jodl wegen Dobr.
 14. — BA. Assessor F. Št'epnička in Brünn.
 15. — Hanka wegen des Mühlbacher.
 16. — Schaffarik bis ½ Februar mit dem Pallas f 100.
 24. — Sigmund v. Gandin. Prof. Greg. Wolny. Bonazza.
 25. — Gandin. Budik.
 27. — Lippert. Popovich.
 4. Febr. Grimm.
 6. — Schaffarik. Gandin.
 7. — Ranke.
 8. — Tököly wegen Wal[achen] in Sučav [s cirilico!]. M. Hamuljak.
 9. — Graf Sternberg . . . [?].
 14. — Pertz.
 17. — Schaffarik.
 18. — Hermann. Wilken. Böttiger. Ranke.
 19. — Palacky. Wolny.
 20. — Bandtke. Schnitzler. Zhopp.
 24. — Schaffarik. Arsenio.
 25. — Hammer. Tonelli.
 28. — Debure Frères Bestellung.

5. März	Grillparzer. Baron Zedlitz.
Schreyvogel.		Bothe mit 3 &c, Muchar mit
4 &c, Rückert mit 27 &c.
6. —	Schaffarik.	11. —	Debure mit Bestellung.
10. —	Zhopp.	27. —	Pilat wegen Gentz' Artikel.
11. —	Böttigero. Hermanno. Schmid
in Berlin.	29. —	Carlo Brizzolara Mailand.
20. —	Arsenio P.	5. May	Schischkow mit Gramm. Ade-
lung. Köppen. Oeconom.
21. —	Gr. Wolny. Grimm. Ranke.	7. —	Vuk geliehen f 150 CM.
27. —	Schaffarik.	10. —	St. R. v. Graefe.
3. Apr.	articulus Polonicus 17. März
1829. Zhop.	12. —	An Euphrosynus Poteka [?]
Prof. d. Phil. in Bukarest.
6. —	B. Hormayr wegen Jahrb.	15. —	Schaffarik. Zhop.
7. —	Schaffarik.	20. Juny	dem Studenten Petranovich von
Sebenigo auf 14 Tage vor-
gestreckt f 25 CM.
8. —	Böttiger d. Hxx. Prof. Schnei-
der in Breslau. Witte mit 16 ₤.	22./23. —	Anna Vuk Beruhigung.

SLOVENSKI KNEZ KOCELJ (Dodatki)

Fr. Grivec

1. Praeclarus doctor, magister cuiusque artis

Salzburški spis »Conversio Bagoariorum et Carantanorum« naglašča, da je bil glavni salzburški duhovnik na Pribinovem dvoru v Blatenskem gradu Swarnagal, *praeclarus doctor*; njegov naslednik, Altfrid, pa *magister cuiusque artis*. Iz teh naslovov in iz okoliščin sklepam, da sta bila oba jako izobrazena. Swarnagal je namreč prišel tja z diakoni in kleriki, ki jih je moral voditi in učiti. Upravičeno sklepamo, da je tudi Swarnagalov naslednik, Altfrid, v svoji okolici imel diakone in klerike, ki jih je bilo treba še učiti. Popolnoma jasno je, da salzburška spomenica ta dva duhovnika predstavlja kot zelo izobrazena. Isto pomeni tudi latinska označba njune izobrazbe.

Doctor je v starokrščanski dobi in v srednjem veku pomenil duhovnika, ki je bil postavljen in usposobljen za verski pouk ljudstva. A k ljudstvu so spadali tudi izobraženci. Ta naslov in to službo so mogli imeti le izobraženejši duhovniki. *Doctor* je poleg tega pomenil sploh učitelja, profesorja; v cerkveni latinščini še danes včasih pomeni profesorja. V ožjem pomenu je ta naslov že v zgodnjem srednjem veku pomenil najučenejše cerkvene pisatelje (očete), pravoverne učenjake.¹ V našem primeru je dodan pridevek *praeclarus*, ki v treznem slogu salzburške spomenice in pri naštevanju drugih duhovnikov brez podobnega pridevka gotovo nekaj pomeni. Važna je okoliščina, da je učeni Swarnagal imel okoli sebe diakone in klerike, ki jih je moral voditi in učiti.

Magister cuiusque artis nedvomno pomeni izredno izobrazenost in učiteljsko usposobljenost. *Artes (liberales)* so bili učni predmeti srednjeveških šol za izobrazbo višjih (svobodnih) slojev.

M. Kos (*Conversio*, str. 93) piše nekoliko o teh naslovih. Ne omenja sicer vsega, kar sem zgoraj povedal,² a tega tudi ne izključuje. Zanimivo je, da se v cerkvenoslovanskih in latinskih virih tudi sv. Ciril in Metod imenujeta učitelja (latinsko: *doctor*, *magister*). A prav iz tega vidimo, da ta naslov ne pomeni vselej le navadnega verskega oznanjevalca, marveč poleg tega tudi posebno izobrazenost in učiteljsko sposobnost. Saj sta sveta brata bila izredno izobrazena, zlasti odlična bogoslovna učitelja in ustanovitelja slovanske prosvete. Italska legenda o sv. Cirilu izrecno piše, da je Rastislav prosil takega učitelja, ki bi Slované »učil branjá in popolne vere«. Staroslovenski viri vsaj med vrstami pričajo, da je Rastislav prosil ne le verskega učitelja, marveč zlasti narodnega prosvetitelja.

2. Ime Kocelj

Zgodovinarji in slavisti so se že večkrat dotaknili razlage Kocljevega imena. Ker je to ime med Slovenci, Srbi in Hrvati še danes ohranjeno kot občno in lastno

¹ Wetzer u. Welte, *Kirchenlexikon*, III, 1866 s. — *Dict. de théol. cathol.*, IV (Paris 1911), 1501. — *Dict. d'archéologie chrét. et de liturgie*, IV (Paris 1920), 1261.

² M. Kos je na navedenem mestu zavrnil napačno trditev o »akademiških naslovih« panonskih nadduhovnikov. Znano je, da so mogli akademiški naslovi nastati šele po ustanovitvi univerz (11.—13. stol.). Prav tako je očitno, da sta akademska naslova *magister*, *doctor* v zvezi s prejšnjo krščansko rabo teh izrazov. V našem primeru že kontekst veliko pové.

(osebno in krajevno) ime, se na prvi pogled zdi, da je njega slovanski značaj in izvor nedvomen. Toda iz sedanosti ne moremo sklepati nazaj na deveto stoletje. Ako je ime slovansko, ga je Kocelj prinesel s seboj že iz slovaške Nitre. Ako pa je nemškega izvora, ga je naš panonski knez najbrž prejel, ko je bil krščen. Pri krstu je na ime vplival tudi boter, ki je bil v Kocljevem primeru brez dvoma Nemeč. Nekateri mislijo, da je Kocelj skrajšana oblika za nemško ime Kadaloh. Nič čudnega ni, če je slovanski knežji sin zaradi nemškega botra dobil nemško ime. Saj je celo nemški karantanski vojvoda Arnulf svojemu sinu dal ime njegovega krstnega botra, moravskega kneza Svetopolka — Zwentibald. Iz tega pa še ne moremo sklepati, da je bil Arnulf slovanskega mišljenja.

Hrvatsko-srbski akademski Rječnik (V, str. 139) trdi, da je koren in pomen tega imena temen in premalo pojasnjen. V tem smislu je treba zaključni del moje opombe v knjigi o Koclju (str. 277) popraviti; na str. 27 pa je treba črtati stavek, da bi to ime utegnilo pomeniti kodrček, kar se mi je že prej zdelo dvomljivo.

3. Slava v višnjih Bogu

Osmo poglavje cerkvenoslovanskega Žitja Metodija je važno za slovensko zgodovino, ker obsega podatke o sodelovanju panonskega kneza Koclja s svetim Metodom za ustanovitev panonsko-moravske slovanske nadškofije. Glavna vsebina tega poglavja je pismo papeža Hadriana II. knezom Rastislavu, Svetopolku in Koclju leta 869. To papeževo pismo je bilo dejansko namenjeno predvsem knezu Koclju. Sv. Metod ga je namreč prinesel naravnost njemu in se je samo z njim dogovarjal o ustanovitvi nove nadškofije. Mnogi zgodovinarji dvomijo o pristnosti te papeževe poslanice že zato, ker je ohranjena samo v svobodnem cerkvenoslovanskem prevodu ter se po vsebini in slogu premalo ujema z običajnim slogom papeških poslanic. O pristnosti te poslanice razpravljam v knjigi »Slovenski knez Kocelj«, str. 250—254. V pričujoči beležki hočem tam navedene razloge podpreti z dodatnim pojasnilom o nenavadnem začetku Hadrianove poslanice: Slava v višnjih Bogu — Gloria in excelsis Deo.

Tak začetek je v papeških pismih redek, a ne nemogoč. Tako se začenjajo vsaj štiri papeške poslanice, med njimi tri pisma Gregorja Velikega. Začetek Hadrianove poslanice torej ne nasprotuje slogu papeške pisarne, marveč se vrhu tega ujema z vsebino poslanice in spada v zgodovinski okvir one dobe.

Papež Leon III. je leta 800 v veliki lateranski dvorani pogostil cesarja Karla Velikega. To obednico (triclinium) je okoli leta 800 okrasil z lepim mozaikom, ki v središču predstavlja Kristusa, kako naroča apostolom, naj učé vse narode. Pod mozaikom so napisane evangelijske besede: Docete omnes gentes... Na gornjem robu apsida nad tem mozaikom pa je napis: Gloria in excelsis Deo. V isti dvorani je papež Hadrian II. dne 20. februarja leta 868 pogostil grške menihe, med njimi najbrž tudi sv. Cirila in Metoda. Torej sta slovanska apostola in morebiti tudi njuni učenci gledali ta mozaik in napis še v prvotni lepoti. Mozaik je še danes ohranjen. Glej sliko v moji knjigi med str. 96 in 97.

Angelski slavospev ob Kristusovem rojstvu je na tem starodavnem rimskem spomeniku predstavljen v zvezi s Kristusovim naročilom: Učíte vse narode. V isti zvezi je ta angelski slavospev uporabljen v pismu papeža Gregorja Velikega (1. junija 601), ki angleškemu misijonskemu škofu Avguštinu izraža veselje nad spreobrnjenjem Anglov (Jaffé-Wattenbach, Regesta pontificum, I, str. 205; Epist. liber 9, ep. 28; PL 77, 1138—1141). S tem je dokazano, da so papeži omenjeni angelski slavospev resnično spajali z radostjo nad uspehi pokristjanjevanja poganskih narodov. Ta zveza ni brez podlage. S krstom in pokristjanjevanjem se namreč Kristus na novo rodi v človeških srcih, Kristusovo učlovečenje, rojstvo in odrešenje se nadaljuje. narodi postajajo deležni Kristusovega učlovečenja in odrešenja ter božjega miru. človeška volja se blaži. Božični slavospev je torej po miselni vsebini notranje zvezan s Kristusovim misijonskim naročilom: Učíte vse narode. Posebno pa se ta angelski

slavospev sklada s Cirilovimi in papeževimi svetopisemskimi dokazi za slovansko bogoslužje: Hvalite Boga vsi narodi (Ps 116, 1) ... Vsi bodo v raznih jezikih oznanjali slavo božjo (Apd 2, 11). Ti dokazi se doslovno ponavljajo v poslanici Hadriana II. (869) in v pismu Janeza VIII. leta 880 (dovoljenje slovanskega bogoslužja). V Cirilovi obrambi slovanskega bogoslužja (Žitje Konstantina 16) so v tej zvezi navedene tudi Kristusove besede: Učite vse narode (Mt 28, 18—20); torej se ponavlja ista zveza kakor na rimskem mozaiku one dobe. Te Kristusove besede so navedene tudi v skrajšanem besedilu Hadrianove poslanice (leta 869), kakor je ohranjeno v staroslovenskem pohvalnem govoru v čast sv. Cirilu in Metodu. Mogoče je, da so bile te Kristusove besede (Učite vse narode) resnično navedene v izvirnem besedilu papeževe poslanice, a da so v staroslovenskem besedilu Žitja Metodija (8. poglavje) izpuščene; verjetno je namreč, da je staroslovenski prevod te poslanice v Žitju Metodija svoboden in okrajšan.

Začetek znamenitega Hadrianovega pisma torej s stališča 9. stoletja nikakor ni neprimeren ali nemogoč, marveč še posebno značilno izraža papeževo radost zaradi uspešnega slovanskega misijonstva. Zlasti pomenljivo se sklada z dovoljenjem slovanskega bogoslužja, ki je z ene strani posledica papeževe radosti in uspešnega slovanskega misijonstva, z druge strani pa izraz krščanske veseljnosti in miru med narodi. Angelski božični slavospev v začetku te poslanice prav tako soglaša z mišljenjem sv. Cirila in Metoda, z njunim pojmovanjem krščanske veseljnosti in z njunimi dokazi za slovansko bogoslužje. Ti dokazi pa so brez dvoma vplivali na tekst Hadrianove poslanice, kakor so pozneje vplivali na poslanico Janeza VIII. leta 880. — Nenavadni začetek Hadrianove poslanice jo torej značilno postavlja v zgodovinski okvir one dobe in v tej zvezi potrjuje pristnost.

Večkrat se ponavlja domneva, da je Hadrianova poslanica interpolirana, zlasti stavke o slovanskem bogoslužju. S takšno interpolacijo bi vsa poslanica izgubila svoj glavni pomen. Torej se domneva o interpolaciji v svojih posledicah stvarno ne razlikuje od domneve o nepristnosti cele poslanice. Interpolacija odločilnih stavkov bi metala podobno senco na Metoda in njegove učence, kakor potvorba cele poslanice. Nedokazana domneva o interpolaciji je dovolj zavržena po vsej miselni zvezi mojega dokazovanja. Kdor hoče o tem izreči kakšno sodbo ali celo razsojevati med različnimi domnevami, mora dobro preučiti vsaj vso v moji knjigi navedeno literaturo; sklicevanje na eno samo novejšo razpravo še ne daje zadostne podlage za takšno sodbo. Predvsem je treba upoštevati bistroumne strokovne dokaze velikih slavistov Lavrova in Jagića, ki sta domnevo o interpolaciji že zavrnila.

Papeževo dovoljenje slovanskega bogoslužja tako spada v zgodovinski kontekst, verodostojnost Žitja Metodija je tako dokazana, da prvi slavisti in slovanski zgodovinarji že zato vztrajno branijo pristnost Hadrianove poslanice. Nasprotni dvomi niso dovolj podprti, da bi mogli ovreči zaupanje v to poglavje ZM. Pač pa je po mnenju slavistov in zgodovinarjev verjetno, da so v cerkvenoslovenskem prevodu te poslanice površnosti ali vrzeli, da je kak stavek izpuščen ali površno preveden, kakor opažamo tudi v drugih poglavjih tega žitja.

V svojih prejšnjih razpravah sem dovolj pokazal, koliko zmešnjav so povzročile domneve, ki so razne odlomke cerkvenoslovenskih žitij slovanskih apostolov proglašale za legendarne ali nezgodovinske. Odklonil sem tudi domnevo proti Cirilovi disputaciji o slovanskem bogoslužju v Benetkah (Jugoslov. istor. časopis, 1937, str. 86). Verodostojnost omenjenih žitij sem podprl z novimi dokazi in dokazal zgodovinsko verodostojnost nekaterih podatkov, ki so jih doslej mnogi smatrali za legendarne. Žato že smem podvomiti o prepričevalnosti notranjih dokazov (iz vsebine, konteksta in sloga) proti verodostojnosti ali pristnosti posameznih odlomkov starih žitij naših apostolov, med njimi tudi o domnevni interpolaciji v Hadrianovi poslanici, ohranjeni samó v Žitju Metodija, o samovoljnem prenašanju Cirilove beneške disputacije v Rim i. dr. Nič ne dvomimo, da so bile disputacije o slovanskem bogoslužju tudi v Panoniji in Rimu. Toda iz tega še ne sledi, da disputacije v Benetkah ni bilo. Verodostojnost starega vira se ne more omajati z nedokazano domnevo.

4. Askeza svetega Cirila in odvisnost Klementa Bolgarskega od drugega frisiškega spomenika

V oceni I. Grafenauerjeve knjige »Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov« (GMDS, 1937, str. 148—149) sem omenil, da so za rešitev vprašanja o sorodnosti drugega frisiškega spomenika s Klementovim »Poučenjem v čast apostolu ali mučencu« posebno važne ideje Cirilove teologije in askeze, ki jih srečujemo tudi

v tem Klementovem poučenju in v drugih njegovih spisih. O tem sem v knjigi »Slovenski knez Kocelj« (str. 276—294) objavil razpravo: Cirilova askeza in odvisnost Klementa Bolgarskega od drugega frisinskega spomenika. Tam sem pojasnil glavno misel Cirilove askeze in bogoljubnosti, iskanje »pradedskih časti«, t. j. prizadevanje za ono milost in bogopodobnost, ki jo je Adam, naš praded, imel pred izvirnim grehom. Dokazal sem, da se ta misel v raznih oblikah večkrat ponavlja tudi v spisih Klementa Bolgarskega, Cirilovega učenca. Zato nam Klementovi spisi nudijo zanimiva pojasnila in dopolnila k Cirilovi teologiji.

Profesor I. Grafenauer je v tem vprašanju brez ugovora priznal, da je vpliv Cirilove teologije in askeze na oni Klementov govor »zelo verjeten« in da se mnoge navidezne neskladnosti v Klementovem govoru pokažejo v luči Cirilove teologije kot popolnoma pravilne. Zato je svoje mnenje v tej točki popravil (v oceni moje knjige o Koclju v DS, 1937/38, str. 283).

S takimi neskladnostmi pa se ne more istovetiti površna in nekoliko netočna Klementova misel: Kdor z vero časti spomin tega svetnika, ta se oprosti grehov in reši vsake skušnjave. O tej misli piše I. Gr. (DS, str. 283), da je huda neskladnost, ki da jo tudi jaz priznavam. Ta trditev bi se mogla napak umeti. Ni mi znano, da bi bil na to površnost tudi kdo drugi opozoril. Glavno pa je, da ta netočnost po mojem mnenju ni huda neskladnost, marveč le površnost. (Vprašanje je teološko) I. Gr. se tudi moti, ko moj prevod tega stavka popravlja in trdi, da cerkvenoslovenski črtjet pomeni (samo) čita, ne pa (tudi) časti. Ne morem mu pritrčiti, da je omenjena površnost slabo prenesena iz predloge drugega fris, spomenika. A s to trditvijo je I. Gr. dobro povedal kaj je suženjska odvisnost: namreč takó slabo prenašanje, da nastajajo neskladnosti. Zato ni dosleden, ko v tej zvezi odklanja moj izraz »suženjska odvisnost«. Grafenauerjevo mnenje je v nasprotju s smislom moje opozoritve, ko trdim, da iz takih netočnosti ne smemo sklepati na odvisnost od tega ali onega teksta.

Proti nedokazani I. Grafenauerjevi trditvi, da je Klementova površna misel o češčenju svetnikov slabo prenesena iz II. frisinskega spomenika, opozarjam na sorodnost te Klementove misli s podobno mislijo v uvodu staroslovenskih Žitij Konstantina in Metodija. V uvodu Žitja Konstantina beremo: »Bog, pričakujoč kesanja človeškega... ne pusti človeškega rodu... v hudičevu skušnjavo zaiti in poginiti, ampak ne neha deliti mnogo dobrot...« — po svetnikih. Podobno so v uvodu Žitja Metodija svetniki rešilni pomočniki zoper skušnjave in zvijače hudobnega duha. V obeh uvodih je takšno izražanje z opuščanjem misli o odrešenju razumljivo iz miselne in govorniške zveze z življenjepisom sv. Cirila in Metoda, kakor sem omenil že v knjigi o Koclju (str. 287).

Za odlomke Cirilove teologije in askeze v Žitjih Konstantina in Metodija je značilno, da se v zvezi z iskanjem pradedskih časti ne omenja odrešenje in milost božja. Zato sem iskal novih podatkov o tem predmetu in našel naslednja važna dopolnila. Podatke o bogoljubnosti in bogoslovju svetega Cirila prav značilno dopolnjujeta staroslovenska pohvalna govora, eden v čast svetemu Cirilu, drugi v čast sv. Cirilu in Metodu, spisana skoraj istočasno kakor staroslovenski žitji svetih bratov in ohranjena v dobrih rokopisih iz 12. in 13. stoletja.

Pohvalni govor v čast svetemu Cirilu pojasnjuje iskanje pradedskih časti kot prizadevanje za milost božjo: »Slehernemu izmed nas pa je bila dana milost po meri Kristusovega daru (Ef 4, 7). Ako me namreč kdo ljubi, pravi Gospod, ga bom tudi jaz ljubil in bom sam k njemu prišel in pri njem prebival (Jan 14, 23); in mi bo sin in jaz mu bom oče (Hebr 1, 5; 2 Kralj 7, 14). V prizadevanju za to očetovstvo (milosti božje) je ta preblaženi naš oče in učitelj zapustil vso krasoto tega življenja, dom in bogastvo, očeta in mater, brate in sestre. Izmlada je bil čist kakor angel.« Pred temi besedami pa je omenjeno, da je božja Modrost sebi sezidala hišo v njegovem srcu. S tem je izrečen migljaj na zvezo med modrostjo in milostjo božjo ter med milostjo in bogopodobnostjo, kakor jo katoliški teologi še danes živahno poudarjajo.

Še važnejša dopolnila so obsežena v skupnem pohvalnem govoru v čast svetemu Cirilu in Metodu. V uvodu obeh staroslovenskih žitij svetih bratov so v zvezi

s prizadevanjem za pradedske časti (za rešitev iz hudičeve oblasti) omenjeni samo svetniki. V uvodu skupnega pohvalnega govora pa je poudarjeno Kristusovo učlovečenje, odrešenje na križu in vstajenje v zvezi s Pavlovo mislijo: Kakor v Adamu vsi umirajo, tako v Kristusu vsi oživé (1 Kor 15, 22). S tem je jasno izrečena pravilna, Pavlova in starokrščanska misel, da nam je Kristusovo odrešenje na križu odprlo pot k onim pradedskim častem, ki jih je Adam, naš praded, po izvirnem grehu zapravil. Potem šele sledé pravilno zvezane misli o pravičnih stare zaveze in o svetnikih nove zaveze iz uvoda Žitja Konstantina in Žitja Metodija. V naslednjih poglavjih pohvalnega govora so tudi nekateri drugi stavki iz bogoslovnega uvoda Žitja Metodija živahno dopolnjeni in govorniško uporabljeni.

Oba pohvalna govora skupaj sta torej važno dopolnilo k prekratko navedenim podatkom v bogoslovju in askezi sv. Cirila v cerkvenoslovanskih žitjih. V tej luči jasneje vidimo, da sta bila sveta brata učenca starejših grških cerkvenih očetov, hkrati pa sta se odlikovala po izvorni nazornosti,

5. »Solzno telo« in Ciril-Methodova književna šola

Na solzno telo v Klementovem poučenju v čast apostolu ali mučencu in v drugem frisinškem spomeniku je opozoril že V. Jagić. Neodvisno od Jagića sem v ceni Grafenauerjeve knjige o brižinskih spomenikih (GMDS, 1937, str. 148) pokazal na značilnost te oblike. Potem sem na podlagi Jagićevega in novega gradiva vprašanje nadrobneje razložil v knjigi o Koclju (str. 278). Tam sem zapisal trditev, da »nikakor ni verjetno, da bi bilo solzno telo karantanskoslovenska oblika«. I. Grafenauer (DS, 1937/38, str. 383) na to trditev odgovarja, da je »brez podlage«. Moje dokazovanje je res enostransko, ker poudarja predvsem pridevniško zvezo. Poleg tega je treba upoštevati n e n a v a d n o pridevniško zvezo in živahno pesniško podobo, ki razodeva že toliko knjižno uglajenost, da v okornem karantanskoslovenskem pismenstvu ni lahko verjetna, pač pa je prej mogoča v oblikovno dovršeni Ciril-Methodovi bogoslovni in književni šoli. Teža v knjigi nisem posebej poudaril, ker je dovolj očitno.

Smemo govoriti o cerkvenoslovanski književni šoli v Moravski in Panoniji. Ta trditev ima zadosti podlage v cerkvenoslovanskih virih in v ostankih najstarejše cerkvenoslovanske književnosti. Prav o obliki solzno telo trdim (Knez Kocelj, str. 278), da jo je bržda oblikovala Cirilova književna šola.

Na moj razlog, da to značilno obliko pri Klementu še enkrat srečamo, odgovarja I. Gr., da je to preprosta ponovitev iz omenjenega poučenja, tja pa da je prešla iz predloge II. frisinškega spomenika. K temu še pripominja, da Klementovo poučenje najbrž ni nastalo v Panoniji, ampak šele na Balkanu. Toda to sklepanje ni dovolj podprto. Iz miselne zveze Klementovega »Govora o sveti Trojici, o stvarstvu in o sodbi«, kjer se to značilno izražanje ponavlja v podobni obliki, smemo z veliko verjetnostjo sklepati, da je v njem ta oblika prvotnejša. Zdi se, da je v njem dana podlaga za rabo te oblike. Tu so namreč pojasnjene posledice izvirnega greha in v tej zvezi je izrečena misel: Odtlej (po izvirnem grehu) je naše telo postalo solzno in starosti podvrženo. Misel, da je telo po izvirnem grehu postalo solzno, se zdi logično in oblikovno prvotnejša kakor pa pridevniška zveza solzno telo. Iz vsebine celega govora smemo vrhu tega sklepati, da je ta govor starejši kot ono poučenje; govori namreč o osnovnih krščanskih resnicah in spada k osnovnemu verskemu pouku, podobno kakor bogoslovni uvod Žitja Metodija.

Dejstvo Ciril-Methodove književne in bogoslovne šole se je doslej premalo upoštevalo. A prav v luči tega nespornega dejstva se morejo mnoga važna vprašanja bolje umevati. V tej luči ni nujno, da je Klement Bolgarski pisec obeh cerkvenoslovanskih žitij in pohvalnih govorov v čast sv. Cirilu in Metodu ter vseh drugih spisov, ki se navadno njemu pripisujejo. Ob tem dejstvu ni odločilno, kdaj in kje sta bila napisana ona dva Klementova govora in v katerem izmed njiju je oblika

solzno telo prvotnejša. Skupne oblike in miselne zveze bogoslovno in književno dovršene šole so prehajale v spise raznih učencev in se ohranjale tudi po ustnem izročilu. Posamezne oblike torej morejo biti starejše kakor ta ali oni spis Ciril-Methodove šole, ki se je slučajno še ohranil.

Kakor se je ohranilo samo malo spisov Ciril-Methodove književne šole, tako je ohranjenih le prav malo odlomkov Cirilovega pouka. Zaradi tega se nam preskopi odlomki Cirilovega bogoslovnega nauka in njegovih navodil za versko življenje, raztreseni v cerkvenoslovanskih Žitjih Konstantina in Metodija, šele v zvezi s Klemen-tovimi spisi in s cerkvenoslovanskima pohvalnima govoroma v čast Cirilu in Metodu pokažejo v jasnejši luči. V tej zvezi moremo še danes nekoliko slutiti, kako globok in privlačno nazoren je bil Ciril-Methodov verski pouk.

Vpliv tako globoke, nazorne in oblikovno dovršene književnosti po Kocljevem padcu (874) v Panoniji ni mogel kar hipno izginiti. Zato je s te strani mogoče, da se v jeziku in vsebini drugega frisinškega spomenika poznajo sledovi Cirilove književne šole, kakor je vztrajno trdil V. Jagić. Drugo vprašanje pa je, koliko je mogoče to domnevo znanstveno dokazati. Zdi se mi, da značilno solzno telo ni brez dokazne moči.

6. Pripombe

Rokopis moje knjige je z izredno kolegialno uslužnostjo prebral zgodovinar Milkó K. o. s. Zato se mi ne zdi verjetno, da bi bila v knjigi kakšna zgodovinska napaka. Razume pa se, da bi boljši zgodovinar marsikaj bolje povedal. M. K. o. s. ni spotaknil ob moji trditvi, da so karantanski Slovenci po razpadu Samove države imeli še svoje kneze in večkrat samostojno nastopali, ker zgodovinarji prav iz tega znanstveno dognanega dejstva sklepajo, da je bila karantanska slovenska kneževina neodvisna. V zgodovinskih citatih je netočna le opomba na str. 267, da Hauptmann v glavnem soglašal z Brücknerjem. Brückner pa pravilno trdi, da Ogrji okoli l. 884 še niso mogli imeti krščanskega kneza. — O času, kdaj je bila napisana salzburska *Conversio*, sem se v GMDS (1937, str. 65) odločil za l. 870. V knjigi med opombami o virih priznavam tudi verjetnost l. 871 (str. 210), a na koncu opozarjam na GMDS. V glavnem besedilu pa sem tukaj kakor tudi v drugih primerih, navedel samo tisto mnenje, ki se mi zdi verjetnejše. Kdor se zanima za znanstvena vprašanja in za razna mnenja, se mora pač ozreti tudi na razprave, ki jih navajam, a jih v knjigi ne morem v vseh nadrobnostih ponavljati. Tako sem n. pr. iz svoje obširne razprave o nameravani vrnitvi slovanskih apostolov v Carigrad, objavljeni v Jugosl. istor. časopisu (1937), ponovil v knjigi le poglobljene rezultate in dodal nekaj dopolnil. — O cerkvenoslovanskem prevodu mašne knjige rimskega obreda so slavisti že davno vedeli, da ni najboljši; iz tega so sklepali, da ga ni napravil Ciril. Toda Weingartov sklep, da je mogel prevod nastati ravno l. 870, ni dokazan. Zlasti pa iz te domneve še ne sledi, kdaj sta se sv. Ciril in Metod prilagodila rimskemu obredu ali kdaj sta se zanj odločila. I. Grafenauer v tem vprašanju ni dovolj oprezen.

Iskanje nasprotij in različnega reševanja istih vprašanj na raznih mestih v moji knjigi sloni na nespornost ali pa celo na očitnih zmotah. O umiku salzburske duhovščine iz Panonije so možne različne domneve. I. Grafenauer je tu našel nasprotje. A kako?

Očitno zmotno trdi, da pišem, da je (panonsko) ljudstvo izgnalo nemške duhovnike (DS, 1938, str. 384). V resnici pa pišem nasprotno (str. 189): v Panoniji so bila nemški duhovščini brez boja izpodnesena tla; moravsko ljudstvo pa je nemške duhovnike izgnalo. Toliko zmotno je I. Gr., zagrešil, ker ni upošteval velike razlike med cerkvenopravnim stanjem v teh dveh slovanskih pokrajinah. Tudi politično stanje je bilo različno. Moravani so se Nemcem upirali z orožjem, o panonskih Slovencih pa to za l. 869 ni znano. — Mnenje, da Ž. Konstantina govori le o prevodu bogoslužja (DS, 1937/38, str. 382), ni utemeljeno; izrečno namreč piše, da je Ciril svoje učence vsega tega naučil in da se je nemška duhovščina zelo razburjala. Kako in čemu naj bi se učili slov. bogoslužja, če bi Ciril službo božjo izvrševal v grškem jeziku? Kot bizantinski misijonar, poklican prav zato, da bi Moravsko cerkveno osamosvojil, je v cerkveno še neopredeljeni Moravski pač mogel in načelno hotel uvajati slovansko bogoslužje. Kot bizantinski misijonar je bil dolžan svoje misijonsko delo izvrševati v zvezi s Carigradom, dokler ni uvidel, da je potrebna naslonitev na Rim. Za slovansko bogoslužje se je odločil že pred odhodom iz Carigrada; bizantinski cesar mu je to dovolil. V Panoniji pa je že 75 let poslovala salzburska latinska cerkvena jurisdikcija; zaradi tega je bilo za uvajanje slov. bogoslužja tam potrebno pooblastilo višje cerkvene oblasti, prav tako je bilo potrebno večje število slovanske duhovščine. Zaradi tega takó poudarjam, da sta se slovanska apostola v Panoniji odločila za pot v Rim in za prilagoditev rimskemu obredu, ako se nista za to smer odločila že v Moravski.

Naša javnost se zanima zlasti za Kocljevo razmerje do Nemcev in za preobrat v njegovi politiki. Zato sem to vprašanje še enkrat pojasnil v »Slovincu« (1938, št. 237). Naj dodam še kratko opombo. Pribina, Kocljev oče, je v zavesti svojega knežjega pokolenja skušal

v nemški državi doseči kolikor mogoče samostojen položaj (v moji knjigi, str. 16 i. dr.). Nemške državne listine mu res priznavajo knežji (vojvodski) naslov (doslovno tako trdim na str. 23; k temu opomba str. 225), nedvomno zaradi njegovega slovanskega knežjega pokolenja, dasi je bil v nemški državi le mejni grof in torej državni uradnik. Pribinovo stremljenje torej ni bilo brezuspešno; dosegel je priznanje, ki mu je moglo dati podlago za večjo politično samostojnost. Kocelj pa je bil že od zgodnje mladosti vzgojen v nemški službi; Nemcem se ni ponujal na tak način kakor njegov oče. Pribinovo maščevalno nasprotje proti Moravski je v njem že prenehalo. Čas za spravo s slovanskimi sosedi je dozoreval (str. 31). Prejšnja prijateljska zveza z Nemci, posebno pa prejšnja vnema za nemško-latinsko krščanstvo mu je pridobila tolik ugled in toliko varnost, da si je po srečanju s Cirilom mogel dovoliti več svobode. Duhovno svobodo si je priboril z duhovnimi sredstvi. Za takšno duhovno (cerkveno) osamosvojitvev je bilo potrebno večletno prosvetno delo. Cerkvonoslovanski in latinski viri pričajo, da je bil Kocelj vsaj od leta 867 zaveznik Rastislavove cerkvene politike; iz tega sklepamo tudi na državno-politično spravo ali zvezo. Upor slovanskih knezov l. 869 je pač mogel Koceljevo delo olajšati, ne pa sam po sebi odločiti. Teга upora ni treba posebej poudarjati, ker je bila Metodova in Koceljeva usoda odvisna od Moravske, ne pa od drugih slovanskih knezov, kakor tudi Lj. Hauptmann jasno priznava.

Koceljevo politiko je dobro označil že hrvatski zgodovinar Fr. Rački (citat v moji knjigi, str. 275). V zgodovinskih virih ne najdemo ničesar, kar bi metalo senco na Koceljev značaj in na njegovo politiko.

V jezikovnih vprašanjih mi je bil profesor R. Nahtigal plemenito prostrežljiv svetovalec, ko sem knjigo sestavljal. Potem pa je že natisnjeno knjigo natančno prebral in me blagohotno opozoril na nekatere stvari, ki moje mnenje dopolnjujejo ali popravljajo. Nekaj njegovih opomb dogovorno z njim navajam tukaj, nekaj pa jih bom še o priložnosti uporabil. — O imenu Kocelj piše posebno jezikoslovno razpravo; dognal je, da ime ni slovanskega izvora. — O obliki solzno telo (str. 278) misli, da njen karantanskoslovanski izvor ni verjeten; verjetno je, da je ta oblika cerkvonoslovska. Vprašanje o možnosti starih cerkvonoslovanskih vplivov na frisinške spomenike je še odprto. — K str. 271 moje knjige je opozoril, da je literarna zveza med karantanskoslovenskim in cerkvonoslovenskim pismenstvom na podlagi pisanih tekstov verjetna. Priča za verjetnost take zveze je bolgarski menih Hraber iz prve polovice 10. stoletja, ki omenja, da so Slovenci po pokristjanjenju pred sv. Cirilom in Metodom pisali svoj jezik z rimskimi in grškimi črkami; iz pripovedovanja Ciril-Methodovih učencev je lahko vedel, da so karantanski (panonski) Slovenci pred prihodom slovanskih apostolov imeli slovenske tekste, pisane z latinskimi črkami. — K str. 159 in 267 je prof. Nahtigal pripomnil, da je Ciril gotovo napisal cerkvonoslovanski gramatični traktat. — Oblika Svventoplk ni primerna; ako hočemo ohraniti njen starinski značaj, moramo pisati Svventoplk.

VIKTOR SKRABAR

B. Saria

Dne 12. julija t. l. je umrl v Ormožu notar in konservator spomeniškega urada Viktor Skrabar. Z njim je izgubilo ne samo Ptujsko muzejsko društvo svojega najmarljivejšega in nesebičnega sodelavca, nego sploh naše domoznastvo odličnega poznavalca domače zgodovine in domačih starin. Tudi naše društvo obžaluje v njemu svojega dolgoletnega člana.

Skrabar je bil rojen v Ptujju 14. februarja 1877. Njegova mati je iz ugledne ptujske družine, dočim je izhajal očetov rod iz Stične. Po končanih gimnazijskih študijah se je vpisal na pravni fakulteti v Gradcu. Ob tem času so se začela na klasičnih tleh starega Poetovija velika izkopavanja, ki so jih vodili zlasti Fr. Ferk, S. Jenny in graški univ. prof. W. Gurlitt, ki je tu odkril med drugim t. zv. 1. in 2. mitrej. To in ljubezen do rodne zemlje je izpodbudilo tudi Skrabarja, da se je začel zanimati za ptujske starine. Potrebno strokovno znanje si je pridobil s hospitiranjem arheoloških in epigrafičnih predavanj na univerzi. Že l. 1903 mu je Muzejsko društvo v Ptujju poverilo večja izkopavanja na Zgor. Bregu pri Ptujju, ki jih je potem z vedno večjim uspehom nadaljeval. Višek njegovega znanstvenega dela pomeni leto 1913, ko je odkril ostanke rimskega mostu čez Dravo in t. zv. 3. mitrej z zgodovinsko tako važnimi napisi. Skrabar pa ni samo sam kopal. Nesebičen, kakor je vedno bil, in le da bi služil sami stvari, je umel tudi zainteresirati inostranske znanstvenike za ptujske probleme. Ob priliki neke ekscurzije dunajskega arheol. epigrafičnega seminarja pod vodstvom prof. Bormanna se je seznanil z M. Abramičem, sedanjim ravnateljem splitskega muzeja, in R. Eggerjem, sedaj Bormannovim naslednikom na Dunaju. Zlasti M. Abramič mu je bil odslej najbolj zvest prijatelj in svetovalec v arheoloških vprašanjih. Nobenega zgodovinskega ali topografskega problema ni na ptujskih tleh, ki se ga pokojni ne bi bil lotil. Mnogo se je trudil, da bi rešil eno od najbolj perečih vprašanj topografije Poetovija, lokalizacijo rimskega vojaškega taborišča. Zainteresiral je zanj dva najbolj kompetentna poznavalca rimske vojaške zgodovine svojega časa, J. Kromayrja in G. Veitha. Slednji je napisal o tem dosedaj še ne objavljen referat. Tragično naključje je hotelo, da se je komaj tri mesece po Skrabarjevi smrti šele posrečilo rešiti ta problem. Pokojnikovo zanimanje se ni omejilo samo na arheološka vprašanja, pri srcu so mu bili namreč vsi problemi, ki se tičejo domovine. Tako se je po vojni posebno zanimal za srednjeveško stensko slikarstvo in končno za ustanovitev vinskega muzeja v Ptujju.

Rezultate svojih znanstvenih raziskavanj je objavljajl v raznih domačih in tujih časopisih. Omenil bi samo obe razpravi o staroslovanskih grobovih na Ptujškem gradu in v Hajdini (Zeitschr. hist. Ver. f. Steiermark, VIII, 1910, 119 sl. in Mitt. anthrop. Ges. Wien, XLII, 3. F., XII. Bd., 335 sl.), o rimskem mostu (Oest. Jahres., XVII, 1914, Beibl. 157 sl.) in o kultu Larov v Poetoviju (Oest. Jahresh., XIX/XX, 1919, Beibl. 279 sl.). V zadnjem času je zbiral tudi material za zgodovino Rogatca. Mnogo gradiva pa je nesebično prepustil drugim za objavo. Popoln seznam publikacij do l. 1933 je objavil Fr. Baš v bibliografiji o Ptujju (ČZN, XXVIII, 1933, 251 sl.). Po tem letu je treba še zabeležiti lepo studijo o ormoški ledinski karti (ČZN, XXX, 1935, 30 sl.), kratka biografija o. Edv. Gebronska (ČZN, XXXII, 1937, 139 sl.) in referat o starejših raziskavanjih rimskega vodovoda iz Frama v Ptuj (Mariborer Zeitung, 12. nov. 1936).

Njegovo znanstveno delo je našlo priznanje v tem, da je bil že l. 1905 imenovan za dopisnika bivše Centralne komisije za varstvo spomenikov na Dunaju in l. 1909 za

konservatorja iste komisije. L. 1911 je postal dopisni član avstr. arheološkega instituta, Muzejski društvi v Ptuju in Mariboru sta ga imenovali za častnega člana. Trajen spomenik pa si je postavil Skrabar s preureditvijo ptujskega muzeja, ki se je šele pod njegovim vodstvom dvignil do mednarodno znane institucije. Njegova zasluga je predvsem, da se je mestna občina odločila kupiti nekdanji dominikanski samostan in v njem prepustila najlepše prostore, zlasti krasni refektorij in gotski križni hodnik, mestnemu muzeju, katerega lokalne razmere so bile v starih prostorih že naravnost obupne. Njemu, ki je z vsem srcem bil navezan na svoje rojstno mesto, je bilo težko, da je zadnja leta po svoji službi moral bivati sprva v Rogatcu in pozneje v bližnjem Ormožu. Ljubezen do domovine mu je vlivala moč za njegovo vzgledno delo na polju domoznanskega raziskovanja, prav po besedah, ki jih je G. H. Pertz postavil na čelo svojih *Monumenta Germaniae historica*:

Sanctus amor patriae dat animum.

Slovstvo

W. Wagner, Die Dislokation der römischen Auxiliärformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus. (Neue deutsche Forschungen, Bd. 203), Berlin, Junker & Dünhaupt, 1938. Str. 279. RM. 12.—.

Raziskovanje rimske vojaške zgodovine je v zadnjem času v marsičem napredovalo. Za redno rimsko meščansko vojsko, za legije, imamo sedaj v obsežnem in z veliko marljivostjo napisanem članku »legio« v PWRE, ki ga je zapustil kot svoje zadnje veliko delo E. Ritterling, in v l. 1928 objavljeni knjigi H. M. D. Parkerja, *The Roman legions*, soliden temelj, na katerem bo znanost še dolgo gradila. Za drugi del rimske vojske, za auksiliarne formacije, ki se delijo v cohortes, alae in numeri, manjka dosedaj tako sintetično delo. V PWRE so sicer izšli tozadnevni članki, med njimi članka »ala« in »cohors«, ki jih je svoj čas napisal odlični poznavatelj rimske vojske Cichorius, vendar so razen pravkar izišlega članka »numeri« tudi že zastareli, zlasti ker nam je dalo sistematično raziskovanje rimskega limesa na Rhenu in ob Donavi obilno novega dragocenejša gradiva. Tudi število vojaških diplomov, ki pridejo v poštev skoraj izključno le za auksiliarne čete, se je medtem tako namnožilo, da je bila nujno potrebna nova edicija teh zanimivih dokumentov, ki je pred kratkim izšla v redakciji H. Nesselhaufa kot CIL XVI (dosedaj kot dodatek CIL III). Auxilia, ki so stala v Germaniji, je sedaj obdelal s pomočjo Ritterlingove zapuščine E. Stein v svoji knjigi »Die kaiserlichen Beamten und Truppenkörper im römischen Deutschland unter dem Prinzipat« (Dunaj, 1932). Za obdonavski limes pa manjka podobna sinteza, zlasti ker se knjiga M. B. Peaks, *The General civil and military Administration of Noricum and Raetia* (Chicago, 1907) omejuje le na te dve provinci in razen tega tudi ne ustreza več današnjemu stanju znanosti. To vrzel izpopolnjuje sedaj na odličnem način pričujoča knjiga, ki se bavi z dislokacijo rimskih auksiliarnih formacij v provincah Noricum, Pannonia, Moesia in Dacia od Avgusta do Galiena. Teritorialno se torej knjiga priključuje neposredno Steinovi knjigi, ki obsega še Recijo v celoti. Časovno se konča s cesarjem Gallienom, ki je začel rimsko vojsko temeljito reformirati. Podobno kakor Stein obdeluje tudi Wagner posamezne formacije monografski v alfabetičnem redu, toda brez uvoda, ki bi razpravljal o splošnih značilnostih posameznih vrst auksiliarne vojske (alae, cohortes, numeri). Wagner predpostavlja, da so te bralcu znane.

Temu glavnemu delu sledi na str. 217—236 zgodovinski razvoj obdonavskega limesa s posebnim ozirom na auxilia, potem razni sezname itd. Pogrešam le majhnega zemljevida z navedbo posameznih garnizijskih mest, kar bi uporabnost knjige zelo olajšalo. Ker je ostalo naše ožje ozemlje po odhodu legije XV. Apoll. iz Emone (pod Tiberijem) in legije XIII. Gem. iz Poetovija (pod Trajanom) dalj časa brez vojaške posadke, ne smemo v Wagnerjevi knjigi pričakovati mnogo gradiva za to področje. In res število spomenikov, ki so v zvezi z vojaški auksiliarnih formacij, pri nas ni veliko. Razen tega ne dokazujejo vedno, da je dotična formacija tudi res bivala tam, kjer se je našel spomenik. N. pr. koščena tessera nekega Justusa, optio cohortis II Aur(eliae) Dacorum (CIL III 15184¹⁶ = Abramič, Poetovio, 127, sl. 88), ki se je našla v 2. mitreju v Hajdini pri Ptujju. Wagner domneva sicer, da se je ta četa mimogrede mudila v Ptujju, morda v letih 170—175 po Kr., ko je bila leg. II. Ital. v Ločicah pri Celju, vendar je to, vsaj za ta čas, izključeno, ker 2. mitrej ob tem času še ni eksistiral (najstarejši datirani napis CIL III 15184⁴ iz časa Septimija Severa). Morda gre pri omenjeni tesseri za posvetilo posameznega vojaka, ki se je slučajno mudil v Ptujju, podobno kakor tudi posvečevalec reliefne plošče CIL III 15184⁶. Prej bi sklepali na navzočnost neke auksiliarne formacije iz opek s pečatom, kakor n. pr. iz pečata coh. I Alpinorum Equitatae, ki se je našel v Hajdini. Zagoneten je slej ko prej čudni pečat iz Emone z napisom II BONONORI (?). Wagner str. 173 čita s Szilágyem, *Inscriptiones tegularum Pannonicarum* (Budapest, 1933), str. 88, ta napis coh(ors) II BONO(....?) NORI(corum). Meni se zdi, da je na koncu pečata prej ligatura med R in V, kakor med R in I. Razen tega manjka na začetku (ki je popolnoma ohranjen) označba vrste vojaškega oddelka (COH), ki drugače nikjer ne manjka. Da gre tu ravno za kohorto, torej sploh ni dokazano. Auksiliarne čete so bile za časa Marka Aurelija vsekakor v legijskem taborišču v Ločicah pri Celju, ki so ga zgradili med l. 170 in 175 (o tem Hoffiller-Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien*, 2) in čigar areal je večji od poznejših taborišč iste legije v Albingu in v Lauriacumu, kjer so bila auxilia dislocirana izven legijskega

taborišča vzdolž Donave. Pripomba na str. 234, da je bil Norik do l. 180 provincia inermis, torej brez redne vojske, stoji v protislovju z avtorjevo lastno navedbo na str. 130, da je leg. II. Ital. prišla v Norik že v prvi polovici sedemdesetih let 2. stol. po Kr. Taborišče v Ločicah so zgradili sigurno že pred l. 176 (glej zgoraj). Stratiški položaj po tem letu ne zahteva več obrambe Trojanskega prelaza.

Wagnerjeva knjiga predstavlja zelo skrbno sestavljeno, dragoceno delo, ki je bilo že prepotrebno. Avtorju in prof. Kahrstedtu, iz čigar šole delo izvira, lahko častitamo.

Balduin Saria

J. Klemenc, Archaeologische Karte von Jugoslavien. Blatt Zagreb. Jugoslavischer Ausschuß des Internationalen Verbandes der Akademien. Buchhandlung Pelikan. Beograd, 1938. 8°. Str. 122.

V vrsti arheoloških kart kralj. Jugoslavije, ki jo izdaja Mednarodna zveza akademij v Bruslju, je letos izšel list Zagreb izpod peresa kustosa zagrebškega arheološkega muzeja dr. J. Klemenca. Karta je prirejena na podlagi jugoslovanske specialne karte v merilu 1:100.000, ki se razlikuje od stare avstrijske. S svojimi severnimi sektorji se karta neposredno nadaljuje na listu Ptuj, ki sta ga obdelala l. 1936 prof. Saria za slovenski del in kustos Klemenc za hrvatski del. Tako je to področje zaenkrat v karti zaključeno.

Karte se delajo po določenem programu in obrazcu notranje vsebinske razdelitve in imajo po teh dveh zvezkih sodeč značaj nekega topografskega inventarja spomenikov in važnih posameznosti. Pri zagrebškem listu je bilo treba, kot se vidi, zelo mnogo poizvedovanja v terenu, ki je prineslo več oporišč, ki bi jih sicer ne bilo, ker jih v literaturi ni. Pri znanih najdiščih pa je avtor izčrpno navedel literaturo kakor tudi signature, pod katerimi se predmeti v muzejskih zbirkah nahajajo. Zaključkom je v kartah pripuščenega premalo prostora in so zlasti arheološki ter stratigrafski oziroma terenski rezultati kart neizrabljeni. Tudi v reprodukcijah bi bilo bolje več slik.

List Zagreb je skrbno sestavljen in bo v tej obliki dodobra izpolnil svojo nalogo na eni strani kot del celokupne karte kraljevine, kolikor je udeležena na zgodovinskih kulturah, na drugi strani pa kot prepotrebni, že dolgo pogrešani vodnik po bogatem najdenem gradivu sosednjega hrvatskega ozemlja ter po ozemlju samem.

R. Ložar

Franc Grivec, Slovenski knez Kocelj. Ljubljana 1938. Izdala Jugoslovanska knjigarna.

Mali 4°. Platnice, inicialke in vinjete napravil akad. slikar Slavko Pengov. — 299 strani + 14 slik in 1 zemljevid v prilogah.

Univ. profesor prelat dr. Fr. Grivec se zraven svojega strokovnega predmeta, osnovnega bogoslovja (nauk o Cerkvi), pri nas najuspešneje bavi z dobo sv. Cirila in Metoda, morda na prvo pobudo pok. dr. J. Ev. Kreka. Grivčevim bogoslovnim spisom gre zasluga, da je do dna, v podrobnosti in celotnemu sestavu, opredelil, ocenil in objasnil teološko veljavo staroslovenske književnosti iz dobe slovanskih apostolov. Neprecenljive zasluge si je pridobil tudi za razvoj obeh drugih znanstvenih strok, ki raziskujeta slovstveno zapuščino iste dobe, za slavistično jezikoslovje in zgodovino. Nasprotno pa je prelat dr. Grivec sam prav tako spretno znal vpletati v svoje spise izsledke teh dveh ved, izpopolnjeval s tem lastna dognanja in jih sproti objavljati. Njegovo neutrudno delo ima tako dvojen značaj, po eni strani vsebuje vsestransko bogoslovno eksegezo staroslovenske književnosti, po drugi strani pa znanstveno popularizacijo vsega znanja o sv. Cirilu in Metodu. Pri lastnem raziskovanju ga označuje iznajdljiva in pretehtana pozornost tudi za podrobnosti; oster čut ima za komaj zaznavne sledi, ki mu odpirajo nove poglede; vsaka, še tako majhna posebnost v izražanju mu je lahko pobuda za novo najdbo, ki jo obrača in primerja tako dolgo, dokler ji ne določi izvora in pomena. Pri popularizaciji svoje znanosti razodeva prav tako skrbnost in vestnost razlaganja, dovoli pa tudi še prost razmah svojemu prisrčnemu navdušenju za predmet in dosega večkrat čustvene, ogrevajoče in leporečne opise.

Vsa ta svojstva ima tudi najnovejša Grivčeva knjiga o spodnjepanonskem slovenskem knezu Kocelju. V glavnem ima poljudno znanstven značaj. Do str. 206 objavlja in pojasnjuje v gladkem in spretnem pripovedovanju znanstvene ugotovitve o dobi sv. Cirila in Metoda. Prav tak je tudi naslednji del knjige (do str. 217), kjer nas avtor seznanja z viri za to dobo. Vse do tu je knjiga po večini nova po obliki in globlji razlagi dejstev. Zadnji del spisa (str. 221—294) pod naslovom »Opombe« je v večji meri nov tudi vsebinsko; tu je objavljen znanstveni aparat, razširjen v 8 krajših ali daljših razprav. Nanaša se na poglavja iz prvega dela, ga utemeljuje, prinaša nove rezultate in ga tako še dopolnjuje. Predstavlja nam tako deloma že novo razvojno stopnjo nasproti prvemu oddelku knjige. Zadnja razprava (pod naslovom: Cirilova askeza in odvisnost Klementa Bolgarskega od drugega frisinskega spomenika, str. 276—294) se slabše urašča v prva poglavja in je enota zase, precej daleč od Koceljeve problematike. Marsikdo bi želel, da bi pisatelj vnesel del teh opomb (razprav) v temeljna poglavja, da bi tako vse delo postalo aktualnejše in enotnejše. Saj je tudi v glavnem besedilo precej novih gledanj, ki jih opombe šele utemeljujejo. Avtor je vendarle ohranil

dvodelnost razpravljanja, verjetno z namenom, da vse nove podatke obravnava zase v drobnem tisku. Zdi se, da je v prvem delu knjige hotel tudi čustveno vplivati na bravce, saj je tu uporabil kar razkošen tisk, z ljubeznijo in znanjem naštudirane inicialke in vinjete Slavka Pengova, vse v skladu s slovesno knjižno opremo; utrudljivejša razglabljanja si je vsa prihranil za drugi del spisa. Na splošno pa vendar ne učinkuje ugodno, da je poljudni in strogo znanstveni del zraven tega še vsebinsko neenak, ker sta očitvidno napisana vsak zase in se celo v rezultatih mestoma ločita med seboj. Odlični vtis dela motijo dalje ponavljanja; avtorju je prešlo že v navado, da povzema ob vsakem novem poglavju vse odločujoče momente, ki jih je prej obravnaval z drugega vidika; to je v neki meri sicer opravičljivo, vendar utruja (prim. str. 24, 29 in 48, 25 in 109, 27 in 50/51 itd.). Gladko pripovedovanje se tu ustavlja, nekako kodra, zlasti še, kadar hkrati pridejo na vrsto stare navedbe.

Prelat dr. Grivec pa je zraven popularizacije, združene z novimi lastnimi izsledki, nameraval dati s to knjigo še več. Kot sam zatrjuje v uvodu (5—8), hoče očrtati celotno zgodovinsko podobo Koceljeve pomembne, za ta spis osrednje osebnosti. Po pravici ugotavlja, da je »zgodovinski okvir« za tako »podobo« že pripravljen. Razen slavistov in jezikoslovcov so se naši zgodovinarji s pridom ukvarjali s kritičnim tehtanjem pičlih staroslovenskih virov o tej dobi. Od Fr. Miklošiča, ki jih je prvi izdajal, in Gr. Kreka, ki je (že l. 1881. v »Kresu«) podkrepil njihovo pristnost in verodostojnost, do Fr. in M. Kosa, Lj. Hauptmanna, Iv. Grafenauerja in zlasti avtorja samega je to delo tako napredovalo, da je tudi zgodovinski obris dela slovanskih apostolov skupaj s Koceljem trdno ugotovljen. O tem se lahko prepričamo v izdaji M. Kosa prirejeni Konverziji (Conversio Bagoariorum et Carantanorum, RDHV 11, Ljubljana, 1936) in Grivčevi istočasni izdaji »panonskih legend« (Zitja Konstantina in Metodija, »Cvetje« 8, Celje, 1936). Kljub dobri volji pa bo pričujoči knjigi težko priznati značaj zgodovine celotne Koceljeve dobe ali njegove osebnosti. Kocelj sam le po sili stopa v ospredje, še manj pa je nosilec dogajanja. Glavna vsebina knjige je ostala vse preveč le analiza slovstvenih izročil, krepke vodilne ideje te dobe in Koceljeve osebnosti težje so ostale preveč medle. Naslikano je ozadje za podobo, glavne njene poteze pa še niso izoblikovane. Gotovo tega ni kriv samo avtor. Vendar se zdi, da bi moral svoje pripovedovanje bolj opreti na vodilne gibalne sile v takratnem Podonavju, prikazati na Kocelju, kako so med seboj tekmovali in se lomile. Zraven politične strukture bi moral več kot le nakazati cerkveno pravno in upravno koncepcijo po bizantinski in latinsko-nemški strani. Za problematiko te dobe je vendarle temeljna okolnost, kako sta sveta brata naravno opredeljenost v bizantinski smeri, ki terja uvedbo narodnega bogoslužja, prilagodila latinskemu pojmovanju in sta od nje sprejela rimski obred (to zadnje pisatelj naglašja, na pr. na str. 59). Izvemo sicer, da sta se brata, kot jima je bilo v krvi, odločila za slovansko bogoslužje, vendar čutimo neko omahovanje v sodbi, kdaj in zakaj se je to zgodilo (prim. str. 101, 107/8 in 256). Po bizantinskem nazoru je kaj naravno, da so celo v Rimu opravili bogoslužje v slovenskem jeziku (str. 70). Prelat Grivec pozna ta vprašanja dovolj dobro in je zato čudno, da jih ni postavil krepkeje v razpravo (prim. njegovo knjigo: Cerkevno prvenstvo i edinstvo po bizantinskem pojmovanju, Ljubljana, 1921, in tam navedeno slovstvo!). V zgodovinski knjigi nekako preseneča tako kratko in enostransko obravnavanje Koceljeve smrti ali odstranitve (141—45, 203); omejuje se na tolmačenje slovstvenih poročil, ne omenja političnega poloma, ne razglablja o možnostih bega (k Hrvatom?) in o vseh vzrokih propada. Tako se izkaže, da duhovito in spretno oblikovano tehtanje vplivov, ki sta jih imela sv. Ciril in Metod na Kocelja, še ni taka »zgodovinska podoba«, da bi opravičevala naslov knjige in avtorjevo uvodno napoved. Še najbolj se je posrečilo opisovanje kulturnih razmer Koceljevega dvora in le obzaluje, da imamo za njegovo sklepanje o »nekakem semenišču in bogoslovnem učilišču« v Sp. Panoniji (str. 29 in pozneje), o »arhivu« (141) in »knjižnici« kneza Kocelja (159 sl.) premalo podatkov. Morda bi se iz pravnih virov te dobe mogli povzeti prav tako verjetni sklepi.

S tem, da ne vrednotimo knjige o Kocelju kot polnovredno zgodovinsko podobo, nikakor ni zmanjšana dejanska vrednost in pomembnost pričujočega dela. Prelat Grivec je ostal sam sebi zvest, dokazal znova svoje bogato znanje in spretnost oblikovanja. Ostal je na svojih trdnih tleh in ni presmelo posegal v zgodovinsko področje. Kar pa je tu ustvaril, je dragoceno delo: kdor bo poslej obravnaval Koceljevo osebnost in dobo, ne bo smel prezreti njegovih izjav. Dobil bo v njih prav mnogo pobude za zgodovinsko delo. Miklavčič Maks

Glauert Günter, Zur Besiedlung der Steiner Alpen und Ostkarawanken. Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung, I. Jhg., Heft 2. Leipzig, 1937. Str. 457 do 486.

Študija predstavlja le del graške disertacijske razprave »Die Entwicklung der Kulturlandschaft in den Steiner Alpen und Ostkarawanken«. Avtor si je nadel nalogo, da zasleduje zgodovino naselitvenega gibanja na obeh pobočjih Karavank in Kamniških Alp. Tako v prazgodovinski kakor tudi v rimski dobi je bilo to ozemlje skoro neobljudeno.

Vendar je treba popraviti avtorjevo mnenje, češ da bi se obravnavani alpski predeli mogli ponašati samo le z olševsko prazgodovinsko naselbino. V okolici Jesenic je bila namreč najdena neolitiska sekirica, bronasti predmeti pa na Belšici nad Javornikom, koder je verjetno vodila prvotna pot iz Bače na Bohinj in dalje na Koroško. Valvasor (Ehre, IV, 567 f.) poroča

o številnih poganskih grobovih in napisnih kamnih na vrhu Belške Kočne (gl. tudi Carniola, II, 1909, 112). Za rimsko dobo imamo tudi določne dokaze za tovarniško pot preko Ljubelja (Mitteilungen der Zentralkommission f. Kunst- und hist. Denkmale, 1885, S. LXXVI; CIL III, N. 4773, 11-539; Carinthia, 1903, S. 13 f.). Gotovo je, da vsaj kraji ob teh potih niso bili popolnoma prazni, čeprav je znano, da niti Kelti niti Rimljani niso silili v gore in gozdove in so se tod le redko lotili krčenja. Vpliv Juenne v Podjuni, Emone in Celeje po večini ni presegal spodnjih robov gričevnatega predgorja. Šele Slovenci so začeli obdelovati tudi gričevje med visokogorskim in ravninskim svetom. Ko jim je postalo tesno na starem keltorimskem prostoru (pri Mengšu in Komendi so poselili Slovenci hallstattske, pri Cerkljah, Lahovčah in Tunjicah pa rimske ostanke), so se pomaknili še višje in začeli krčiti tudi obrobje gorá; pri Zirovnici jih najdemo že tik pred visokogorjem, kjer so sicer izrabljali planine in pašnike, ne da bi se tam trajno naselili.

Po bitki na Leškem polju (955) pa začenja načrtna nemška kolonizacija, ki naseljuje podložne kmete tako v manj rodovitnem dolinskem prodnatem ozemlju kakor tudi še v višjih gorskih legah. Vendar pa je pravi gorski svet ostal še do 12. stoletja skoraj brez stalnih naselbin. Puste in strme apnenske gmote so v Karavankah in Savinjskih Alpah le redko dopuščale znatnejša živinorejska gospodarstva. Sirnice (planinske kmetije, švajče) srečamo v obilnejšem številu na posestvih gornjegrajskega samostana, pa še tukaj v razmeroma zelo nizkih položajih. Pisatelj opozarja na svojski tip naših planinskih koč, ki so jim zaradi vremenskih nepravil strehe potegnjene skoro do tal.

Poleg pomena prafar kot važnega kolonizacijskega središča mislim, da bi kazalo v tej zvezi pokazati na ustanavljanje podružnic, ki s svojimi patroni (sv. Mihael, sv. Jurij, sv. Marjeta, sv. Nikolaj) vprav na tem predgorskem gričevju kažejo na svoj zgodnji postanek. Smotrna kolonizacija po zemljiških gosposkah se javlja tudi v pravilnosti vaških naselbin, ki so večinoma podolžna, obcestna selišča, zemljišča so prav tako po gotovem redu in določenih oblikah razporejena. Posebnost ozkih dolin so parcele, ki segajo včasih od tal pa do grebena v dolžini skoro 2000 m. Glede naselitve po zaselkih in samotnih dvorih se Glauert ne strinja popolnoma z nazori Sv. Ilesiča in A. Melika, ne da bi točneje obrazložil svoje stališče.

Verjetno je temu krivo krajsanje spisa; to bo tudi vzrok, da avtor v prvem delu razprave ne navede podrobneje, kako je prišel do svojih odstotkov pri določitvi narodnosti prebivalstva po priimkih in krajevnih imenih. V nasprotju z rezultati O. Kämmela, Die Besiedlung des deutschen Südostens odnosno Anfänge deutschen Lebens in Österreich, trdi, da je bil delež nemškega kmetijskega prebivalstva mnogo znatnejši. Popolnoma zmotno je, če skuša na osnovi urbarskih, v nemški obliki zapisanih priimkov in imen za posamezne kmetije in dvore sklepati tudi na narodnost. Ti zapiski so bili odvisni od znanja ali nepoznanja slovenskega jezika, pa tudi od trenutnega domisleka piščevega. Zato moremo pri primerjavanju urbarjev ugotoviti, da je enkrat zapisano ime v nemški obliki, pozneje zopet v slovenski, ki ji more slediti pozneje kdaj zopet nemški prevod, ne da bi smeli pri tem misliti na kako narodnostno valovanje prebivalstva.

Zgolj na rovaš lagodnosti zapisovalca gredo dalje tudi jezikovno mešane oblike (kot n. pr. Niela v plase hindern Oxenberg, Jansek im nyderm laz, Janko im Pawmgarten); čisto neutemeljena je trditev, da je to znak »für die volkische Gemengelage«. Nemci so navadno vsa krajevna in posestniška vulgarna imena prevedli. Zato nemško krajevno ime nikakor ne dokazuje nemškega izvora. Prevajanje slovenskih imen nam na ta način odpira razumevanje, zakaj je izrazni način in stil krajevnih imen pri Nemcih in Slovencih tako podoben, kar je pri avtorju predležee študije brez potrebe vzbujalo začudenje.

Če omenja urbar enkrat kmeta »am fürst« ali »in der Gruben« ali »am puhel«, drugič pa mu sedi »na slämi« (na slemenu), ali pa ga imenuje na kratko Jam(b)nika ali Hribernika, prav gotovo ne smemo misliti, da so bili ti kmetje prvotno Nemci, ker jih urbar piše v nemški obliki. Naravno je, da so z rastočo prosveto opravljali posle pisarja često domačini, ki so zapisovali potem hišna, krajevna in ledinska imena v obliki, kakršno je ljudstvo edino in že od nekaj rabilo. Franciscejski kataster zato ne dokazuje nikake predhodne slovenizacije, ki bi bila nemštvo potisnila v stran. Saj so baš v onem času forsirali nemško ljudsko šolo med Slovenci z javno poudarjanim namenom, da je treba znanje nemščine med prebivalstvom čim bolj razširiti.

Prijetno preseneča pri študiji, pisani v tujini, dejstvo, da se avtor naslanja in ozira tudi na razprave, ki so izšle na slovenskem jeziku.

Jos. Mal

Eberhard Frh. v. Künßberg, Flurnamen und Rechtsgeschichte. Weimar, 1936. Hermann Böhlau Nachfolger. 8°. Str. 36.

Profesor nemške pravne zgodovine na univerzi v Heidelbergu Eberh. Künßberg je v tem sicer ne obsežnem, toda po obilici zbranih podatkov važnem delu raztolmačil nastanek in pravni pomen nekaterih krajevnih in ledinskih imen nemškega jezikovnega ozemlja. Kopo primerov prinaša v svoji razpravi kot dokaz za resničnost ali vsaj verjetnost svojih razlag; škoda le, da se sklicuje in se opira pri tem na razlage ledinskih imen, ki so izšle v številnih težko dosegljivih lokalnih edicijah, ne da bi se sam spustil v imenoslovsko analizo odn. da bi jo vsaj na kratko reproduciral. Ledinska in krajevna imena sodijo v področje zgodovinskega

raziskavanja, saj so nastala premnoga vprav zaradi čisto določenih zgodovinskih dogodkov, od katerih so vsaj nekateri zadevali tudi pravno življenje in pravne odnose v preteklosti.

Popolnoma upravičeno svari Künßberg pred splošno razširjenim prizadevanjem, ki hoče vsa taka imena spraviti v zvezo z nekdanjim sodstvom. Kjer se kraj in beseda po pomenu in (nekdanjemu) namenu krijeta, je to seveda lahko in zanesljivo: Malberg, Malstatt, Dingberg, Detmold (nastalo iz thiotmalli), Gerichtstuhl, — temu slednjemu bi ustrežal naš Generalski stol na ozemlju nekdanje Vojaške krajine. Na slovenskem Koroškem kaže na kraj sodnih zborovanj ime Rotišče tik Gospesvete, kar izhaja iz staroslovenske, še v brižinskih spomenikih izpričane besede rot(a) = prisega. Na Kninskem polju leži v bližini Drniša Rotna gomila, kjer se je l. 1089 vršila hrvaška skupščina (veča) in je bil tedaj pri razdraženi razpravi ubit kralj Dimitrij Zvonimir. Na podobno večo bi kazalo tudi krajevno ime Večno (Večje) brdo, Večince, Večna ves (Kelemina, Pravne starine slovenske v filološki luči, GMDS, XIV, 1933, str. 88). Na sodne in upravne funkcije spominjajo na našem ozemlju krajevna imena Apače, Apačka vas, Valpča (Valta) vas, Sodinja vas, Sodna vas, Sodinci, Sodence, kar nam razen jasne slovenske besede same odkriva tudi nemški prevod (Amtmannsdorf, Schöpfungsdorf). Bolj zakrit je pomen ljubljanskega Friškovca, kjer so na križišču cest nekdanje izvrševali smrtne obsodbe; besedo bi bilo treba izvajati iz nemškega Freistuhl (Malstatt, Gerichtstatt; gl. tudi Izvestja Muz. dr. za Kr., V, 1895, str. 85 sl., Lj. Zvon, 1895, str. 516 sl.).

Težja je razlaga v primerih, ko se pravna beseda in krajevno ime glede na pomen ne ujemata. To nesoglasje je pogosto tudi le navidezno in ga more zgodovinsko raziskavanje glede oblike sporočenega imena spraviti zopet v skladnost s pomenom in namenom kraja. Zato se je treba varovati prenašanih sklepov zgolj po zvoku imena. Ljudska izročila, navade in običaji ter zveza z različnimi drugimi momenti morejo v mnogih primerih pomagati do jasnosti, drugače pa je bolje priznati, da pomena kakega imena zaenkrat ni mogoče razjasniti, kakor pa da bi postavljali nove podmene, ki potem prebivalstvo navajajo do brezplodnega etimologiziranja in v romantične fantazije. Tu velja v polni meri resničnost besed slavista Brücknerja, da zaleže več en sam stavek zgodovinarja ko sto jezikovnih enačb. Vzemimo samo le naše krajevno ime Koseze! Koliko različnih razlag so že postavili naši domači in tuji učenjaki: eden trdi, da je beseda alarodskega izvora, drugi da langobardskega, tretji pa jo spravlja v zvezo z imenom pravljice kneza in posredno s čerkeščino. Podobno so tudi sedež koroškega »vojvodskega kmeta« v Blažnji vasi hoteli povezati z nekako samokoroško plemiško vrsto »blagov«. Ni jih motilo dejstvo, da »blagov« ne pozna niti slovenska niti ostala slovanska pravna in socialna zgodovina. Zgodovinsko raziskovanje imena bi jih moglo poučiti, da gre tu za Vlaško vas (o čemer bom razpravljal na drugem mestu). Prav tako se je pojavila v naši strokovni literaturi neka (geografsko na Slovenskem prav za prav nikjer obstoječa) Kraljeva gora, ki da se je po njej sprehajal sam langobardski kralj Alboin na svojem potu iz Panonije v Italijo in je gora vprav zaradi tega dogodka dobila svoje ime. Ali so Slovenci morda že pred selitvijo Langobardov sedeli v teh krajih, ali so potovali z njimi vred, ali pa so bili Langobardi tako prijazni in so Slovincem zapustili nekaj vodnikov, ki so jim razlagali in razodevali zanimivosti dežele?! Künßberg navaja podobna krajevna in ledinska imena, ki jih razlaga z rodbinskim priimkom Kaiser, König, Papst, Graf itd., deloma pa jih spravlja v zvezo z vladarskimi naslovi kot državno ali njihovo osebno lastnino oz. fevdno imovino.

Sem spadajo tudi imena, povzeta iz vseh mogočih drugih uradnih naslovov, od katerih so na našem ozemlju — razen že omenjenih upravnih in sodnih — najpogostejša poimenovanja po knežjem dostojanstvu in pozneje po županski službi: Knezdol, Kneža, Knežak, Knežja lipa, Knežja vas, Knezovo (nem. Gnesau), Zupanje njive, Zupanovo, Zupečja vas, Zupnica (Supphube) pomenja kmetijo, ki jo je užival župan kot odškodnino za svojo službo. Dovolj jasno govorijo tudi imena Col, Colnik, Coljava, Colnarji, Muta, Colnišče, Opatija, Opatova gora, Opatinec, Opatje selo, Skoflje, Škofljica, Škofji dvor, Škofja Loka, Škofja vas, Božje polje, Dvorska vas, Dvorje, Dvorjanci, Puštal (Burgstall), Majerje, Grajska vas, Družinska vas, Hlapčina, Fara, Farovci, Farska vas, Menišija, Meniška vas, Purga, Purgarija, Lončarovci, Pekovske njive, Lončarska steza, Za česlom, Vrvarska pot, Trgovišče, Stari (Novi) trg, Špitalič, Videm (oznamenilo za cerkveno posest) ali Stara Šranga. Pravno posestno razmerje označujejo imena kot n. pr. Dedna gora, Dedna vas, Dedni dol, Dedno polje, Dedinski vrh, Delnja vas, Imenje (v urbarjih v nemški obliki tudi Aigen), Plemenščina, Devetak, Kupljenik, Kupljenovo, Petaki, Petina, Petjak, Šestak brdo, Šestine in Tlaka, kateremu slednjemu imenu bi zaradi spomina na gospodnje dajatve ustrezala morda tudi imena, vzeta iz dni delovnega tedna (Podsreda, Podčetrtak, Sobota).

V krajevnih imenih se zrcalijo tudi narodnostne razmere: Nemški Plajberk, Nemški Gradec, Slovenja gora, Slovenja vas, Slovenj Gradec, Sl. Šmihel, Slovenska Bistrica. Še dlje nazaj segajo topografske oznake po starih romanskih prebivalcih — Lahih, Vlahih, Va(l)hih: Lašče, Laško, Valična vas, Vašinje, Važna vas (Vlasendorf, Blasendorf — Blažnja vas), najbrž tudi Ulaka in Vače, medtem ko so pri Celju, Ptuj, Podjuni, Logatcu, Trstu, Trojanah, Savi, Dravi, Soči, Krki, Zilji, Muri, Rabi, Kokri in Kolpi Slovenci enostavno prevzeli že obstoječa imena. Prav pogosti so kraji Straža, Stražbenica, Stražberk, Straže, Stražišče (vseh skupaj nad 15, nešteti še podobna ledinska imena), ki se pojavljajo skoraj vedno na mejah deželskih sodišč (prim. zgodovinski zemljevid avstr. alpskih dežel). Krajevna imena s pridevkom »hud« opozarjajo na soteske, ki so bile nevarne zaradi razupitih roparskih skrivališč (Huda luknja!), Tabor pa je služil za pribežališče ob sovražnih napadih. Koroški Pulst (v šentvidskem okraju)

razlaga Lessiak kot kraj ljudskega opolčenja: polčišče. Na začetek in prvi način obdelovanja spominjajo imena Krčanje, Laze, Krče, Krčevina, Novaki, Novi Logi, Nova Štifta, Nova vas, Pustota, Ograja, Rut, Rutarji, Rute, Trebež in Trebnje, na lego kraja Meja, Mejna dolina, Krajna brda, Krajna vas, Kranjska gora, Kranjsko rebro, na pridelke in izdelke pa Glažuta, Glažutni log, Glažutska planina, Rudnica, Rudnik, Rudna vas, Srebrnik, Srebrnjak ali Srebrniče. Britof ne bo morda povsod v zvezi s pokopališčem (Friedhof), marveč je treba raziskati morebitno upravičenost nemške oblike Freithof za nekatera teh krajev, podobno kot tudi za Fram (Freiheim), Frajstan in Libergo. Spomin na nekdanje azilno pravo v cerkvah se je ohranil v Dalmaciji še do danes: prostor, kamor se pri igri zatekajo otroci in kjer jih ne sme nihče več loviti, imenujejo »cerkvico«.

Vse to nam mora biti v dokaz in opomin, kako je treba pri pravnem in zgodovinskem študiju poleg neposrednih zgodovinskih virov upoštevati vse mogoče pojave, ki žive danes le še kot zakriti relikvi davno minulega življenja: okorela tradicija, pripovedke, navade in običaji, pregovori in reki — vse nam pomaga do jasnejše slike, ako ne splošne pa vsaj lokalno omejene preteklosti. Opozoril sem na nekatera naša krajevna imena, ki jih je pri pravno-zgodovinskih raziskavanjih treba izpopolniti še z ledinskimi imeni, katera je svoj čas nabiral poseben odsek pri Slovenski Matici. Pritegniti bi morali poleg priimkov tudi še stara vulgarna hišna imena, ki govorijo vse jasnejši jezik nego suhoparne novodobne hišne številke. V njih se je trajno poudarjalo staro pravo ali pa služno razmerje posameznika in se tako ohranjalo v spominu poznejših rodov, kakor so podobno na mnogih krajih prepovedovali, da bi se ledinska imena spreminjala, ker je bila v tem za velike zemljiške gosposke nevarnost, da se jim deli posestev polagoma pod drugim imenom odtujijo. Franciscejski zemljiški kataster je končno parcelna imena ugotovil in sankcioniral.

Jos. Mal

Jožef Volc, Podkóren, črtice iz preteklosti vasi in gorenjske Doline, Ljubljana, 1938, Str. 77. Tiskala Jugoslovanska tiskarna.

Lepi vrsti domoljubnih pisateljev duhovniškega stanu, ki so v zadnjih 30 letih obogatili zgodovino naših fará, se je pridružil tudi stolni kanonik Volc, znani mladinski pisatelj in dolga leta urednik mladinskih listov Vrta in Angelčka. — Svojo krajepisno monografijo je omejil — redkost v dosedanjem slovstvu te vrste — na rojstno v a s Podkóren kranjskogorske župnije. V lahno kramljajočem, včasih šegavem (str. 30, 51) slogu razpravlja pisec o imenu in postanku vasi in doda raznim domnevam na koncu tudi svojo, po kateri bi bili vas naselili saški kolonisti, kar pa se mi ne zdi posebno verjetno, zlasti če se ozremo na rodbinska imena. Živahno in zanimivo so pisana tudi poglavja o državni cesti čez Korenski prelaz, o carini in o carinarjih, pošti in o poštarjih, o francoski zasedbi in njenih težavah, o sir Humphry Davyju (menda prvi večji slovenski članek o tem velikem učenjaku in ljubitelju Gorenjske). Delo zaključujejo kratki življenjepisi znamenitejših Korenčanov, med katerimi pogršemo samo — pisca.

Lično opremljeno knjižico poživlja devet bolj (stran 33, 48/49 in 64/65) ali manj posrečenih fotografskih posnetkov vasi in okolice. Dekorativna je naslovna slika (čigava?). Pisatelju gre hvala, da je zbral, gotovo z nemajhnim trudom, mnogo do sedaj raztresenega gradiva o preteklosti Podkorena. Vendar bi v tako izraziti krajevni monografiji želeli kaj več topografskih in zlasti etnografskih podatkov (stare pesmi, pravljice, pregovore, šege, navade, opis narodnih noš, hiš itd.). Kmetijsko-gospodarske razmere v preteklih stoletjih bi se mogle po vzoru Blaznikovih del z uporabo urbarialnih virov obširneje objasniti. Tudi o graščinski gospodi v Fužinah, odnosno v Stücklu, počenski od Kovačičev-Schmidhofnov (1706) preko Rechbachov in Segallov do Kosov bi se dalo s pomočjo deželne deske veliko več povedati, zlasti glede gospodarskih stikov s podložnimi Korenci.

K pravniškemu imenstvu (str. 49) je pripomniti, da je izraz »služnost v tlaki« pravniško nemošč. Služnost ne pomeni Dienst, ampak servitute, ki ne more biti »v tlaki«. Za Frohndienste zadostuje »tlaka« ali »vrste tlake«. Sterberecht ni »obsmrtna pravica«, ampak (že od škofa Hrena sem) umrlina ali smrtina (Kelemina, Pravne starine slovenske, GMDS, 1933). Robstvo (Sklaverei) in nevoljstvo (Leibeigenschaft) sta pojma, ki se ne dasta enačiti. Namesto ruskega carinika (str. 19) naj bi bil povsod prodrli slovenski carinar (s. 18).

Ljubeznivega in prikupnega delca, pisanega s toplo ljubeznijo, ne kaže devati na preostro rešeto. Pisano je predvsem v namenu, da vzbudi zanimanje za ta lepi kos slovenske zemlje pri domačinih in obiskovalcih. Ta namen je knjižica dosegla. Da bi le vsak slovenski kraj imel svojega Volca! Naj bi marljivi avtor izdal nadaljevanje svojih črtic v novi knjižici, v kateri bi se upoštevale zgoraj omenjene pobude.

Dr. R. Andrejka

S. Kranjec, Med Napoleonom in Leninom. Sto let Evrope (1814—1914). Kosmos. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1937. 390 str.

Namen te knjige je, da poda pregled političnega razvoja Evrope v stoletju pred svetovno vojno. Takega dela doslej v slovenščini še nismo imeli; Crocejeva »Zgodovina Evrope v devetnajstem stoletju«, ki smo jo dobili pred štirimi leti v prevodu, ima drugačen, bolj filozofsko-teoretičen značaj. Zato izpolnjuje Kranjčeva knjiga veliko vrzel v naši historični literaturi.

Avtor se omejuje v glavnem na opis zunanje- in notranjepolitičnega razvoja raznih držav in narodov; pri tem podaja tudi kratke karakteristike posameznih dogodkov in osebnosti. Ne spušta se v podrobne analize razlik med političnim sistemom posameznih držav kakor n. pr. Seignobos v svoji »Histoire politique de l'Europe contemporaine«, v razprave o vodilnih motivih zunanje politike, o prepletenosti razvoja države z drugimi področji kulture itd. Razvoja gospodarstva in duhovnega življenja avtor ne podaja v sistematični obliki, ampak ju omenja le priložnostno, ko govori n. pr. o preporodu Slovanov ali o začetku delavskega gibanja. V kronološkem oziru začne avtor brez uvoda z opisom dogodkov ob Napoleonovem padcu in konča z l. 1914; po mojem mnenju bi bilo razdobje bolj zaključeno in bi knjiga bolj ustrezala svojemu glavnemu naslovu, če bi avtor začel pri francoski revoluciji in končal z l. 1918. Vendar pa naj bodo te pripombe bolj karakteristika kakor kritika knjige; avtor je brez dvoma povsem dosegel namen, ki si ga je zastavil.

V podrobnostih je delo v splošnem točno in zanesljivo ter sem našel le malo napak, a tudi od teh so nekatere le tiskarske. Ker bodo knjigo kot priručnik mnogo izpisovali, naj navedem tiste napake, ki utegnejo motiti vsebinsko in smiselno. Napoleon se je predal angleškemu poveljniku 15. julija 1815 (in ne 15. junija) ter je umrl 5. maja 1821 (ne 6. maja, kakor stoji pomotoma tudi v Propyläen-Weltgeschichte, VII, str. 246) (obe napaki str. 13). Trditev, da je pustila Rusija Srbe v bukareškem miru »na cedilu« (str. 30), je pač pretirana. Poljske čete so se po uporu 1830/31 umaknile seveda v Prusijo in v Avstrijo (ne v Francijo, str. 47). Obrtne svobode v Franciji ni prinesla že revolucionarna avgustova noč l. 1789 (str. 65), ampak šele zakoni l. 1791. Feuerbachovih nazorov pač ni mogoče označiti kot panteizem (str. 72). Pruski »združeni deželni zbor« l. 1847 še ni parlament, kakor ga avtor na enem mestu imenuje (str. 88). Pruski ustavni patent je bil izdan 18. marca 1848 in ne 12. marca, ker bi bil sicer vpliv dunajskih dogodkov nemogoč (str. 89). Državni zbor v Kromeržu je bil razpuščen 7. marca 1849; le zakoni nosijo datum 4. marca (str. 110). Ruska zemstva so bila uvedena seveda 1864 in ne 1846 (str. 151). Ko so v Avstriji l. 1873 uvedli volitve v državni zbor brez posredovanja deželnih zborov, so se od dela državnega zbora abstinirali le češki in ne tudi drugi slovanski poslanci (str. 210). Japonski cesar Mutsuhito, ki je uvedel epohalno reformo svoje države, je zavladal 1867, ne 1862 (str. 245). Bismarck je umrl seveda 1898, ne 1888 (str. 273). Ob cepitvi francoskih socialistov se je Jaurès pridružil »združenim« in ne »neodvisnim« socialistom (pravilno str. 369, napačno str. 305). Ruskim »narodnikom« bi jaz pustil njihovo ime in jih ne slovenil z »narodnjaki« (str. 310, 362). Entente cordiale pač ni posledica ruskih porazov v Mandžuriji, ker je časovno pred njimi (str. 323). Avstrijski protest proti izvolitvi Rampolle za papeža ne sloni na tradicionalni pravici nemških cesarjev, saj so imele pravico veta tudi nekatere druge katoliške države (str. 327). Kot tiskovne pomote naj omenim še, da se piše Bazard in Blanqui brez e, Ignatjev pa brez i (str. 69, 189, 220, 226).

Knjiga je lepo opremljena z mnogimi slikami in s kartami, ki jih je narisal dr. V. Bohinec. Bolj pregledne bi bile v takih primerih kolorirane karte, ki bi bile pa seveda mnogo dražje. Pri zemljevidu Italije 1815—70 na str. 142 sem opazil netočnost, da sega neapeljska država na severu do Rima in ne le do črte severno od Gaëte; pri zemljevidu Srednje Evrope 1866—71 na str. 153 je pa označeno pri Italiji v resnici stanje po l. 1866, v Nemčiji so pa označene še vedno kot posebne enote pokrajine, ki jih je Prusija pridobila v vojni tega leta. Fran Zwitter

Karl Gottfried Hugelmann, Das Nationalitätenrecht des alten Oesterreich. W. Braumüller, Wien-Leipzig, 1934, 8°. Str. 814.

O stari, mnogojezični Avstriji je s sodelovanjem poznavalcev posameznih področij izdal profesor za pravne in državnopravne vede na dunajskem vseučilišču dr. Hugelmann obširen zbornik z razpravami o zgodovinskih predpogojih avstrijskega narodnostnega problema pred letom 1867 (napisal inomoški profesor splošne zgodovine dr. H. Steinacker), o narodnostnem pravu po decembrski ustavi iz l. 1867 ter o bojih za izpolnitev in izpopolnitev te ustave. To slednje poglavje, ki ga je napisal urednik zbornika dr. Hugelmann, vsebuje že celoten oris narodnostnega problema obdonavske monarhije v vseh fazah njegovega razvoja. Za izhodišče obravnava pravno vsebino in daljnosežni vpliv čl. XIX. državnih osnovnih postav, razpravlja o bojih za izvršitev ustave do povratka Čehov v parlament, dalje o Stremayrovih in Badenijevih jezikovnih naredbah ter o poslednjih poskusih za poravnavo med narodi pred izbruhom svetovne vojne. V tej zvezi govori tudi o jugoslovanskem vprašanju ter o trializmu, ki se zanj prestolonaslednik Franc Ferdinand ni tako zavzemal, kakor se splošno misli. Bolj se je nagibal k zamisli ogrskega Rumuna Popovicija: vsak naj pride v svojem jeziku do svojih pravic, nemščina pa naj bi bila državni jezik za celo monarhijo.

Zatem sledi v tretjem delu knjige po posameznih deželah podroben opis, kako so se načela v čl. XIX. osnovnih postav obseženega narodnostnega prava in poznejših zadevnih naredb v posameznih deželnih skupinah izvajala. Mnogo stvari se na ta način v teh poglavjih ponavlja, ki jih je, vsaj v glavnih obrisih, obdelal že v predidajočem oddelku urednik sam. O položaju v deželah češke krone govori Th. Veiter, ki mu je stal s podatki deloma ob strani iz predvojnih časov znani nemškosudetski borec Rafael Pacher. V zvezi s tem pride na razgovor tudi razvoj narodnostnega vprašanja na nekdanjem Nižjem Avstrijskem, kjer so se Nemci z ostrimi ukrepi (lex Kolisko!) otepali žilavega in smotrnega prodiranja Čehov v javnem, družabnem in gospodarskem življenju. Predvojno narodnostno vprašanje v Dalmaciji in na

Primorskem opisuje bivši tržaški policijski predstojnik dr. Alfr. Manussi-Montesole, stanje na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem pa upokojeni podpredsednik koroške deželne vlade dr. Oskar Lobmeyr-Hohenleiten, ki mu je kot poznavalec kranjskih razmer pomagal z gradivom in pregledom upokojeni sekcijski šef Viljem Haas.

Avtorji govorijo sicer s stališča nemštva, ki je bilo ogroženo po slovanski ofenzivi in je krčevito branilo svoje posestno stanje, vendar pa podajajo dober in izčrpen pogled v zapleteni razvoj narodnostnega prava po posameznih kronovinah z vsemi v poštev prihajajočimi viri kot so cesarski reskripti, recesi, manifesti in deželni redi, državni in deželni zakoni, uredbe ministrstev, deželnih vlad in odborov, občin, ordinariatov ter nekaterih podrejenih uradov (n. pr. dež. šol. svetov, policijskih in finančnih ravnateljstev ter okrajnih glavarstev), predvsem pa razsodbe državnega, vrhovnega upravnega in kasacijskega sodišča ter razne prezidialne odločbe in navodila administrativne narave. Glede Koroške posebej priznava dr. Hugelmann, da je bila »zaradi tradicije« na sodišču in pri drugih uradih nemščina v škodo slovenščine nesorazmerno uporabljana; slovenske vloge so sicer (z nejevoljo) sprejemali, a jih le redko v tem jeziku (ali pa sploh ne) reševali. Do razpada Avstrije je veljala po nekakem običajnem pravu nemščina kot izključni jezik notranje uprave tudi pri sodiščih. Na Kranjskem so sicer Slovenci izsilili primerno upoštevanje svoje materinščine; brez pritožb pa tudi tu niti tik pred svetovno vojno ni bilo, če se spomnimo na razna (v tem delu zamolčana) jezikovna navodila predsednika dež. sodišča Elsnerja. Trditev, da so župniki pisali matrike v slovenščini, bi bilo treba izpopolniti, da so duhovnike na Štajerskem preganjali in kaznovali (n. pr. Trstenjaka), ker se niso ravnali po naročilu ministra Lasserja z dne 22. februarja 1872, po katerem morajo biti matične knjige nemške. Glede Koroške se priznava nasilnost nekaterih okrajnih glavarjev, ki so jim slovanski župniki branili vpogled v cerkvene knjige. Razen na Kranjskem so se Slovenci približali enakopravnemu obravnavanju svojih zahtev in potreb le še na Goriškem, dočim so naleteli v Trstu, Istri in na Koroškem na trdovraten odpor, ki se je tudi na Štajerskem javljal v izrazito nepravilni meri. Pomislimo le na divjo gonjo zoper slovenske vzporednice na celjski gimnaziji (o tem prim. tudi Pavla Molischa Briefe zur deutschen Politik in Österreich von 1848 bis 1918).

Delo upošteva tudi kulturno in gospodarsko življenje Slovencev, govori o njihovem slovstvu, društvih, tisku in posojilnicah, ki da so kakor gosta mreža preprezale celo deželo in iztrgale kmeta in obrtnika iz rok denarnih mogotcev ter pomagale, da se je obrtni in trgovski stan osvobodil nemškega vpliva. Pri Kranjski opozarja na velik uspeh, ki ga je dosegla SLS z novim občinskim redom l. 1910, po katerem je padel Tržič, na Jesenicah, v Domžalah in Idriji pa so Nemci oziroma vlada izgubili poprejšnji prevladujoči vpliv. V zmotu pa zavaja lakonična trditev, da je Ljubljana do l. 1882 imela nemško večino. Povedati bi namreč bilo treba, da so na ljubljanskem magistratu zavladovali Nemci zgolj zaradi zgrešene abstinencijske politike Costove frakcije. Dalekosežnega pomena je bila tudi sprememba v sestavi kranjskega deželnega šolskega sveta, ki je mogel preprečiti ustanovitev vsake javne nemške šole v deželi. Avtor se čudi, da je vlada bila tako naklonjena stranki, ki je bila v opoziciji, deloma celo v obstrukciji, in ji je bil cilj, da si pribori čim največjo avtonomijo tudi v stvareh, ko sličnih zakonov koroškega deželnega zbora ni predložila cesarju v sankcijo. Vlada je pač poznala nasilno izrabljanje moči po koroških Nemcih.

Knjiga daje priznanje slovenski parlamentarni delegaciji, ki da jo je uspešno vodil dr. Šusteršič in hvali taktično spretnost in sposobnost Sukljeta, ki ga je zlasti Taaffe visoko cenil. Hvali tudi škofa Missio kot pravega cerkvenega kneza, Jeglič mu je pa preveč narodno usmerjen, kar da je pokazal že koj ob svojem prihodu v Ljubljano z izrekom: »Tu sem med Vami, popolnoma Vaš.« Kranjskemu deželnemu zboru priznava, da je l. 1868 sklenil zgleden zakon o narodni enakopravnosti v šoli in uradu, ki ga pa vlada ni predložila v sankcijo, prav tako tudi ne ponovnega podobnega sklepa v naslednjem letu, dasi bi tam sprejeta načela mogla biti za vzor tudi še danes pri vsakem urejevanju manjšinskega vprašanja. Pisici so podali sicer izčrpano gradivo k narodnostni zakonodaji, niso se pa mogli vedno in povsod povzpeti do višine, da bi brez predsodkov vladajočega naroda, nepristransko in brez vsake strasti presojali vprašanja, ki so pretresala staro monarhijo in jo končno razrušila, ker ni razumela svojega zgodovinskega poslanstva.

Jos. Mal

Dr. N-1, Keramična industrija — dioničko društvo u Zagrebu. Opis, povjest i značenje savremenog poslovanja ovog poduzeća za našu industriju.

V časopisu »Narodno bogatstvo, list za promicanje industrijske, agrarne i šumske proizvodnje« (letnik I, št. 12, Zagreb, 15. septembra 1923, str. 273—287) je pod gornjim neokretnim naslovom izšel tehnični in zgodovinski opis keramičnih tvornic v Nemškem dolu in Petrovčah (Kasaze, Liboje). Piscu je šlo predvsem za to, da prikaže razvoj in pomen omenjenega keramičnega podjetja. Za uvod pa podaja nekaj splošnih pripomb iz zgodovine lončarstva in o potrebnih predpogojih zanj. Sem spada v prvi vrsti dobra glina, ki jo je zlasti dovolj in v izvrstni kakovosti v Savinjski dolini, saj sliči po svoji sestavi glasovitim nemškim in francoskim glinenim zemljam. Glina iz Hude jame pri Nemškem dolu vsebuje n. pr. 62,5% glinene substance in se tako močno približuje teoretski sestavi kaolina, t. j. najčistejši beli glini (86,1%).

Že l. 1815 je Ign. Šmidl osnoval v Nemškem dolu tovarno za keramične izdelke. Še danes so tu, v Petrovčah in Gotovljah (osnovana l. 1893, tvrdka Wessely & Co izdeluje v manjšem obratu zgolj le enostavno kmečko posodje) tri najvažnejše tvornice za kamenino, majoliko in poluporcelan. Po Šmidlovi smrti je prešla keramična tovarna na družino Heffele, ki je l. 1853 prodala Nemški dol Tomažu Grilcu in Iv. Tappeinerju; l. 1863 je prevzela tovarniško upravo Justina Ritter. V dobi naglega razcveta avstrijske industrije, ki jo je zaradi nesolidnih spekulacij pretresel gospodarski polom l. 1873, je l. 1871 prevzelo keramične delavnice posebno Nemškodolsko tovarniško in rudarsko društvo, v katerem je kmalu prevladal vpliv Ivana in Morica Sonnenberga iz Krapine, dokler ni l. 1896 prešlo društvo izključno v posest te rodbine pod imenom M. & J. Sonnenberg, tovarna kamenine, rudokopi in apnenice; edini lastnik pa je postal Filip Sonnenberg.

Skoda, da pisec, ki uporablja glede razvoja podjetja aktno gradivo, ne podaja tudi žigov, s katerimi so označevali izdelano robo. Znak iz periode Ig. Šmidla mi ni znan. Njegov naslednik je uporabljal znak IH/DT ali pa I: H/Deu: Tal (= Ignaz Heffele Deutschen-Tal). Po prevzemu nemškodolske tovarne po Sonnenbergih, ki so imeli keramične delavnice v Krapini, so bili mnogi predmeti v Nemškem dolu izvršeni po istih modelih kakor v Krapini. Verjetno pa je, da je žig M & JS (Moritz & Johann Sonnenberg) bil uporabljivan le za nemškodolske izdelke, ker imajo krapinski večinoma popolno besedilo firme in krajevno oznako »KRAPINA«. To keramično podjetje je ok. l. 1770 ustanovil grof Voykify (znak: CRAPINA/3P3). Pozneje je bila tovarna v lasti rodbine Sermage (tovarniški pečat iz l. 1827 ima okrog družinskega grba legendo: Sigil der Graf Ludwig Sermageschen Englischen Steingut Fabrik in Krapina), zatem pa rodbine Lellis (žig ok. 1850—1860: 3/Lellis). Ko so se Sonnenbergi dodobra usidrali v Nemškem dolu, so l. 1886 prenehali z delom v Krapini.

Dober kilometer severno od Nemškega dola je l. 1870 ustanovil L. R. Schütz nove keramične peči s celjsko krajevno oznako (SCHÜTZ-CILLI). Z vztrajnim delom in umetniškim okusom (uporabljal je rad tudi klasicistične oblike in ornamente) je dvignil kakovost in lepoto svojih proizvodov do take dovršenosti, da so se morale tovarne v sosednjem Nemškem dolu omejiti v glavnem le na izdelovanje enostavnega posodja za domače potrebe, dočim so si Schützovi izdelki utrli pot celo v Holandijo, Belgijo, Švico in Ameriko. Po Schützovi smrti je po starih tradicijah vodila podjetje njegova hči Marija Lobe-Schütz, dokler ni svetovna vojna prisilila k izdelovanju izključno le navadne komercialne keramične robe. Po svetovni vojni je tovarna prišla v posest zagrebške Keramične industrije, ki je obenem še istega leta (1922) kupila tudi Nemški dol.

Na obeh krajih so našli novi lastniki izvežbane mojstre in delavce, pri katerih deloma že 100 let prehaja porazdelitev dela od očeta na sina, katera tradicija tvori najzanesljivejšo oporo in predpogoj za uspešne nadaljnji procvit. Te združene keramične tovarne v Nemškem dolu in Petrovčah (znak pri izdelkih z ročno slikarijo KIP = Keramična industrija Petrovče) se bavijo v glavnem z izdelovanjem raznih vrčev, krožnikov, skodelic in drugega posodja, lekarniških in sanitetskih predmetov, izolirnih gumbov za električne napeljave, senčnikov za svetilke, svečnikov, umivalnikov, pepelnjakov, pljuvalnikov ter različnih okrasnih predmetov, vaz in jardinier. Izgotovljeno blago se razpošilja po vsej državi, zlasti mnogo tudi v Srbijo, Macedonijo, Bosno, Bačko in Banat.

J. Mal

Slovenska fotografija. Izdal Fotoklub Ljubljana. 1935.

V zadnjih dveh desetletjih se je slovenska fotografija izredno razmahnila, to največ po zaslugi Fotokluba v Ljubljani. Almanah, ki ga je klub izdal l. 1935, o tem razvitku zgovorno priča zlasti s prilogami, ki kažejo visoko raven fotografskega dela. Pri tem so sestavljalci albuma mislili tudi na zgodovinsko pot, ki jo je slovenska fotografija prehodila in kjer ima v imenu Janeza Puharja velikega predhodnika in iznajditelja. Biografičen članek o njem je napisal Janko Branc, ki upravičeno označuje kot Puharjevo zasluho, če se danes uporablja steklo za podlogo snovi, ki je za svetlobo občutljiva, in za podlogo fotografske slike (Uvod, XI). Sicer obravnava Branc članek Puharjev problem s pregledno jasnostjo in izdatnim strokovnim znanjem ter daje albumu pomen.

Neliterarno gradivo za študij Puharjeve tehnike se nahaja deloma v privatni lasti (Branc, dr. Polec itd.), deloma v zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kar se tiče literarnega gradiva v muzeju, se je letos pomnožilo s pismi oz. sestavki, ki jih je muzeju podaril zobozdravnik dr. Srečko Puhar v Ljubljani.

R. Ložar

Prejeli smo v oceno:

- Franc Grivec**, Slovenski knez Kocelj. 1938. Str. 299 + 1 zemljevid.
- Stephan Singer**, Kultur- und Kirchengeschichte des Jauntales. III. Band. Dekanat Eberndorf. Kappel, 1938. Str. 392.
- Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart.** Grundsätzliches zur Minderheitenfrage. Sonderabdruck aus dem »Koroški Slovenec«. Klagenfurt, 1937. Str. 150.
- Dimitrije-Mita Kličin**, Odlomci iz novije političke istorije vojvodjanskih i trojedničkih Srba (1902—1914). Novi Sad, 1938. Str. 91.
- Dr. Ivan Dečko in njegova doba.** Lik predvojnega slovenskega narodnega delavca, borca, voditelja. Založil in izdal Vekoslav Spindler, novinar v Mariboru. 1938. Str. 98.
- Dr. Zdenko Vinski**, Die südslavische Grossfamilie in ihrer Beziehung zum asiatischen Grossraum. Ein ethnologischer Beitrag zur Untersuchung des vaterrechtlich-grossfamiliären Kulturkreises. Zagreb, 1938. 8°, str. 100.
- France Bevk**, Bajtar Mihale in drugi spisi. Biblioteka za pouk in zabavo. XXII. Gorizia, 1938. Str. 102. (Izdanje Goriške Matice — Unione editoriale goriziana.)

Pravkar je kot izredno izdanje Muzejskega društva za Slovenijo, izšla **DR. JOS. ŽONTARJEVA ZGODOVINA MESTA KRANJA**. Vel. 8°, str. 530, 15 risb med tekstom, 164 slik in 2 velika zemljevida v prilogi. Naročila sprejema tudi Muzejsko društvo za Slovenijo v Ljubljani. Cena v platno vezanega izvoda 200 din.

